HET WEZEN DER DEUGD.

VOORLEZINGEN,

IN DEN WINTER VAN 1847—1848 TE
UTRECHT UITGESPROKEN

DOOR

Mr. C. W. OPZOOMER.

LEYDEN EN AMSTERDAM,
BIJ J. H. GEBHARD & COMP.
1848.

HET WEZE

VOOR

IN DEN WINTE
UTRECHT

M[r]. C. W

LEYDEN
BIJ J. H.

HET WEZEN DER DEUGD.

VOORLEZINGEN,

IN DEN WINTER VAN 1847—1848 TE
UTRECHT UITGESPROKEN

DOOR

Mr. C. W. OPZOOMER.

LEYDEN EN AMSTERDAM,
BIJ J. H. GEBHARD & COMP.
1848.

HET WEZEN DER DEUGD.

HET WEZEN DER DEUGD.

VOORLEZINGEN,

IN DEN WINTER VAN 1847—1848 TE
UTRECHT UITGESPROKEN.

DOOR

Mr. C. W. OPZOOMER.

LEYDEN EN AMSTERDAM,
BIJ J. H. GEBHARD & COMP.
1848.

GEDRUKT BIJ J. G. LA LAU.

VOORREDEN.

Zal in onze dagen van onrust de stem der deugd worden verstaan? Zal in tijden, waarin een stevig karakter de grootste behoefte is, opwekking tot zedelijke kracht welkom zijn? Wij vertrouwen het. Moge in anderer schatting de akker thans ongeschikt zijn, om eenig goed zaad op te nemen, ons blijft hij nog de hoop op rijken oogst inboezemen.

Men kan onzen tijd een proefsteen der meeningen noemen. Die in de gewone, oppervlakkige wereldbeschouwing deelen klagen en morren, daar alles hun tegenvalt. Die met wijsgeerigen blik den loop der feiten gadeslaat miskent nergens den vasten tred, en ondekt vooruitgang te midden van onvolmaaktheid.

Zoo wordt de stemming kalm en rustig, en bij kalmte alleen kan de deugd zich vestigen. Zij vordert beradenheid, die nimmer een prooi der omstandigheden wordt, maar ze onbeneveld overziet en beheerscht.

Mijne redevoering over de zegepraal der deugd werd onder den eersten indruk der Europische omwenteling uitgesproken. Zij levert het bewijs, hoe mijn blik op het groote wereldtooneel er niet door verdonkerd werd. In de verte bleef ik het doel aanschouwen, en zag tevens ons geslacht telkens naderen.

Zal de spoed, waarmede wij voortgaan, groot of klein zijn? Het hangt van ons zelven af. Ook wij zijn magten, hoofdmagten zelfs, in den drang der gebeurtenissen. Zullen wij de wereld een schrede vooruitbrengen, of zullen wij een poging wagen, zij het dan ook een wanhopige, om haar te doen stilstaan? Onze zedelijke waarde zal het beslissen.

Daarom wilde ik tot hare verhooging medewerken. De omstandigheden wisselen spoedig; niet even snel verandert het karakter. In het goede wortelende, kan het den storm der meest bewogene tijden verduren; in het kwade gegrond, werpt iedere ademtogt het omver.

O.

UTRECHT, 10 Mei 1848.

HET BEGINSEL DER DEUGD.

C'est aimer Dieu que d'aimer la vertu, ou d'aimer les choses selon qu'elles sont aimables ou selon les règles de la vertu.

MALEBRANCHE.

In het eind der vorige eeuw was onder de beschaafdere klassen der maatschappij de verachting der godsdienst heerschend geworden. De geest, geheel met de belangen des tijds vervuld, vroeg niet meer naar het eeuwige. Slechts bij weinigen, wien het vergankelijke niet kon voldoen, bleef de zucht naar iets hoogers bestaan. Maar hoe gering hun getal ook wezen mogt, toch gaven zij regt om een nieuwe, betere toekomst te hopen. En die hoop is niet beschaamd. Had men in de schemering, die

met flaauwe tinten het nachtelijke donker reeds begon op te helderen, de nadering van den morgen vermoed, glansrijk trad die morgen te voorschijn. Daar stond SCHLEIERMACHER met al het vuur der welsprekendheid, als door een heiligen geest bezield, onder zijne tijdgenooten op, rukte den blinddoek van de oogen af, vestigde de aandacht des geestes op zijne heerlijkste goederen, en wees de godsdienst aan als het wezen van den mensch. Uit het hart gesproken, vond zijne taal weerklank in het hart. Zoo was er een schooner uitzigt geopend. De menschheid zou voortaan met den oorsprong van haar leven innig verbonden zijn; de godsdienst zou hare zegeningen overal uitstrooijen; een tijd van vrede en trouw, van liefde en vreugde, van verlichting en deugd, scheen voor Europa aangebroken. Helaas! ik zie rondom mij, en ontwaar naauwelijks het licht meer, dat ik met zoo veel blijdschap had begroet. Hoort de verklaring van SCHLEIERMACHER zelven. Toen hij zijn meesterstuk over de godsdienst voor de derde maal in het licht gaf, sprak hij dit merkwaardige oordeel uit: »De perso»nen, tot wie mijne reden gerigt was, schijnen

»niet meer te bestaan. Inderdaad, wanneer men
»bij ons onder de beschaafden rondziet, dan
»zou men het eer noodig keuren, het woord
»te voeren tot dweepers en letterknechten, tot
»bijgeloovigen, die onwetend en liefdeloos ver-
»doemen." Die uitspraak zal wel niet alleen
van Duitschland gelden. Ook op ons volk is
zij in ruime mate van toepassing. Waar is zij,
die plant des hemels, de liefde, die uit God
is? In plaats van met zorg haar te kweeken,
gunt men haar ter naauwernood een schraal
plekje gronds. Secten staan tegen secten op,
en, elkaar de zaligheid in een toekomende we-
reld betwistende, verbitteren zij elkander het
leven reeds in deze. Naar den geest moest men
vragen, en men knielt voor het woord. Naar
ontwikkeling moest men streven, en men snijdt
den weg af, waarop zij te vinden is. Van
waar dat verschijnsel? De morgen was zoo
schoon; hoe komt de middag zoo bewolkt?
Teleurstelling werd ons deel; waar vinden wij
hare oorzaak? Alleen in onze eenzijdigheid.
Waar men ons een kelk toereikt, daar zwel-
gen wij zijn vocht met volle teugen in, en
vergeten al de anderen, alsof het louter giftbe-

kers waren. Wij dwazen! moesten wij dan niet bedenken, hoe het mogelijk is, dat de beker, dien wij niet aanroeren, met den edelsten wijn is gevuld? Slechts één ding neemt gewoonlijk onze belangstelling in; al het andere beschouwen wij als ijdelheid. De wijsbegeerte van KANT had een heilige geestdrift voor zedelijkheid opgewekt; de vroegere laauwheid en magteloosheid werd door veerkracht tot handelen vervangen. De deugd werd het woord van herkenning; en de godsdienst trad op den achtergrond. Tegen zijnen wil had de onsterfelijke wijsgeer de aanleiding gegeven tot het ontstaan eener zedeleer, die oppervlakkig werd en onbevredigd liet. De geest werd in vormen en wetten gekluisterd, en met een last van grondstellingen bezwaard. Het vuur der geestdrift werd uitgedoofd, want het voedsel, dat het moest onderhouden, ontbrak. Van God, van het oneindige, losgerukt, doolde de rede door het eindige om, maar vond er nergens vastheid. Afkeerig van die dorre zedekunde, greep SCHLEIERMACHER de banier der godsdienst, en plantte haar als het hereenigingsteeken der menschheid. Maar ook hem maakte de strijd eenzijdig. In ons geheele

wezen wilde hij de godsdienst zoeken, en toch, telkens werd hem het gevoel haar eenige grondslag. Toen kon hij het niet langer verhinderen, dat duizenden in een grondeloos gevoel zoo diep verzonken, dat zij de stem van waarheid en deugd niet langer konden verstaan. De traagheid hief een juichtoon aan, nu zij niet meer behoefde te denken, maar hare willekeurige droomen met een beroep op het gemoed kon handhaven; en de man, die onder den schijn van godsdienst zich zelven zocht, prees zich gelukkig, nu zij geheel iets anders was geworden dan de deugd. De eerste dier dwalingen is door de latere wijsbegeerte vernietigd, maar de laatste bestaat nog in haar volle, verderfelijke kracht. Aan hare bestrijding wenschte ik dit uur toe te wijden. Wat kan ik beter doen, dan u het innige verband toonen tusschen godsdienst en zedelijkheid? Dat onderzoek moet mij van zelf tot de vraag brengen: wat is het beginsel der deugd? en het is hare beantwoording, waarmede de wetenschap, die den naam van zedekunde draagt, zich in de eerste plaats moet bezig houden.

Wanneer wij ons de vraag doen: wat is het

doel der maatschappij? dan zullen wij hare bestemming wel in niets anders kunnen zoeken, dan in vereeniging onzer krachten, om de vijanden van ons geluk met te beter gevolg te kunnen bestrijden. Dat ons plan in menig opzigt geslaagd is, zal wel geen betoog vereischen. Wie zal de voordeelen ontkennen, die ons geslacht uit de verbinding zijner leden getrokken heeft? Waar wij ons naast elkander scharen, om de rampen, die ons dreigen, af te weeren, of ze te verjagen, waar zij ons reeds troffen, daar valt de strijd ligter en is de overwinning meer verzekerd. Maar toch, eeuwen zijn er voorbijgegaan, en nog woont er zoo veel ellende op aarde, nog vloeijen er zoo vele tranen, en worden er zoo vele lasten getorscht. Is er dan misschien een vijand, tegen wien wij het zwaard te weinig aangorden, wien wij de zegepraal te zelden betwisten, en tegen wiens magt wij geen duurzaam verbond sluiten? Zulk een vijand is er, en hij is de gevaarlijkste van allen, want hij verstaat de kunst van veinzerij. Hij heeft het rozenwaas van onschuld en vreugde op het gelaat, maar jammer en dood draagt hij met zich om. Hij schenkt ons den kostbaarsten

drank, maar hij strooit vergif in den beker. Hij lacht en dartelt met ons, maar hij verraadt ons waar hij kan; hij zweert ons vriendschap met de lippen, maar eeuwigen haat met het hart. Zijn naam is de zonde. Heb ik te veel gezegd? Is hij misschien zoo schadelijk niet aan ons geluk? Er is niemand, die het durft beweeren. Ieder moet zijne toestemming geven: de aarde, waarop wij wonen, zou een tooneel van zaligheid zijn, wanneer zij een tooneel ware van deugd; en zelfs de natuurlijke rampen, waaraan wij onderworpen zijn, zouden weinig beteekenen, wanneer niet onze verkeerdheden ze ons deden gevoelen. Maar ofschoon allen het toegeven, toch wederspreken zij die erkenning door hun handelen. Zij hebben den vijand als bondgenoot begroet; en nu zij zich jammerlijk in hem bedrogen, staan zij toch niet als één man tegen hem op, maar sluiten voor hem het oog, en laten hem ongehinderd voortgaan in het stichten van onheil. Er is bijna niets, waarover zoo weinig gedacht en gesproken wordt, als zedelijkheid en misdaad. Ook zij, die zich godsdienstig noemen, zijn van hare beschouwing afkeerig. In redenen,

aan godsdienst gewijd, wordt de deugd slechts als een aanhangsel behandeld, dat de gewoonte nu eenmaal vordert ook op te nemen. Men spant liever al zijne krachten in en gebruikt al den rijkdom der kunst, om ons tafereelen te schetsen van hetgeen voor eeuwen moet zijn voorgevallen, of om ons stellingen te ontwikkelen, die het verstand niet kan volgen, dan om den sluijer op te ligten, waarmede de zondaar zijne gebreken bedekt, of de wonden te peilen, die hem de ondeugd geslagen heeft. Slechts kort, slechts in het algemeen, wil men tot reinheid des harten opwekken; maar wat baten ons die onbepaalde aansporingen, die ieder als een vermaning tot anderen beschouwt? Wel zou er meer menschenkennis worden gevorderd, maar hoe veel beter zou het ook zijn, als men den blik deed vestigen op de ontwikkeling van het booze, op de tallooze, kleine drijfveeren, die het in beweging brengen, op de drogredenen, waarmede men het verdedigt, de schoone namen, die men er voor heeft uitgedacht. Maar men wil er niet van hooren; de wereld heeft het eens voor altijd met den schandnaam van dorre zedelessen gebrandmerkt, en zou de uit-

spraak der wereld geen waarheid zijn? Rampzalige jeugd! gij wordt er telkens op nieuw het slagtoffer van. Men vraagt, wat er van u zal worden, maar men bedoelt er alleen mede, voor welke betrekking men u zal opleiden, opdat gij rijkdom of een onafhankelijk bestaan zult verwerven, alsof uw hart, dat een eeuwigheid kan omvatten, door geld of rang gelukkig kon zijn, en alsof er een andere onafhankelijkheid ware dan die der deugd. Men zal u het hoofd met allerlei kennis verrijken, zelfs wat er in de oudheid geschied is zult gij weten, alsof gij met dien ballast bezwaard beter zoudt kunnen handelen, en alsof een vroegere wereld het tooneel uwer werkzaamheid worden moest. Één ding slechts is er, wat men u niet zal leeren, het is de kunst van wel te leven en wel te sterven.

Gelukkig zijn er, die door een beteren geest worden bezield, en die zedelijke volmaaktheid als het ideaal beschouwen, dat ons is voorgesteld. Hun is de apostolische les: zijt navolgers van Christus! de leus van het leven, en hun bestaan is, als het zijne, aan nederigheid, zelfverloochening en broederliefde geheiligd. Maar toch zijn zij er afkeerig van, om op dit ge-

bied het denken toe te laten. Zij vreezen, dat het, in plaats van hun vastheid te schenken, hun die veeleer zal ontnemen, en den grond onder hunne voeten zal doen wegzinken. Zij deinzen terug voor het gevaar van een strijd der pligten te ontdekken, die de gedachten verwart, en van zich te verliezen in een ijdele casuistiek, die drogredenen voor waarheid, een wolk voor de godin zelve zal doen omhelzen. Wij missen, zoo spreken zij, den grondslag; de denkende geest weet het ware beginsel der deugd niet te vinden. Heeft niet SCHLEIERMACHER met reuzenkracht het gebouw gesloopt, dat door zijne voorgangers gesticht was? Neen! zietdaar hun besluit, het onderzoek leidt hier slechts tot twijfeling; aan het altaar der zedelijke wijsbegeerte kunnen wij den fakkel der deugd niet ontsteken.

Inderdaad het verheugt mij, wanneer ik hen zoo hoor spreken. De dwaling, waarin zij verkeeren, is gemakkelijk weg te nemen, en het strekt hun hart tot eere, dat het in zoo menig stelsel zich onbevredigd gevoelt. De wijsgeer, op wien zij zich beroepen, gaf den moed niet verloren, al vond hij veel, dat moest worden

afgebroken; hij sloopte met gerustheid, omdat hij vertrouwde, er was iets beters in de plaats te stellen. En om dat betere te doen verrijzen, daartoe heeft hij zelf krachtig medegewerkt. Men heeft grondslagen der deugd gelegd, die te zwak zijn, om haar te dragen, zou men daarom wanhopen aan de mogelijkheid, om haar waren grondslag te vinden?

Men heeft, zeg ik, grondslagen gelegd, die te zwak waren. Er zijn beginselen der zedelijkheid aangewezen, die den naam zelfs van onzedelijk verdienen. Men heeft niet geschroomd, tot deugd op te wekken alleen omdat zij in staat is, haren beoefenaar gelukkig te maken. Eigenbelang alzoo de hefboom der deugd; wat is het anders dan zonde de bron der volmaaktheid? Men kan even goed welvaart de oorzaak der armoede, liefde den grond van burgeroorlog noemen. Er zijn menschen, die gelooven, dat de daden hunner natuurgenooten aan geen anderen bodem kunnen ontkiemen, dan aan dien van zelfzucht. Waarom, vragen zij, zou men handelen anders dan omdat men er zich wel bij zal bevinden? Zij zijn scherpzinnig genoeg, om in de geschiedenis alle edele drijfveren te ont-

kennen, en ze door lage, kleine bedoelingen te doen vervangen. Zij spreken het vonnis alleen over zich zelven. Één van beiden, of er is geen deugd mogelijk, of zij heeft met eigenbelang geen de minste gemeenschap. Het zou een te verfoeijelijke wijsbegeerte zijn, waar men met edele daden verlegen stond, en waar men geen ander redmiddel kende, dan Socrates te verlagen en Christus te lasteren. En toch, hoe duidelijk de valschheid van haar beginsel ons in het oog springe, toch heeft zij het gemoed zoozeer ingenomen, dat zij overal luide verkondigd wordt. Hier predikt men ons de deugd, omdat zij ons de achting onzer medemenschen verwerft, ginds omdat zij ons de kroon der zaligheid op den schedel zal drukken. Zoo meent men aan den tempel der zedelijkheid te arbeiden, terwijl men zijne grondslagen ondermijnt. Het hoogste, wat men bereiken kan, is dat men verstandige menschen vormt, die weten te berekenen, wat hun het voordeeligste is. De Duitsche taal heeft er een eigen woord voor, dat aan de onze ontbreekt. Och of ook de zaak niet bij ons bestond, en in plaats van den schijn der deugd overal haar wezen gevonden werd.

Met dien blooten schijn stellen wij ons ook dan te vreden, als wij het oordeel der menschen tot grondslag kiezen, en tot beginsel aannemen: dat alles is zedelijk wat door de maatschappij wordt goedgekeurd; wat zij vonnist is onzedelijk. Of meent gij, dat de wereld iets anders ziet dan het uiterlijke, wat voor oogen is? Voor haar is het genoeg, om aan den maaltijd te worden toegelaten, wanneer gij het bruilofstkleed aanhebt; naar uw karakter, naar uw hart kan zij geen onderzoek doen. Sla de oogen deemoedig ter aarde en spreek veel van Gods genade en ontferming, maar ontferm u zelf over niemand en bewijs nooit genade aan hen, die tegen u misdreven; de wereld zal voor u het wierookvat zwaaijen, en uwe nederigheid en uwen godsdienstzin verheffen. Hef een treurzang aan over de zonde, maar kweek haar met zorg, en strek nimmer de hand uit, om haar te ontwortelen, de waarheid noemt u huichelaar, maar de wereld ziet met bewondering tot u op. Maar al ware het anders, al kon haar blik doordringen tot het hart, toch zou de stem van het volk niet de stem van God zijn. Alles wat oud en ingeworteld is, hoe

verkeerd het moge zijn, wordt door haar gebillijkt; verbetering gaat nimmer van het volk, maar altijd van enkelen zijner leden uit, en wel onder den hevigsten tegenstand. De ervaring levert het bewijs. Niet hij wordt de beste, die het meest onder de menschen leeft, maar hij integendeel, die telkens tot de eenzaamheid, tot zich zelven terugkeert, om daar het gelaat in den spiegel te bezien, dien de rede hem voorhoudt. Die bij al zijne handelingen vraagt: wat zal men er van zeggen? die is voor de deugd verloren. De gewoonte, niet de pligt, wordt het rigtsnoer van zijn leven. Het smart mij, dat ik u moet doen opmerken, hoe in onze taal, even als in die van andere volken, het woord zedelijk naauw zamenhangt met zeden, gewoonten of gebruiken. Het vooroordeel, dat ik bestreed, spreekt zich in die benaming krachtig uit. Of wij liefde zullen koesteren tot allen, of de waarheid ons heilig zal zijn, of wij den broederen hunne misdaden zullen vergeven, dat alles zal slechts een volksgewoonte zijn, die door een ander gebruik kan worden vervangen. Regter in ons binnenste! smoor uwe stem; niet aan u droeg men het oordeel op,

wat goed en regt is; men vraagt de beslissing der wereld; tusschen haar en tusschen u kan er geen gemeenschap bestaan.

Het was een der grootste verdiensten van KANT, alleen reeds voldoende om zijn naam onsterfelijk te maken, dat hij de diepe kloof aantoonde, die eigenbelang van deugd gescheiden houdt. Wel kan de betrachting onzer pligten soms het beste middel zijn, om ons geluk te bevorderen; maar, al bewerkte zij het tegendeel, al baarde zij ons een leven vol rampspoed en een eeuwigheid vol ellende, toch zou zij ons niet minder heilig moeten zijn. Het belang kon het gevolg onzer daden zijn, het mogt nooit haar beginsel worden. Strooit met mij bloemen op het graf van den edele, die zoo sprak, en tevens zoo handelde; of liever laat zijn geest ons bezielen, overtuigd als wij zijn, dat de schoonste cypressenkrans, die wij op zijn grafheuvel kunnen nederleggen, een krans is van goede werken.

Moest het belang zwijgen, ook de wereld rondom ons had geen beslissende stem. Dat was de groote leenspreuk van KANT: de zedewet is in ons zelven, in onze eigene rede. Deze is het,

die ons den regel geeft; het goede betrachtende, gehoorzamen wij aan ons zelven. Maar hoe zullen wij die betrekking met helderheid ons voor den geest brengen? Zal de mensch wetgever en onderdaan tegelijk zijn? Wie kan zich een wet voorstellen, zonder terstond aan een verschil te denken tusschen hem, die ze geeft, en hem, die hare voorschriften opvolgt? Neen! indien er een wet bestaat, die al onze handelingen moet regelen, dan moet de rede het zijn, die ze tot onze kennis brengt, maar er is een ander wezen noodig, van ons verschillend, waardoor zij gegeven is. En tot wien anders, dan tot God, zouden zich hier onze gedachten verheffen? Van hem alleen, die de grond van ons leven is, kunnen wij voor dat leven de wet ontvangen. Zoo schijnt dan de betrekking geregeld, en het beginsel der deugd gevonden. Wij zijn onderdanen in het rijk, waarin God zijne bevelen geeft; afhankelijkheid van hem, gehoorzaamheid aan zijnen wil, welke die ook moge zijn, zietdaar dan den grondslag onzer zedelijkheid.

Ik kan het mij zoo levendig voorstellen, dat gij hiermede in het minst niet bevredigd zijt.

Het is, als hoorde ik mij toeroepen: prediker der deugd, gij moest ons een gloed in het hart ontsteken, en dat denkbeeld eener wet laat ons ijskoud. Gij moest ons verheffen, en die scepter, waaronder wij ons krommen, vernedert ons. Waar zal er zedelijke grootheid bestaan zonder geestdrift? en wat geestdrift kan er zijn voor een wet? Zoo wordt voor den broeder wel onze rede, maar niet ons hart ontsloten; zoo verleenen wij hem onze hulp, maar zonder iets voor hem te gevoelen. Wij worden koesterende zonnen, die van een lichtenden aether omgeven, maar in zich zelven duistere ligchamen zijn. Wel u dat gij zoo spreekt, en gelukkig ik, dat ik aan de behoeften van uw hart kan voldoen. Daarin bestond juist de dwaling van KANT, dat het hoogste wat hij kende niets meer was dan een wet; voor zulk een regel is er wel eerbied, maar geen liefde denkbaar. Van daar, dat er spoedig door zijne wijsgeerige volgelingen niets anders werd geleverd dan een dorre pligtenleer; men scheen alleen noodig te hebben, de verschillende artikelen dier wet te leeren kennen. Uitdrukkelijk werd de liefde buitengesloten. Die den naaste bijstond

uit liefde, bij dien was de heldere hemel der rede door het gevoel verduisterd. Wel verdiende het de bekende bespotting van SCHILLER, waar hij het gewetensbezwaar uitspreekt:

Gerne dien' ich den Freunden, doch thu' ich es leider mit Neigung,
Und so wurmt es mir oft, dass ich nicht tugendhaft bin;

en de beslissing geeft:

Da ist kein anderer Rath, du musst suchen sie su verachten,
Und mit Abscheu alsdann thun wie die Pflicht dir gebeut.

Verdwijnt zoo voor het denkbeeld van wet alle geestdrift en alle liefde, niet minder heft het alle verscheidenheid op, en doet overal een kleuren levenlooze eenheid ontstaan. Hoe zou het eigenaardige, het kenmerkende der individuen bestaanbaar zijn voor een afgetrokken regel, dien men overal wil terug vinden? Alle wezens moeten aan dezelfde voorschriften gehoorzamen, volkomen hetzelfde willen en doen; wat zal er worden van hunne individualiteit? Wat rijkdom zal er bestaan in een geslacht, waarvan alle leden volmaakt hetzelfde zijn? Zal niet alles er armoede en ledigheid verraden? De grondstelling van KANT werd dan ook een bloote vorm, van

allen inhoud beroofd. Wij moeten zoo handelen, sprak hij, dat ons beginsel de regel kan worden van aller daden. Is hiermede iets anders aangegeven dan de vorm, waarin men alles kan passen? En kunt gij u den man voorstellen, die, in de verzoeking gebragt, om zijn leven door een leugen te redden, zich in koelen bloede de vraag voorhield: hoe zou het met de wereld gaan, indien iedereen het leven boven de waarheid stelde? Inderdaad het wordt een wil, die niets wil, een rijk des doods, waar enkel schimmen rondwandelen, allen aan elkander gelijk, dat is, allen even levenloos, en waar alle kracht en geest geweken is. Wel had JACOBI regt tot den treffenden uitroep: »ja »ik ben de atheist en goddelooze, die tegenover »den wil, die niets wil, wil liegen, gelijk Des»demona stervend loog, wil liegen en bedrie»gen als Pylades, die voor Orestes zich opof»fert, wil moorden als Timoleon, wet en eed »breken als Epaminondas, als Johan de Witt, tot »zelfmoord besluiten als Otho, tempelroof ple»gen als David, airen lezen op den Sabbath al»leen maar, omdat ik honger heb, en de wet »om den mensch is, niet de mensch om de wet."

Wie uwer zal in deze vurige taal een gemoed miskennen, te vrij om zich in kluisters te laten klinken, te groot om te knielen voor de heerschappij eener wet?

De mensch die meer is dan denkend wezen, die zijne verpligtingen niet slechts moet kennen, maar vooral, zullen zij verpligtingen voor hem zijn, ze moet gevoelen, heeft behoefte aan een beter beginsel van zijn zedelijk bestaan. Geen bloote grondstelling, die als een maatstaf buiten hem is, maar een grond des levens in hem, zietdaar wat er gevorderd wordt. Uit één middelpunt van licht en warmte moeten de stralen uitgaan, waardoor hij alles wat hem omringt koestert en verkwikt. Dat middelpunt, die zon van ons leven, heet liefde. In haar is de vervulling der wet, en daarmede de wet als zoodanig afgeschaft. Toen het Christendom nog niet op aarde was, bogen zich de volkeren onder het bevel der wet. Christus verscheen, en zij werd te niet gedaan. Een hooger en heerlijker kracht deed zich gelden; de dag des geestes, der vrijheid was aangebroken; het rijk der liefde was gesticht. Ach! waarom wonen wij zoo dikwijls in dat rijk,

zonder er voor te leven? Waarom stellen wij ons met den titel zijner burgers tevreden, zonder van echten burgerzin doordrongen te zijn?

Is die liefde reeds groot en edel, wanneer zij zich tot eindige wezens uitstrekt, wanneer vergankelijke menschen haar voorwerp zijn, hoe stijgt zij in waarde, als zij ontgloeid is voor het oneindige. Worden wij reeds door broederliefde geadeld, hoe veel te meer door liefde tot God. Maar zietdaar dan ook de bron aller deugden, het ééne oneindige beginsel der zedelijkheid: liefde tot God.

Er is geen grooter leugen denkbaar dan de zonde. Het was een woord vol beteekenis, dat den booze den vader der leugen noemde. Die het kwade doet zoekt altijd zich zelven; hij handelt, alsof de geheele wereld alleen om hem bestond, en geen ander doel had, dan om dienstbaar te zijn aan zijne genietingen. Zijn leven roept ons onophoudelijk toe: l'univers c'est moi. Iedere zijner wilsbepalingen en zijner handelingen is telkens een nieuwe onwaarheid. Immers is de wereld niet om hem, maar hij is slechts een gering lid van het ein-

delooze geheel, geroepen om in zijnen kring en op zijne plaats tot instandhouding en ontwikkeling van dat geheel mede te werken. Indien andermaal een koning het trotsche woord deed hooren: l'état c'est moi, wij zouden den spot drijven met zijne ijdele grootspraak; en toch, bijna dagelijks drijven wij de grootspraak oneindig verder. Die in zijne daden de waarheid betracht hecht nimmer zijn geheele hart aan het eindige, het moge den naam van eer of rijkdom, van magt of genot dragen. Het oneindige alleen is zijne eerste en eeuwige liefde, en wie anders is dat oneindige dan God? Zoo is God het, die zijne geheele ziel inneemt, en al de dingen der wereld staan in zijne schatting slechts op die plaats, waarop zij door God gesteld zijn. Kent gij een waardiger voorwerp van onze liefde dan God? Wij streven naar de goederen der aarde, maar wat ware de geheele aarde met al haar genot zonder hem? Wij zoeken ons zelven, maar is hij het niet, in wien wij leven, ons bewegen en zijn? De natuur overstroomt ons met zegeningen; de maatschappij heeft aanspraak op onze erkentenis; maar wie is het, die zich in natuur

en menschheid openbaart, anders dan God? Ik mag verder gaan. Kent gij een natuurlijker voorwerp van onze liefde? Al het aardsche, wat wij kunnen beminnen, ligt buiten ons; alleen de oneindige leeft ook in onzen geest; ook wij hebben deel aan zijn wezen; hij is de zon des zijns, maar ook wij zijn zijne stralen. Daarom vinden wij hem in ons binnenste; daarom spreekt zijne stem in ons; daarom is het ons wezen, onze natuur, hem lief te hebben. Niets is zoo onnatuurlijk, als wanneer wij ons van God verwijderen; want wij verwijderen ons dan van ons zelven; kernachtig drukt onze taal het uit: wij verliezen ons zelven in den maalstroom der wereld. Het kost eindelooze moeite, inspanning van alle krachten, medewerking van duizenden rondom ons, om een scheiding te maken tusschen ons en tusschen God; de mensch is van nature aan zijnen Schepper verbonden. Drukkend is het juk der zonde; de deugd roept ons toe: Mijn juk is zacht en mijn last is ligt.

Waarin zou toch wel de ware godsdienst bestaan? Indien wij op het woord letten, wij zullen geen gelukkig antwoord geven, want het brengt onze verbeelding tot de tijden der sla-

vernij terug, waarin er van wet en straf, van heerschappij en dienstbaarheid sprake was. Zonderling verschijnsel! Is onze taal dan te arm, om het begrip met juistheid weer te geven, of ontbreekt ons nog het juiste begrip zelf? Ook de uitdrukking: godvreezendheid, bevredigt mij niet. Men koestert vrees voor een dwingeland, maar nooit voor een weldoener. Voor hem klopt het hart alleen van liefde. Ziet, zulk een woord moesten wij bezitten, dat niet van dienstbaarheid of vreeze sprak, maar liefde en God tot éénen klank tezamensmolt. Of zal niet daarin alleen, in liefde tot God, de ware godsdienst, de ware godvreezendheid bestaan? Door geen klanken wordt hij gediend, maar door gezindheid. Die het hart ver van hem houdt, en met de lippen hem eert, die eert hem te vergeefs. In het loflied der schepping zijn de tempelzangen eener biddende schaar wanklanken, als zij niet voortkomen uit een gemoed, dat door reine liefde bezield is.

Maar als het dan zoo is, als de ware godsdienst alleen in liefde tot God bestaat, en die liefde het beginsel is der deugd, hoe zou het dan mogelijk zijn, dat men godsdienst en zede-

lijkheid van elkander losrukte? Een godsdienst, die niet in werken der deugd zich openbaart, verdient haren naam even weinig, als een zon, die geen licht verspreidt, den haren. Een oorzaak zonder werking is geen oorzaak meer; een grondslag, waarop geen gebouw rust, kan geen grondslag heten. God lief te hebben en de wereldorde te verstoren, heet het genot te beminnen en zich met geeselslagen te kastijden.

Hoe vurig wenschte ik, dat ons aller hart van die liefde tot den oorsprong van ons bestaan doordrongen ware. Dan eerst werd de aarde wat zij wezen kan, een woonplaats van geluk. De verdeeldheid zou verbannen zijn, de vlam der vijandschap werd er voor eeuwig gebluscht, het rampzalige woord eigenbelang zou er een lastering zijn. Of meent gij, dat men God zou kunnen liefhebben, en tevens den broeder haten? Maar is hij dan niet eveneens een schepsel Gods als wij? Is hij niet door God met ons op dezelfde hoogte gesteld, met gelijke vermogens begiftigd, tot ééne taak geroepen, voor ééne bestemming geschapen? Het zou een vreemde liefde tot den werkmeester zijn, als men één zijner schoonste werken ver-

stoorde, en in een poel van jammeren dompelde, wat door hem tot geluk was gevormd. Zoudt gij den man, die uwe kinderen mishandelde, uwen vriend willen noemen? En hoe meent gij dan, dat God over u zal oordeelen, wanneer gij niet met alle krachten het heil der menschheid bevordert? Aan de kroon der godheid is zij de edelste parel, gij pleegt majesteitsschennis, zoo gij misdadige handen naar haar uitstrekt.

Misschien is er iemand, die zich geheel met mij vereenigt, maar slechts ééne uitzondering wil maken. Zeker, zegt hij, is het een heilige verpligting, den broeder lief te hebben; maar dien naam verdient de man niet, die den breeden weg der zonde bewandelt. Zijne schreden worden niet door liefde tot ons geleid, hoe zou hij aanspraak maken op onze wederliefde? Indien wij dat woord moesten toestemmen, het doodvonnis der liefde ware geveld. Of waar is de mensch, die niet den naam van zondaar verdient? Hoe groot het verschil ook zij, toch is het slechts een meer en een minder; toch kleeft ons allen zoo menige verkeerdheid aan. Ontzegt God ons zijne goedheid niet, en iedere

dag predikt ons het tegendeel, waarom zouden wij dan voor elkander het hart gesloten houden? Van den grootsten misdadiger geldt het evenzeer als van den besten onzer: Hij heeft regt op onze liefde, want God onttrok hem de zijne niet. Ik weet het, men zal mij van vrijheid spreken, en mij toeroepen: hij had anders moeten en kunnen doen; maar ik sta niet verlegen met het antwoord. Verre van mij, dat ik het moeijelijke vraagstuk der menschelijke vrijheid voor u zou behandelen. Ik ben geenszins als leeraar der wetenschap voor u opgetreden, maar alleen, om u hare vruchten voor het leven te toonen. Niet om voorstellingen is het mij hier te doen, maar om gezindheden, niet om gedachten, maar om daden. Maar juist daarom mag ik u ten opzigte der vrijheid de schoone taal van BÖRNE herinneren: »Al gevoel »ik mij zelven vrij, ik heb den moed niet, »dien last op de schouders van anderen te wen»telen." Gij klaagt den misdadiger aan; maar kent gij de aanleiding van zijn vergrijp? In de holen der ondeugd werd hij opgevoed; nooit zag hij een goed voorbeeld; aan lessen en vermaningen ontbrak het hem. Geen vaderzorg

leidde zijne schreden dan op den weg des verderfs; geen moedertrouw waakte over hem, dan om hem op te kweeken voor het kwaad. Gij noemt hem vrij; welnu, veroordeel hem, maar bewijs mij eerst, dat gij, eveneens gevormd en in dezelfde omstandigheden geplaatst, anders zoudt hebben gehandeld. Gij haat den zondaar; ik weet een beter voorwerp van uwen haat, de zonde, die vooral, die in u zelven woont. Zoo zong DA COSTA van Cain's broedermoord:

Medelijden, geen verfoeijing, met de diep gevallen ziel,
En verfoeijing, geen verschooning, voor den trots waardoor zij viel.

Zoo neem ik dan niet ééne mijner vorderingen terug; zoo kan ik u niet éénen mensch aanwijzen, dien gij met regt moogt haten; en naast het eerste en groote gebod: Gij zult God liefhebben boven alles, staat het tweede, daaraan gelijk: En uwen naaste als u zelven.

Aan deze twee geboden hangt de geheele wet. Er is niet ééne taak, die onvervuld, niet ééne pligt, die onbetracht zal blijven, wanneer de liefde tot God het hart heeft ingenomen. En daarin juist is voor ons het bewijs, dat wij in

haar het ware beginsel der zedelijkheid hebben ontdekt. Maar daarmede hebben wij tevens het regt verkregen, om van de werking tot de oorzaak, van de vastheid des gebouws tot de stevigheid van den grondslag te besluiten. Waar de deugd nog zwak is, daar is de liefde tot God nog gebrekkig; en hoe zuiverder iemands deugd is, te reiner moet hare bron, zijne godsdienst, zijn. Uit de werken, niet uit hun uiterlijken schijn, besluiten wij tot het wezen des harten. Toon mij, zoo spreken wij, toon mij uwe godsdienst uit uwe daden. Waar gij ons geen vruchten kunt leveren, daar versmaden wij uwen akker.

Wij slaan den blik op ons zelven, en diepe schaamte bedekt ons. Ach! hoe koud is nog ons gemoed voor den oneindige. Onze mond vermeldt wel zijnen lof, maar hoe zelden prijst hem ons leven. Daar treffen ons de slagen van het lot, en onze schoonste hoop verdwijnt in damp. Wij zien in, hoe geen toeval er de oorzaak van is, maar integendeel alles uit wettigheid, uit noodzakelijkheid zoo is geschied; wij erkennen den zamenhang der wereld en in die wereld de openbaring van God, en toch,

ontevredenheid vervult ons, en de toonen des jammers worden van onze lippen gehoord. — Daar strooiden wij vertrouwend het zaad van kennis en deugd in de aarde. Het ontkiemde en groeide welig op; reeds lachte de toekomst ons tegen en vierden wij in onze verbeelding het feest van den oogst. Één hagelslag, en onze hoop is verijdeld. En nu spreekt wel de rede ons van God, maar het hart miskent hem, wij hadden vruchten willen zien van onzen arbeid. De orde der wereld, waarin God zich vertoont, mishaagt aan onze bekrompenheid. — Daar worden door kloeker geesten dan wij onze lievelingsvoorstellingen ons ontrukt, en het gebouw, waarin wij zoo rustig woonden, wordt aan het wankelen gebragt. Wel predikt nu de geschiedenis ons de regtvaardiging Gods, maar toch, hier willen wij ze niet aanschouwen, en wij staan op, om de werken des geestes te verstoren. In de natuur merken wij de Godheid op, maar in den menschelijken geest, die meer is dan de natuur, zien wij haar voorbij. Als de dag aan den hemel verrijst, stemmen wij een loflied tot Gods eer; maar als de zon van kennis en verlichting opgaat en

hare stralen de toppen der bergen vergulden, dan zuchten en klagen wij: wat zal er van ons worden? Wij sluimerden zoo gerust. Zegt mij, kan dat liefde tot God heeten, als wij onophoudelijk in opstand zijn tegen den loop der wereld, die in hem gegrond is? Verdient dat den naam van godsdienst, als wij overal willen heerschen, en, aan kinderen gelijk, morren en treuren, zoodikwijls het kaartenhuis onzer wenschen verbroken wordt?

Er zijn reizigers, die ons van landen spreken, waar zelfs de gedachte van God niet zou worden gevonden. Wat schrale deugd zal daar bestaan; het zal den naam niet meer verdienen. Overmagt zal er een soort van orde te voorschijn roepen, maar geen zweem van echte zedelijkheid. En bij ons? Dag aan dag wordt er onder ons over God gedacht en gesproken; hoe rein en krachtig zal niet onze deugd zijn! Iederen dag herinneren wij het ons, dat wij allen schepselen van éénen God zijn; ziet gij er de heilrijke gevolgen niet van in de slagen, die men elkander toebrengt, in het leed, dat men elkander berokkent? Bitter moge de ironie zijn, zij is verdiend. Wij zijn nog ver van de

ware godsdienst af. Wij spreken over God, maar het is meestal om over hem te twisten, als kwam het er op aan een zeker stel van gedachten over zijn wezen te verzamelen. Waarom wekken wij niet liever elkander op, om het hart aan hem te verbinden? Waarom is het zoo zelden de vraag, waarmede wij ons bezig houden: God heeft ons hier geplaatst, wat valt er te doen, om onze liefde tot hem te bewijzen? Waarom — maar genoeg; wat elders plaats hebbe, hier althans is heden een woord van opwekking gesproken, en wat met het oog op God gedaan is dat mist in eeuwigheid zijne werking niet.

Godsdienst en deugd! edel zusterpaar! ga voort ons op den weg des levens te geleiden. Gij draagt een fakkel in uwe hand, die onze paden verheldert en ons het doel onzer reis doet aanschouwen. Wie u volgt wandelt in het licht; wie van u afwijkt treedt voort in nachtelijk duister. Onze keus is gedaan; gij alleen zult onze gidsen zijn!

DE EENHEID EN ALGEMEENHEID DER DEUGD.

Is liefde tot God de grondslag der deugd, eigenliefde is het beginsel der zonde. Het gebied, waarop de voorstander der onzedelijkheid zich beweegt, is uiterst beperkt. Hij kent en zoekt niets anders dan zich zelven; slechts één voorwerp vervult al het denken en streven zijner ziel. De geheele menschheid is hem niets anders dan een middel, waarmede hij tot den troon van grootheid en genot zich kan verheffen. Hang het praalgewaad des rijkdoms om zijne leden, en hij zal in anderer armoede

alleen de jammerklagten haten, die zijne rust dreigen te storen. Voer hem in het tooverpaleis der genoegens, en voor de hutten der ellende sluit hij het oog. De wereld is om mij, zietdaar den grondregel zijner daden. En toch ontbreekt hem de moed, om er openlijk voor uit te komen. Terwijl hij het wierookvat alleen voor zich zelven zwaait, keert hij het gelaat naar het altaar der deugd. Met ontrouw in het hart buigt hij toch voor haar de kniën. Hij wil beter schijnen dan hij is, en brengt onwillekeurig zijne hulde aan de vorstin, in wier rijk hij oproer sticht. Alles wat zijne verkeerdheden kan verdedigen roept hij te hulp. De stem der rede wordt verdoofd; zelfs uitspraken, waarvan zij terugdeinst, worden haar in den mond gelegd. Drogredenen worden op elkander gestapeld, opdat zich de ondeugd er achter verschuilen zou. Sla het oog op den hoogmoedige, die bij iedere pligtsbetrachting droomt van den adel zijner ziel; maak hem er opmerkzaam op, dat hij niets doet wat hij niet moest doen; hij keert zich van u af en spreekt van overtollige werken. Vraag den nalatige, waarom hij niets voor anderen

over heeft, en wijs hem op de sieraden van ons geslacht; zijn antwoord is gereed: ik doe mijn pligt; tot het overtollige ben ik niet gehouden. Bestraf den ligtzinnige, die als een vlinder door het leven dartelt, alsof er geen taak ware te vervullen, die ernstig en heilig is; en hij roept u toe: Zedeleeraar! wees niet te streng in uwe eischen; er is immers zoo veel, dat onverschillig is, en dat aan den maatstaf van deugd en ondeugd niet mag worden gemeten. Zoo ondersteunt men zich aan den éénen kant door het vooroordeel, dat er overtollige deugden mogelijk zijn, en men meer kan doen dan waartoe men verpligt is; terwijl men aan den anderen kant op de dwaling rust, dat de zedeleer niet overal mag worden gehoord, en dat er veel is, waarover de deugd geen oordeel mag spreken. Beider strekking is verderfelijk, vooral omdat zij de eenheid des levens verbreken. Zij stellen dat leven voor niet als één geheel, dat overal door de deugd moet worden beheerscht; maar als een rij van oogenblikken, die nu eens aan de zedelijkheid moeten gewijd zijn, dan weder niets met haar te doen hebben. Tegenover den schijn verrijze

ons de waarheid. Wij willen den blik onzes geestes rigten op de heerschappij der deugd, en haar aan u voorstellen als een regtbank, voor wier beslissing alles moet worden gebragt, al ware het ook de geringste omstandigheid van het leven, en wier vonnis geen speelruimte overlaat voor onze willekeur.

Het is eene der meest gewone voorstellingen, dat er duizende onschuldige handelingen zijn, welke de deugd evenmin gebiedt als verwerpt, en die daarom als onverschillig voor het zedelijke leven aan ieders vrije keus worden overgelaten. Tusschen den weg der pligtsbetrachting, dien iedereen moet bewandelen, en den weg der zonde, waarop niemand den voet moet zetten, loopt volgens het heerschende gevoelen nog een derde pad, waarop wij mogen voorttreden, wanneer het ons gelust, een pad, dat noch den naam van een dwaalspoor noch dien van den eenig regten weg verdient. Vooral het gezellige verkeer wordt als een vrij uitgestrekt gebied voorgesteld, waarop de stem der deugd zich slechts zelden laat hooren. Men houdt het voor misdadig, wanneer iemand den arbeid verwaarloost, waartoe de maatschappij hem geroe-

pen heeft; iedere handeling, die hij in het werkzame leven verrigt, wordt als pligt goedgekeurd of als vergrijp gevonnisd; maar daarbuiten erkent men nog een sfeer van het onverschillige, waar het juk der zorgen van de schouders wordt geworpen, en ook de band der deugd niet meer knelt. Immers zijn er zoo vele genietingen, die de vreugde des levens verhoogen, en die aan de strenge eischen der zedelijkheid zich niet behoeven te onderwerpen. Het is verkeerd, wanneer men den grond ongebruikt laat, wanneer hij braak blijft liggen; het verdient lof, wanneer men er voedzaam graan op teelt; maar zou men er ook geen bloemen mogen kweeken, die ons door hare geuren verkwikken? Men handelt dan noch onverstandig noch verdienstelijk; men doet alleen wat geoorloofd is. Voorwaar, dat ware een te strenge zedeleer, die overal haar wetboek opensloeg, en die geen midden kende tusschen deugd en tusschen zonde.

Zietdaar eene beschouwing, die men met den mond en met het leven dagelijks huldigt. Het zou een blijk van liefdeloosheid en onkunde zijn, wanneer ik wilde beweeren, dat zij ter verde-

diging van ligtzinnigheid was uitgedacht. Haar oorsprong ligt in dwaling, niet in onreinheid des harten. Wel zijn er velen, die een gretig gebruik van haar maken, en zoo hun regt willen handhaven, om van het gebied der zedelijkheid den éénen plek gronds na den anderen af te nemen; wel breiden velen den kring van het onschuldige zoo ver mogelijk uit, en zoeken voor iedere verkeerdheid een vrijbrief; maar toch zijn zij de eenigen niet, die wij op dit standpunt ontmoeten. Hun moge de leer, die zij prediken, slechts een prachtige mantel zijn, om het beeld des doods mede te bedekken, wie is er, die het waagt, eveneens over KANT te oordeelen, die toch van dezelfde gevoelens doordrongen was? Ook hij, de onverbiddelijke zedeleeraar, die zijne tijdgenooten uit den doodslaap der onverschilligheid wist op te wekken, erkende een reeks van onverschillige daden, die door de zedelijkheid noch gevorderd noch verboden, en dus enkel geoorloofd waren. Krachtig spreekt hij zijne overtuiging in deze woorden uit: »dat ware een dweepende deugd, »die geen zedelijk onverschillige dingen er»kende, en den geheelen weg met pligten als

»met voetangels bestrooide, een zucht tot klei-
»nigheden, die, als zij in de leer der deugd
»werd opgenomen, haar gezag in dwingelandij
»zou doen ontaarden."

En bij KANT scheen die voorstelling noodzakelijk, omdat zij, oppervlakkig beschouwd, een uitvloeisel van zijn geheele stelsel is. Gij hebt het gehoord, hoe het denkbeeld eener zedelijke wet voor hem het hoogste was. De deugd is hem niets meer dan gehoorzaamheid. Gelijk de burger zich onderwerpt aan de wetten van den Staat, zoo volgt de mensch de voorschriften der zedewet. En nu was het besluit gemakkelijk. Wat op het gebied des regts gold, dat mogt op het gebied der deugd worden overgebragt. Is er daar veel, wat de wet noch beveelt noch verbiedt, waarom zou het hier anders zijn? De wet gebiedt ons niet, den schuldenaar tot betaling te dwingen; zij laat het aan ons over; zoo moet er ook in het rijk der deugd veel zijn, wat door de zedelijkheid onbeslist wordt gelaten, wat geoorloofd en onverschillig is. De zedewet vordert niet, dat wij de kunsten zullen beoefenen, zij verbiedt het evenmin, zoo kunnen wij dan hierin handelen naar willekeur.

Met nadruk moet ik mij tegen dit besluit verzetten. Het volgt slechts in schijn. Van daar, dat reeds FICHTE, ofschoon hij dezelfde beginselen huldigde, het verwierp. Het gebied des regts is een geheel ander dan dat der deugd. Daarbij, welk een verschil tusschen den wetgever. Daar een mensch, die voor anderen hunne betrekkingen moet regelen, maar ze niet doorziet, wien de toekomst onbekend is, en die zijne taak slechts gebrekkig kan vervullen; hier daarentegen óf onze rede, zooals KANT wilde, óf God. Maar meent gij, dat er ééne handeling zal zijn, waarover onze rede haar oordeel niet uitspreekt, en dat zij ons immer zal loslaten? Of, als gij op God uwen blik vestigt, waant gij, dat er oogenblikken zijn, waarin hij de schaal van goed en kwaad uit de hand legt, één uur, waarin uwe daden niet worden gewogen? Neen! dat kan uwe overtuiging niet zijn, waar gij de taal als waarheid eerbiedigt: Daar zal rekenschap worden gevraagd zelfs van ieder ijdel woord.

Maar wat spreek ik van een zedewet, waar ik zelf u een reiner beginsel heb aangewezen? Vrij moge de man, die alleen van bevelen of verboden weet, een wijkplaats zoeken, waar hij

zich naar eigen lust kan bewegen; daar is nergens een wijkplaats, waar niet de stem der liefde wordt gehoord. In liefde vonden wij den grondslag der deugd; zij boeit met fluweelen banden; het zijn geen kluisters, die ons hart zoekt te verbreken. Angstvallig moge de onderdaan vragen: Tot hoe ver moet ik gehoorzamen? waar vangt mijne vrijheid aan? het rijk der liefde is het rijk der vrijheid; zij kent geen scepter, dan dien zij met blijdschap kust. Nooit haakt de liefde naar de grenzen harer werkzaamheid; veeleer blijft zij onbevredigd door alles wat zij verrigt; zij heeft nimmer genoeg gedaan. Zij bindt zich niet in, maar stort zich uit; zij is niet bekrompen, maar vrijgevig. Zij zoekt de gelegenheden op, waarin zij hare kracht kan openbaren; waar de stof tot handelen haar ontbreekt, daar kwijnt zij in treurigheid weg. Hoe ware het dan mogelijk, dat de mensch, door haren adem bezield, zou vragen: Is er niet een sfeer, waar er niets van mij gevorderd wordt, waar mijn doen of laten onverschillig is?

De liefde, die het beginsel der deugd is, heeft God, het oneindige, tot haar voorwerp. Zoo breidt zij zich noodzakelijk over de geheele

wereld uit, omdat zij er overal de openbaring van Gods wezen ontdekt. Maar dan kan er ook niets worden gedacht, wat buiten haar gebied zou liggen, en waar de deugd geen plaats voor hare werkzaamheid zou vinden. Is er geen enkele plek op aarde, waar God is buitengesloten, en geen enkele stonde in ons leven, waarin hij gemist wordt, dan komt ook overal en altijd de roeping tot ons om te handelen, en houdt ons de zedelijkheid haar ideaal voor de oogen. In de eindelooze rij der dingen staat alles op zijne bepaalde hoogte; het juist daarop te schatten, en naar die schatting te behandelen, dat is het, wat de deugd van ons vordert. Zoo wij het ééne schrede hooger of ééne schrede lager stellen, dan maken wij inbreuk op de orde der wereld, en verheffen onze eigenzinnigheid ten koste der waarheid, die ons verstand moet erkennen. Men noemt het onverschillig, noch goed noch kwaad, of iemand deel neemt aan de genietingen van het leven, of wel zich er afkeerig van betoont; maar men dwaalt in die beschouwing. De vreugde, die ons op aarde wordt aangeboden, heeft ook hare waarde; waar niets gewigtigers ons roept, daar is haar genot

een pligt; waar ons een hoogere taak is opgedragen, daar is het misdaad; maar nooit kan het onverschillig zijn. Men noemt het beoefenen der schoone kunsten een onschuldig vermaak; maar nooit had men een slechteren titel kunnen uitdenken. Er zijn betrekkingen des levens, waarin het zonde wezen zou, als men het hart aan haar verbond; er zijn anderen, waarin het pligt is, zich aan haar te wijden. Ik zou u beklagen, wanneer gij in een MENDELSSOHN een man zaagt, die juist in dat werk, waarin zijne grootheid schitterde, den lauwerkrans der deugd niet zou verdienen, en wanneer zijn arbeid in uw oordeel zedelijk onverschillig was. Neen! in onze schatting was hij mede één der bouwlieden aan den heerlijken tempel, waarin de Godheid woont; het deël, dat aan hem was vertrouwd, heeft hij met ijver voltrokken; hij heeft den pligt vervuld, waartoe hij geroepen was; en, waar de kunst tranen stort op zijn graf, daar spreekt de deugd haar vonnis uit: Zalig zijn de dooden, die van hunnen arbeid rusten.

Er is niets, wat de eenheid van het leven meer verbreekt, en met de behoeften van een

zedelijk gemoed in heviger strijd is, dan het vooroordeel, dat men onverschillige handelingen kan verrigten. Tusschen den weg der deugd en dien der zonde zal een derde pad loopen, waarop men mag voorttreden, wanneer men het goed vindt; maar hoe? zijn er dan dagen, waarin men het spoor der deugd mag verlaten? Wij jagen naar het doel der volkomenheid; zullen kromten en oneffenheden ons er het eerste brengen? Eer de avond valt, moet het werk voltooid zijn; zal het beter tot stand komen, wanneer wij den middag verslapen? En tot hoe lang zal onze rust mogen duren? Totdat wij nieuwe krachten hebben verzameld? Maar, als het zoo is, als wij niet in sluimering zinken dan door uitputting, en ons oprigten, zoodra de veerkracht is teruggekeerd, dan is die slaap zelf een deel van ons zedelijk leven, omdat hij er geheel onmisbaar voor is. Hier echter is de betrekking een geheel andere. Nooit gunt ons de deugd een rusttijd, en spreekt tot ons: Blijf hier liggen, totdat gij weder in staat zult zijn met mij voort te wandelen. Zoolang het ligchaam krachtig is, kan ook de geest werkzaam zijn. De eischen der zedelijkheid komen

altijd tot ons; van menschelijke lippen kan nimmer het woord vloeijen: ik heb niets meer te doen. Kunt gij u een middelpunt denken, dat zijne stralen niet in alle rigtingen uitzendt? Even onmogelijk is het, dat een volkomen deugdzaam gemoed ooit zou ophouden, zich in werken der liefde te openbaren. In den kweekhof der deugd passen de heideplanten der onverschilligheid evenmin als de grafbloemen der zonde. Waar de opregte zin voor het goede bestaat, daar worden geen daden verrigt, waarin die zin niet zou spreken.

Ik verneem eene bedenking: Na het zwoegen des daags is immers de rust van den nacht zoo verkwikkend en zoo noodig. Het is zoo; maar de vermoeidheid van het ligchaam belet ons ook, den arbeid voort te zetten; voor den geest daarentegen komt nimmer de ure, waarin hij te zwak is, om het goede te betrachten. Zoo moet dan de boog altijd gespannen zijn? Neen! men ontspant dien, zoo dikwijls men een nieuwen pijl in den koker zoekt, en zich tot een herhaalden aanval bereidt; maar wee den lafhartige, die den boog uit de hand werpt. Wanneer wij van het groote tooneel

der wereld voor eenigen tijd aftreden, om door stille overdenking ons tot nieuwe, krachtige daden te vormen, om de vastheid onzer beginselen te versterken, en de vlekken op te sporen, waardoor ons hart nog bezoedeld is, dan spreekt de deugd haar welgevallen over ons uit, omdat de zin, die aan hare vrienden past, niet bij ons gemist wordt. Juist daarom is het zoo heilzaam, aan het gewoel der menschen, die nog even als wij zelven zwak en verkeerd zijn, ons te onttrekken, en voor het leed der aarde en de magteloosheid van onzen geest aan den boezem van Gods schoone natuur troost en kracht te zoeken. Dan is het, of de geest van een beter leven ons tegenademt; hoogere en reinere gevoelens doorstroomen onze borst; kalm en zacht wordt onze stemming; alle vijandschap verdwijnt, alle droefheid wijkt voor opgewektheid en liefde. Ziet, in zulke oogenblikken wordt er gewoekerd voor de deugd, hoe zou hare goedkeuring er aan ontbreken? Maar wat de wereld ontspanning noemt is van een anderen aard. Niet met het oog op den oneindige, maar op zich zelven, op een vlugtig genot, jaagt men haar na; men zoekt haar,

niet om beter en reiner tot het leven terug te keeren, maar om van alle banden ontslagen naar eigen zin te kunnen ronddolen door een gebied, waar de eischen der zedelijkheid niet worden vernomen. De krijgsman kan niet aanhoudend vuur geven; telkens moet hij den aanval staken, maar alleen om dien te hervatten; wat zoudt gij van hem zeggen, als hij zijn wapen van zich afwierp, en zich ter ruste nedervleide? Van pligtverzuim zoudt gij hem beschuldigen, en de straf zou hem volgen; hij viel in de handen der vijanden. Niet anders is het in den heeten strijd des levens. Hier doelt onze ergste vijand, de zonde, onophoudelijk op onzen val, zoo ons één oogenblik het wapen ontzinkt, behaalt hij de zegepraal; en er zal reuzenkracht noodig zijn, om aan zijn sterken arm ons te ontworstelen. Algemeen erkent men het, in de uren, die aan zoogenaamd onschuldig en onverschillig genot zijn geheiligd, worden wij het gemakkelijkst verleid; en hoe zou het anders mogelijk zijn? Waar wij ons evenwigt reeds verloren hebben, hoe zullen wij daar den val vermijden? Wanneer wij aan de genoegens der wereld deel nemen

zonder naar de stem der deugd te hebben geluisterd, of zij ons aanspoorde of terughield, dan behooren wij reeds aan ligtzinnigheid en zonde toe. Slechts ééne omstandigheid dan, die niemand onzer kon voorzien, en wij zijn verloren. Wanneer wij van den weg der zedelijkheid zijn afgedwaald, en de zijde der beste leidsvrouw hebben verlaten, dan keeren wij welligt nimmer tot haar terug. Dan, op de slingerpaden van het genot, die overal langs welriekende bloemen en lagchende velden geleiden, komt de zinnelijkheid tot ons, en fluistert ons toe: Vertrouw u aan mijne leiding; hoe verder gij met mij voorttreedt, te schooner natuur zal u verrukken; daar ginds is het vaderland der vreugde; daar wordt de hemel door geen wolkje meer verduisterd, geen stormwind laat er zich hooren, geen giftplanten ontkiemen er, en de hand, die bloeijende rozen wil plukken, wordt door geen dorens gekwetst. Verbind aan mij het hart, ik voer u dat oord der zaligheid tegen. Gij wilt aan die vleitaal wederstand bieden en de verleidster ontvlugten, maar het is te laat; gij hebt uwe rede verdoofd, om aan het genot den teugel te

vieren, wat wonder, dat de zinnelijkheid u te sterk is?

Wanneer men van het beginsel doordrongen is, dat er betrekkingen zijn, die men aan het oordeel der zedelijkheid niet behoeft te onderwerpen, en dat ons velerlei geoorloofd is, wat niet met den heiligen naam van pligt kan worden vereerd, waar zal men dan den grenspaal stellen? Het zal van ons goeddunken afhangen; er is geen beginsel, dat ons hierin besturen kan. Van daar dan ook de verderfeljke gevolgen. De kring van het onverschillige wordt dagelijks uitgebreid; aan het rijk der deugd wordt het ééne landschap na het andere ontrukt. Duizenden zijn er, voor wie pligtsbetrachting een bijzaak is, terwijl het genot hun geheele ziel inneemt, en hoofdtoon is in hun leven. Door de rede niet meer gebreideld, hollen zij voort van vermaak tot vermaak, zonder te vragen, of de deugd niet iets anders, dat beter en ernstiger is, van hen vordert. Het is buiten hun toedoen, als zij voor die genietingen bewaard blijven, waaraan de wereld bij uitsluiting den naam van losbandigheid heeft gehecht. Maar al dragen zij den titel niet, toch

wordt de zaak bij hen gevonden. Het is slechts een verschil in graad en in voorwerp, niet in het wezen der hartstogten. Wie verdient meer losbandig te heeten, dan zij, die zich telkens in omstandigheden wanen, waarin men den band der deugd niet meer behoeft te erkennen? Naauwelijks hebben zij het ééne genoegen gesmaakt, of zij bereiden zich voor het andere. De beker is nog niet geledigd, of reeds is een tweede gevuld, waarvan de drank nog kostbaarder is en nog meer prikkelt. Vreugde en voorbereiding tot vreugde, daarin bestaat hun leven; van pligt willen zij niet hooren; zij luisteren er slechts dan naar, als verdriet en ongeluk hen ontstemde. De maatschappij noemt hen goed en achtenswaardig, want hun genot is onverschillig, en zij doen geen kwaad, en maken aan geene zonde zich schuldig. Aan geene zonde? Was er dan niet ééne taak, waartoe zij geroepen werden? Is er niets door hen verzuimd? Was het grootsche denkbeeld van pligt levendig in hen, toen zij hunne offers bragten op het outer der wereld? Indien het anders was, dan neem ik de beschuldiging van misdaad op de lippen. Er is geen midden tusschen deugd en

zonde; wie de hand der eerste maar even loslaat, die valt hare vijandin in de armen. In het gebied der zedelijkheid is slechts dag en nacht; noch morgenstond noch avondschemering is er denkbaar.

Ik ben ver verwijderd van de gedachte, dat iemand onzer in staat zou zijn, omtrent alle daden te beslissen, of zij goed of kwaad zijn. Veel is er, wat voor ons den schijn van onverschillig blijft behouden. Maar juist daarin blijkt onze verkeerdheid, het gebrekkige van ons zedelijk gevoel. Ware het geheel ontwikkeld, bezat het die fijnheid en naauwkeurigheid, waarvoor het geschikt is, dan zou het geen enkele handeling onbeduidend noemen, maar overal den band ontdekken, waardoor zij met deugd of ondeugd verbonden was. Nog ontbreekt ons de kennis, om alles op die hoogte te stellen, die het in de rij der dingen inneemt, en ik ben niet dwaas genoeg, om het onmogelijke van ons te vorderen. Alleen het beginsel is het, op welks erkenning en handhaving ik aandring. Die overtuiging moet in ons leven: wat geen pligt is, dat is zonde; niets is onschuldig, niets zedelijk onverschillig. Blijft zij

ons beheerschen, dan zal het oog onzer ziel dagelijks worden gescherpt; de kracht wordt door oefening verhoogd. Geen zorgeloosheid zal meer in ons wonen; wij zullen naauwkeurig acht geven op de roeping, die overal tot ons komt, en den tijd van zaaijen niet voorbij laten gaan, tot de dag des oogstes komt, maar er niet te oogsten valt. Ons hart zal voor den oneindige van liefde gloeijen, en het zal onze levensvraag zijn: wat wilt gij, dat ik doen zal? Reeds ziet mijne verbeelding die ure naderen. Dan is de flaauwhartigheid, die ons thans kenmerkt, geweken, het zedelijke onvermogen verdwenen. Dan zijn het woorden van ééne beteekenis: mensch te zijn en: voor de deugd te leven; in het rijk der schepping wordt geen enkele wanklank meer vernomen, en alle toonen zijn er opgelost in één heerlijk accoord. Aan ons is het opgedragen, de komst van dien dag te verhaasten; rampzalig de mensch, die niet aan die bestemming beantwoordt.

Welligt noemt men de eischen, die ik doe, te groot, en beschuldigt mijne zedeleer van eene overdrevene gestrengheid. Dat is, zegt men, ondoenlijk, altijd waakzaam te zijn, of men in

niets van den weg der deugd afwijke, en iedere gedachte, ieder woord, iedere daad in hare weegschaal neder te leggen. Ik heb op die bedenking slechts één antwoord, maar het is genoegzaam: dat alleen is ondoenlijk wat gij niet wilt doen. Ik mag niets minder vorderen dan de oneindige zelf. De pligt is onomkoopbaar; van geen schikking wil zij weten; zij vordert volkomene onderwerping. Proposez ce qui est faisable, ne cesse-t-on de me répéter. C'est comme si l'on me disait: proposez de faire ce qu'on fait; ou du moins proposez quelque bien qui s'allie avec le mal existant. Ce qui est faisable est ce que vous voulez faire. Dois-je répondre de votre volonté?

Maar ik mag verder gaan, en op de maatschappij zelve mij beroepen. Veel is er, wat wij zedelijk onverschillig noemen; niets is er, wat niet den toets eener willekeurige wellevendheid moet ondergaan. Terwijl wij den regter der deugd den mond willen stoppen, rigten wij een andere regtbank op, van gewoonte en van fatsoen. Er bestaat niets, wat daar niet ter beslissing wordt gebragt. Taal en gebaren, spraak en houding, kleeding en vormen, alles wordt

er beoordeeld, en alles geprezen of gevonnisd; niets is er onschuldig. Zoo leggen wij dan zelven de getuigenis af, dat er voor alles een maatstaf wezen moet, maar in plaats van dien der deugd verkiezen wij dien van onze bekrompenheid en van onze vooroordeelen. Laten wij het beginsel vasthouden, maar het beter toepassen. Niets zij ons onverschillig, maar de toetssteen, waaraan wij alles beproeven, zij de waarheid, die in God is, niet de dwaasheid der menschen.

Ik kan dit onderwerp niet verlaten, zonder mijne hulde te brengen aan den wijsgeer, die het verderfelijke stelsel der zedelijk onverschillige dingen in zijne afzigtelijke naaktheid ten toon heeft gesteld. Waarom heerscht in ons leven nog eene leer, die in de wetenschap reeds lang bezweken is? Waarom verloochent onze wandel, wat onze rede moet toestemmen? Er moest schoone overeenstemming zijn, en er is veelal hevige strijd. Met nadruk roep ik het u toe: zoo gij het goede weet, ziet toe, dat gij het ook doet!

Neemt men zoo aan de ééne zijde een gebied aan, dat in het midden ligt tusschen deugd

en zonde, elders droomt men van eene sfeer, die nog boven zedelijke verpligting verheven is, en waarin er van verdiensten sprake kan zijn. Die alleen datgene doet, waartoe hij verpligt is, voor dien, zegt men, is er geen grond om te roemen; hij is een onnutte dienstknecht. Die ieder voorschrift der wet met getrouwheid opvolgt, die ontgaat wel de straf, maar heeft geen aanspraak op belooning. En omdat men aan den einpaal toch zoo gaarne een kroon wil zien hangen, en de droomen van eigene grootheid zoo zalig oordeelt, daarom neemt men de toevlugt tot de leer, dat er overtollige deugden zijn, door wier betrachting men zijne waarde kan verhoogen, en een titel heeft om onderscheiding en hulde te vorderen. Is het pligt niemand te benadeelen; men spreekt van den adel des geestes, wanneer broederzin en mededeelzaamheid gevonden wordt. Is het pligt, het hart zuiver te houden van leugen en bedrog; voor de waarheid te ijveren en te strijden, al moest in dien kamp het leven worden gelaten, dat noemt men verdienste, die bewondering wekt. Zoo bepaalt men onze verpligting gewoonlijk alleen daartoe, dat men geen kwaad

mag doen; maar te handelen voor het rijk der zedelijkheid, er winst voor te doen, en zijne grenzen telkens uit te breiden, dat bestempelt men met den naam van overtollige deugden.

De eerste dwaling, die ik bestreed, is nog minder gevaarlijk dan deze. Voor onverschilligheid vindt men nog ligter een geneesmiddel dan voor traagheid en hoogmoed. De kleingeestige en zwakke man, die over zich zelven voldaan is, als hij aan geene buitensporigheid zich schuldig maakt, en die de loftrompet voor zich steekt, zoo dikwijls hij iets beters verrigt, is van de ware deugd nog verder verwijderd dan de ligtzinnige, die het leven zelden met een ernstigen blik beschouwt. En toch, er moet een poging tot verbetering worden gewaagd. De oorsprong der dwaling moet worden opgespoord; haar gevaar worden ontsluijerd; hare toepassing in het leven worden bloot gelegd. Ik wil er mijne kracht aan beproeven; oordeelt gij, of ik waarheid verkondig.

Het gevoelen, dat er overtollige deugden mogelijk zijn, en men meer kan doen, dan waartoe men verpligt is, rust, even als het vorige, op de aanneming eener zedelijke wet, of liever

nog op een verwarring van deugd en regt. De wetten der maatschappij schrijven ons voor wat wij moeten doen en laten, maar verachtelijk zou de mensch zijn, die zich binnen hare enge grenzen bleef bewegen. Met het wetboek in de hand kan men een tal van zonden bedrijven; wien uwer treedt niet het beeld voor oogen, door een van Engelands grootste mannen met zoo gespierde trekken geteekend? Naauw beperkt is het gebied, waarop de wet onze onderwerping vordert; het bevat slechts een klein gedeelte van den arbeid, dien wij op aarde kunnen voltooijen, en er moet dus meer worden gedaan, dan door de wet van ons gevorderd wordt. Dat alles brengt men op de zedelijkheid over. Ook hier zal de deugd alleen daartoe bepaald worden, dat men aan de geboden der zedewet gehoorzame. Doet men daarentegen meer, dan verrigt men een overtollig werk, dat wel als verdienste, maar niet als pligt kan worden voorgesteld.

Het valt mij gemakkelijk, de ongerijmdheid dier stellingen in een helder licht te plaatsen. Wij staan tot de wet der zedelijkheid in een geheel andere betrekking dan tot die der maatschappij. De laatste omvat slechts onze hande-

lingen, de eerste ons leven. Deze vraagt naar het hart, gene slechts naar het uiterlijke. Aan hare eischen is voldaan, wanneer er niets wordt verrigt in strijd met hare voorschriften; of het beginsel in vrees of in liefde bestaat, of er met vreugde of met weerzin wordt gehoorzaamd, daarom bekommert zij zich niet. Geheel anders de zedewet. Om den grond onzer daden is het haar te doen; de pracht van het gebouw verblindt haar niet, zij onderzoekt de stevigheid van den grondslag. Haar oog is scherp; zij dringt door tot de diepste schuilhoeken van ons gemoed. Of koestert gij een ander gevoelen? Meent gij, dat het voor de deugd genoeg is, als gij haar den glans van uiterlijke daden vertoont? Waarlijk, zij is met den schijn niet tevreden, maar vordert het wezen. Te vergeefs zoekt gij haar te misleiden. Wanneer gij met den mantel des vredes omhangen tot haar komt, maar den dolk des sluipmoordenaars onder uw gewaad verbergt, op uw gelaat leest zij uwe plannen, en verontwaardigd stoot zij u van zich af, waar gij huichelend haar aan het hart wilt drukken. Van betuigingen van eerbied is zij afkeerig; geschenken neemt zij niet aan; liefde

vordert zij, en, waar die ontbreekt, daar telt zij u onder hare vijanden, al neemt gij den vriendennaam op uwe lippen. De bloemen, die gij haar aanbiedt, missen in hare schatting alle waarde, als zij niet op een goeden grond gekweekt zijn. De deugd eischt het hart, ziet daar de taal der waarheid; maar de wereld meent het tegendeel. Volgens haar worden op de schaal der zedelijkheid alleen onze daden, niet onze gezindheden gewogen. Daarom spreekt zij van zuivere pligtvervulling, al is hare bron onrein; van goede werken, ook al is het beginsel verkeerd; van schoonheid, al is zij het waas des doods. Daarom komt zij er openlijk voor uit: Liefde kan ons niet worden geboden; wat er in ons gemoed een plaats vinde, hangt niet van ons af; alleen onze daden kunnen wij regelen. Daarom noemt zij het overtollige deugd, het bewijs eener schoone ziel, als zij bij goede handelingen tevens een hart ontmoet, dat van broederzin klopt, maar onder de rij der verpligtingen wil zij het niet opnemen. En omdat zij tot het overtollige niet gebouden is, en het haar als een lastig juk op de schouders drukt, werpt zij het af, en laat het hart onbewaakt.

Dan is voor de zonde de weg gebaand. Heeft zij eens ons gemoed veroverd en de deugd er uit verdrongen, dan zet zij hare overwinningen voort, en binnen kort voert zij ook in onze daden heerschappij. Waar de stengel geknot is, hoe zou de bloem daar welig bloeijen? Waar het hart onrein is, hoe zou het daar in werken der deugd zich openbaren? Het beginsel van ons leven moet in vurige liefde bestaan; eerst op zulk een akker kan er geoogst worden. Maar de wet kan ons immers geen liefde voorschrijven; zij laat zich niet gebieden; haar ontstaan is onwillekeurig. Ik stem het toe; maar vind ook daarin ééne der hoofdredenen, waarom ik de voorstelling der deugd als gehoorzaamheid aan eene wet niet als volkomene waarheid kan eerbiedigen. De liefde wordt niet geboden, alsof zij nog op iets anders rusten mogt; zij zelve moet de eenige grondslag zijn. En gelooft gij, dat er voor haar eenige deugd kan zijn, die zij als overtollig beschouwt, en waartoe zij zich onverpligt rekent? Gij zoudt haar heerlijk wezen miskennen. Waar is de vader, die aan het sterfbed van zijnen zoon de gedachte bij zich laat opkomen: ik heb meer voor hem ge-

daan, dan waartoe ik gehouden was? Niet van verdiensten spreekt hij, maar van tekortkomingen, en de tranen, die hij plengt, worden ook om zijne misdaden gestort, die hem thans den angel der smart diep in den boezem drukken. Ik weet het, men spreekt van overdrevene liefde, die men edel en groot noemt, al werd zij door een ongunstigen uitslag bekroond. Maar ik weet het ook, dat die naam onverdiend is. Het oog voor gebreken te sluiten, en de hand terug te houden, die de wonden genezen kon, dat noemen de menschen vaak goedheid en liefde, maar de rede noemt het onvergefelijke zwakheid. Een liefde, die te ver gaat, is geen liefde meer; het water, dat overdreven koud of warm wordt, stolt tot ijs of vervliegt in damp. Ik moet meer zeggen, want dat beeld is te zwak en mijne taal niet krachtig genoeg. Een liefde, die te ver gaat, is ondenkbaar. Het is een wanstaltig begrip, dat men van de zonde heeft, als men haar overdrevene deugd noemt, wier wezen goed is, maar die slechts buiten hare palen trad. Deugd en zonde verschillen niet in graad, maar in wezen. Beider beginselen zijn onderscheiden, zelfs in hevigen strijd. De ééne rust op den

bodem der oneindigheid, de andere op dien van het egoïsme. Er bestaat tusschen haar geen de minste gemeenschap. Al groeit de eikenboom te hoog, hij houdt daardoor niet op, een eik te zijn, en verandert niet in een giftige plant. Maar die te hooge groei is hier onmogelijk. Wat aan het beginsel der deugd ontspruit kan niet in ondeugd ontaarden; het wast tot die hoogte, waarvoor het op dien grond geschikt is. Overdrevene deugd en overdrevene liefde zijn wanklanken in het oor der waarheid; wie zulke toonen doet weerklinken, die tracht de harmonie der schepping te verstoren.

Och of ik tegen ijdele hersenschimmen strijd voerde, en een vooroordeel had aangetast, dat reeds lang verouderd was en thans nergens meer werd gevonden! Maar ik kan over onzen tijd dat gunstige oordeel niet uitspreken. Wel wordt in de wetenschap der zedekunde de leer, dat er overtollige deugden zijn, niet meer gepredikt, en de tijden zijn voorbij, waarin men zich op de bewijzen der rede en de uitspraken des Bijbels beriep, om haar te handhaven. Wel roept men ons niet meer toe, dat wij meer dan onzen pligt doen, en een verdienstelijk werk verrigten,

wanneer wij in trage eenzaamheid wegkwijnen, en het leven, dat aan handelen moet gewijd zijn, in overdenkingen over God doorbrengen. Wel beschouwt men den man, die met het hoofd ter aarde gebogen in treurigheid zijne dagen slijt, en de vreugde der wereld ontvlugt, niet meer als een heilige, die zich in een hooger rijk dan dat der deugd beweegt, maar integendeel als een dweeper, die aan ligchaamskwalen lijdt, of als een huichelaar, die van de menschen wil gezien worden. Maar toch, al heeft de waarheid haar vonnis gesproken, de zonde laat hare drogredenen nimmer varen. Nog tracht zij als voorheen den kring onzer verpligtingen dagelijks te vernaauwen, en door het aannemen van overtollige deugden een uitgebreid veld te behouden, waarop het voor den mensch onnoodig zou zijn voort te treden. Reeds wees ik u verkeerdheden aan, waarin die dwaling zich krachtig vertoont; maar ik behoef mij tot het gesprokene niet te bepalen. Van waar, vraag ik u, die laauwheid en onverschilligheid voor alles, wat groot en goed is, dat gebrek aan moed en kracht, waardoor het grootste gedeelte onzer maatschappij gekenmerkt wordt? Alleen dat vooroordeel riep

ze in het leven, dat wij onzen pligt reeds vervullen door aan geene misdrijven ons schuldig te maken, en het ja wel schoon, maar toch onnoodig is en ons niet wordt voorgeschreven, onze krachten tot iets hoogers in te spannen. Daar verheft zich te midden zijner zwakke tijdgenooten een krachtige geest, om de gebreken, die hij aanschouwt, weg te nemen, en de plant der zonde, die hij welig ziet tieren, met wortel en tak uit te roeijen. Hij deinst niet terug voor de hinderpalen, die hij ontmoet; aanzienlijken en geringen houdt hij hunne misdaden voor; de verborgenste wonden ontdekt hij, en strekt de hand uit, om ze te genezen. Rusteloos is hij bezig, om het booze te bestrijden, en de zedelijkheid telkens in kracht te doen toenemen. Weet gij het oordeel, dat duizenden over hem uitspreken? Zij durven zijne grootheid niet ontkennen, en vinden geen middel, om zijne waarde te verkleinen; maar toch staan zij niet verlegen. Hij handelt edel, zoo spreken zij; maar al die moeite kan ik niet op mij nemen, met dien last van zorgen kan ik mij niet bezwaren. Met bewondering staar ik op hem, maar hem na te volgen is mij onmogelijk. Waarom ook zou ik

handelen als hij? Tot zulk een grootsche taak ben ik niet geroepen; ik doe mijn pligt, en dat is mij genoeg. In zulke taal spreekt de dwaling, die ik u deed opmerken, en openbaart zij haar vernielenden invloed. De werkeloosheid maakt van haar gebruik, om zich zelve te verdedigen. Ik ontruk aan die onverschilligen hun wapen, en voer hun te gemoet: Vruchteloos schuilt gij achter de beweering, dat gij tot die daden niet geroepen zijt. Uwe roeping reikt zoo ver als uw vermogen; al het goede, dat gij kunt doen, daartoe zijt gij ook verpligt; maar in plaats van naar uwen pligt te vragen, raadpleegt gij uw eigenbelang. Het is u gemakkelijker, rustig daar neder te zitten, terwijl anderen arbeiden en zwoegen. Kom er openlijk voor uit, dat gij uwe taak verzuimt, maar beweer niet, dat gij uw pligt doet. Als gij nalaat, wat uwe rede groot en edel moet noemen, dan slaapt gij, in plaats van voor de deugd te waken en te werken; en wie niet voor haar leeft, die leeft voor de zonde. — Daar wordt de banier der waarheid ontplooid, en een stevige arm verheft haar ten aanzien eener dwalende menigte. En deze, terwijl zij verblijd haar moest volgen, tracht haar

te vernielen. Maar de kloeke strijder verliest den moed niet; met de hoop op de zege in het hart, is hij onverwinnelijk. Aanval op aanval moet hij verduren, maar hij bezwijkt niet. Smaad en verguizing wordt zijn deel, maar geen hairbreedte deinst hij achteruit. Hoort het oordeel, dat de gewone mensch over hem velt. Hij moge hulde verdienen, zoo spreekt men; toch kiezen wij hem niet tot ons voorbeeld. Hij brengt zich zelven in gevaar, en zou voorzigtiger doen, als hij den gloed van zijn hart zocht uit te dooven. Wij althans zoeken een weg, die veiliger is. Wij willen geenszins de dwaling huldigen, maar toch haar sparen en onaangetast laten; zoo reeds beantwoorden wij aan onzen pligt. Aan uw pligt? Meent gij dan, dat de burgertrouw alleen daarin bestaat, dat gij uw vaderland niet aan den vijand verraadt? Schijnt het u onnoodig, voor dat vaderland te leven en rusteloos te arbeiden? Schroomelijk is uwe dwaling. In haar koestert gij een slang aan uwen boezem; haar doodelijken beet zult gij niet ontgaan. O! het is der waarheid niet genoeg, als gij haar licht niet uitbluscht; gij moet haren fakkel in uwe hand nemen, om er uwen weg

en dien van anderen mede te verhelderen. Zoo gij niets voor haar overhebt, en uwe rust boven hare verbreiding stelt; zoo de eer der menschen u dierbaarder is dan hare goedkeuring; zoo hebt gij geen deel aan haar. Maar omhul u dan ook niet met haar gewaad, en zeg niet, dat gij uwe pligten vervult. Spreek het openlijk uit, dat de waarheid u nimmer heilig was; dat gij gereed zijt, om hare regten te vertrappen, en de kroon haar te ontrooven, zoo gij er uwe rust en den wierook der menigte door kunt verdienen. Slaat het oog naar den rijksdag van Worms. Daar staat een eenvoudige monnik tegenover de grooten der aarde. Hij alleen in strijd met eene wereld. Alles staat voor hem op het spel, zijne eer en zijn leven. Maar hij wankelt niet; de teerling is geworpen; hij zal volhouden tot den einde toe. Wat dunkt u van hem? Één van beiden; óf gij moet het vonnis over hem uitspreken, maar de geschiedenis van drie eeuwen verscheurt uw vonnis, óf gij bewondert zijne grootheid, maar dan ook moet gij handelen als hij.

Er is in onzen tijd van verslapping niets zoo noodig als zedelijke kracht. Daartoe moest alles

zamenwerken; kunst en wetenschap moesten een heilig verbond sluiten, om geene andere voorstellingen op te wekken, dan die van eerbied voor fierheid en moed, van diepe verachting voor onverschilligheid en magteloosheid, voor alles, wat klein en lafhartig is. Onbezweken strijd tegen het verkeerde, dat het geluk en de ontwikkeling der menschheid in den weg staat; vurige ijver voor het rijk van waarheid en deugd, dat moest het beginsel van ons leven zijn. Die overtuiging moest geen oogenblik wijken, dat niemand zijn pligt vervult, die niet onvermoeid wil arbeiden, maar liever tot een gemakkelijke sluimering zich nedervleit. Het heerlijkste schouwspel op aarde vertoont ons de man van kracht, die in staat is, een wereld te trotseren, waar een heilige roeping tot hem komt. Schande moge rusten op dat slappe en nietige geslacht, dat met langzame schreden ons henenvoert naar het verderf.

Ik heb eene poging gewaagd, om u aan te toonen, dat er niets in het leven onverschillig is, en dat er voor de deugd nimmer genoeg is gedaan. Mogt ik niet te vergeefs hebben gesproken. De eenheid des levens mag niet

roekeloos worden verbroken, en wie een anderen regter erkent, dan dien der zedelijkheid, verbreekt haar. Uit het gebouw, dat aan God is geheiligd, rukt hij steenen los; zoo hij het gevaarlijke spel voortzet, de tempel zal instorten, en hij zelf wordt er onder begraven. Ons verstand voorziet de uitkomst; het waarschuwt ons met heiligen ernst, en wekt ons op, veeleer mede te arbeiden, opdat het gebouw nog hooger rijze. Zoo dan, wat het verstand ons leert, dat worde niet gelogenstraft door ons leven!

HET DOEL DER DEUGD.

Wat waarlijk goed is heeft geen lofspraak noodig. Het schittert door eigen pracht; van geleenden glans is het afkeerig. Het wil niet geprezen, maar aanschouwd worden. Te vergeefs spant men alle krachten in, om ons GÖTHE's dichterlijke genie in hare volle grootheid te schetsen; slechts ééne plaats, zoo roepen wij den spreker toe, slechts ééne plaats uit den Faust ons met waardigheid en gevoel voorgedragen, dan is uw doel bereikt, en gij hebt de welsprekendste hulde bewezen. Wij verlangen niet,

dat de wierook der eer voor RUBBENS worde gezwaaid; zelven zijne meesterstukken te zien, den kruisberg met hem op te treden, en met de treurende vriendenschaar het ligchaam des meesters te schragen, dat is het wat wij begeeren, dat lokt ons de tranen van eerbied en bewondering uit het oog. Met geen kransen versiert men de heerlijke beelden der oudheid; die tooi zou den glimlach op ons gelaat te voorschijn roepen; het beeld alleen moet onze aandacht boeijen, en wij zinken weg in verrukking, en een wereld van gedachten ontsluit zich voor onzen geest. Niet anders is het in het gebied der natuur. Spaar vrij uwe ontboezemingen over de schoonheid van den starrenhemel; daar spreidt de nacht haar lichtend kleed boven onze hoofden uit; heilige gevoelens doorstroomen onze borst, wij luisteren niet naar uwe taal, de hemel zingt zijn eigen loflied, en het verplet en het verheft ons meer dan uwe klanken. Spreek ons in bezielde woorden van het onweder; daar laat de donder zich hooren, en het is ons als een prachtige kerkmuzijk, die de grootheid van den oneindige vermeldt; het is onnoodig, dat gij ons op hare toonen opmerkzaam maakt.

Maar niet anders ook is het in het rijk der zedelijkheid. Ook hier geldt onze bewering; de deugd heeft hare aanbeveling in zich zelve. Wanneer een begaafde redenaar de schoonste bloemen der kunst gebruikt, om ze tot een krans te vlechten, die hij der deugd op het voorhoofd kan drukken, dan moge hij ons opwekken, om mede de bewijzen onzer hulde te brengen. Maar als hij ons tot de vorstin zelve voert, ons op het tooneel verplaatst, waar zij hare bevelen geeft, en wij de zegeningen aanschouwen, die zij overal rondom zich uitstrooit, dan zwelt onze boezem van ingenomenheid met hare heerschappij, en wij zijn er trotsch op, naar den titel harer onderdanen te streven. Om ons tot liefde voor de deugd te ontgloeijen, daartoe is niets zoo geschikt, als het aanschouwen van haar wezen, hare werkzaamheid, hare bedoelingen. In het strijdperk der zedelijkheid wijst men den mensch op de lauweren, die den overwinnaar zullen omkransen; maar tot hoogeren moed zal men ontvlammen, tot krachtiger volharding aanvuren, als men den blik doet vestigen op de tallooze weldaden, die de zegepraal met zich zal brengen, de jammeren,

die het gevolg der nederlaag zouden zijn. Wijs aan een schaar van strijders buit en eer in het verschiet, en de begeerte naar roof en glorie ontwaakt in hun binnenste; maar spreek hun van vrijheid, en gij ontsteekt een gloed van vaderlandsliefde, die de vijanden zal verteeren. Eveneens is het met de deugd. Geen prachtgewaad, waarmede zij ons zal omhangen, verblindt ons oog; haar eigene schoonheid, de adel, die in hare trekken spreekt, de liefde, die op haar gelaat is uitgedrukt, ziet daar wat met onwederstaanbare kracht ons tot haar trekt. Voorwaar, om u en mij zelven te stemmen, dat wij met opregten zin ons hart aan de deugd verbinden, geen andere stem hooren dan de hare, geen arbeid verrigten, waarop zij niet met welgevallen nederziet, daartoe weet ik geen beter middel, dan u met hare hemelsche natuur bekend te maken, en u te spreken van het doel der deugd. Mogt mijne taal doordringen in ons aller hart, en als wij van hier gaan, dan zij onze keuze beslist: zij alleen, die zoo veel goeds zoekt te stichten, kan onze vriendin zijn op den weg des levens.

Wanneer wij begeerig zijn, van eenige ont-

wikkeling het doel te kennen, dan is het geheel onmisbaar, op haar ontstaan en haren voortgang de aandacht te vestigen. Daarom moeten wij ons terstond met de vraag bezig houden: Hoe ontstaat de deugd en hoe breidt zij zich uit in ons gemoed? En kan het goede niet door ons worden begrepen, zonder dat ons ook het booze bekend zij, dan moet ook de geboorte en de wasdom der zonde aan den blik onzes geestes niet ontsnappen. Moge onze verbeelding, onze hoop, van eene toekomst spreken, waarin alleen de deugd op aarde heerschen zal, het werkelijke leven herinnert ons dagelijks, dat die tijd nog ver verwijderd is. Op het standpunt, waarop het menschelijke geslacht zich thans bevindt, zijn deugd en zonde, als licht en schaduw, overal met elkander vereenigd, en het was alleen eene verkeerde gevolgtrekking uit deze waarheid, die sommige wijsgeeren, door wie het wezen der dingen met zijne tegenwoordige verschijning werd verward, tot de stelling bragt, dat de zonde noodzakelijk is, en niet anders dan een dissonant, die in een vol accoord wordt opgelost.

Daar is in den mensch een vermogen, dat

hem van alle andere wezens, die wij kennen, onderscheidt. Het is de rede, die onzen geest tot het éene en oneindige verheft. Men prijst zich gelukkig om het bezit van verstand, als werd het alleen bij ons geslacht gevonden; maar ziet men dan niet, wat heerlijke krachten de dierlijke wereld ons vertoont, en hoe de naam van instinct, waarmede men het verschil wil uitdrukken, slechts ter bedekking onzer onkunde is uitgedacht? Men spreekt van ons gevoel; maar zijn dan grootmoedigheid, liefde en dankbaarheid aan het gedierte onbekend? Doch, wat ook elders besta, alleen in den mensch leeft de gedachte van God. Het redelooze dier heeft geen blik voor iets anders dan voor het eindige, waardoor het omringd wordt; het beweegt zich in dien kring alleen, dien het onmiddellijk aan zich kan onderwerpen, en dien het ter onderhouding des ligchaams noodig heeft; de mensch daarentegen breidt zijne gedachten verder uit. De aarde is te klein voor hem; aan zonnen, die door een onmetelijken afstand van ons gescheiden zijn, schrijft hij de wetten voor, waaraan zij gehoorzamen; hij teekent hare banen, en, eer het oog haar zag, bepaalt reeds

zijn onderzoek hare standplaats. Maar wat spreek ik van het ons bekende heelal, dat toch eindig is als wij? Verder en verder dringt onze geest door; alle perken vernietigt hij; hij baadt zich in de stroomen der oneindigheid. Vergankelijke dingen omgeven hem; maar de rede spreekt hem van het eeuwige; de glans van eindige voorwerpen betoovert zijne zinnen, maar zijne rede verheft hem tot den oneindige, en het licht, dat zij verspreidt, verdooft alle aardsche pracht. Ziet! op zulk eene hoogte staat alleen de mensch. Verstand en gevoel woont ook in een lagere sfeer, slechts de rede is zuiver menschelijk. Maar van daar dan ook, dat nergens dan in de wereld der menschen de tegenstelling tusschen goed en kwaad en de vrijheid gevonden wordt. De rede spreekt ons van den oneindige; wat zou er bestaanbaar zijn nevens hem? Daarom komt zij tot ons met de vordering, dat God alleen onze ziel zal vervullen. Tegen dien eisch is het eindige en zinnelijke in opstand. Het wil zich een doortogt banen in ons hart, en zich er op den troon plaatsen, die aan God alleen toekomt. Ziet daar reeds den strijd tusschen deugd en zonde, een strijd,

die nergens kan bestaan, waar niet de rede het nog tot God heeft verheven. Van die ure af staan zij als twee partijen tegen elkander over, en het wordt de taak onzer vrijheid, tusschen haar te kiezen. Wat er gekozen moet worden, valt niet moeijelijk aan te toonen. Die zich aan de zonde toewijdt, en de deugd van zich afstoot, die knielt voor een afgodsbeeld, en lastert den God, in wien de geheele wereld gegrond is. Niets kan één oogenblik bestaan zonder hem; kent gij een grootere dwaasheid dan deze, de takken van den boom te ondersteunen, maar zijne wortels te doorgraven? Alles is aan God onderworpen; ook wij moeten ons voor hem buigen; ons hart wordt door hem gevorderd; hij alleen is het waardig.

Maar helaas! slechts zelden wordt door ons de beste keus gedaan; te dikwijls wijden wij al onze krachten aan de dienst der zonde. Van waar dat verschijnsel? Het is gemakkelijk te verklaren. Daar is een lange tijd van ons leven, het zijn de jaren der jeugd, waarin de taal der rede nog niet tot ons weerklinkt. De zinnelijkheid voert onbeperkte heerschappij; behoefte en bevrediging wisselen elkander af.

Eerst langzamerhand ontwaakt de rede, en begint van een gebied te spreken, verheven boven dat der zinnen; het is het gebied der deugd. Maar de geest, jaren lang er aan gewoon, alleen met eindige dingen zich bezig te houden, en voor het genot te leven, is er afkeerig van, den blik op een reinere sfeer te vestigen. In het eerst toch zal het hem groote inspanning kosten; hij zal strijd moeten voeren tegen zich zelven, tegen zijne eigene begeerten en driften, en de trage mensch houdt van alle krachtsontwikkeling zich zoo ver mogelijk af. Daarbij, onze opvoeding is weinig geschikt, om ons gemoed te vormen, en het tot een welbereiden akker te maken, waarin de rede hare kostbare zaadkorrels kan uitstrooijen. Meestal is zij het werk van gewoonte, niet van rijp beraad en ernstig nadenken. Dikwijls is men er op uit, reeds vroeg den vrijen geest aan allerlei onnatuurlijke wetten te onderwerpen; men wringt hem tot den geest van een geleerde of iets dergelijks, zelden tot dien van een krachtigen, diep en teeder gevoelenden mensch. Zoo wordt het gemoed gevormd, niet om naar de stem der ontwaakte rede te luis-

teren, maar om het oor voor haar te sluiten. Het is aan het zinnelijke onderworpen, in plaats van er boven te staan, en het met vrijheid te kunnen gebruiken, wanneer de pligt het vordert, maar ook er afstand van te kunnen doen zoodikwijls de deugd het gebiedt. Het is geen wonder, dat de uitkomst rampzalig is; hoe zou aan een dorre rots een verkwikkende bron kunnen ontspringen? Het hart, waarin de rede niet ten troon zit, kan zich niet toewijden aan dien God, tot wien de rede opleidt; het klemt zich vast aan het genot, dat de zinnen betoovert. En, zoodikwijls de mensch de hand der zonde drukt, wordt het verbond van vriendschap, dat met haar gesloten is, vaster; eindelijk heeft zij hem geheel verblind; alleen de vreugde der wereld boeit zijn hart, en met tranen in het oog keert zich de deugd van hem af, terwijl aan hare lippen de zucht ontsnapt: hij is voor mijne zegeningen verloren. O! zalig hij, van wien nimmer die klagt wordt gehoord; die van zijne jeugd af, als nog de zinnelijkheid de eenige lusthof is, waarin zijne verbeelding dartelt, reeds wordt gevormd voor de ure, waarin de rede opstaat en den glans harer schoonheid voor

zijne oogen ontsluijert. Voor hem wordt de keus gemakkelijker, want hij heeft geen blinddoek voor het gezicht. Hij reikt zijne hand aan de deugd, en verbindt zich aan haar als zijne eenige leidsvrouw. Nog wankelt zijn voet, als hij de eerste schreden zet op haren weg; maar krachtig ondersteunt zij hem en behoedt hem voor den val. Dagelijks worden zijne enkels vaster bij het voorwaarts treden, geen oneffenheid op zijn pad belemmert hem, over hinderpalen stapt hij henen, zijn moed groeit aan, zijn ijver verdubbelt, aan geen rusten wordt er gedacht, en als zijn kracht een oogenblik begint te verflaauwen, zij herleeft, zoodra de stem der deugd hem in de ooren klinkt: volhard tot den einde toe.

Ik heb uwe aandacht gevestigd op de geboorte van deugd en zonde, en deed u aanschouwen, hoe zij langzamerhand opwassen en in kracht toenemen. En zou na die ontwikkeling het doel der deugd u nog verborgen zijn? Daar is een heete kamp tusschen zinnelijkheid en rede; het bestaan van het goede of van het booze zal van dien strijd afhangen. Blijft de zinnelijkheid meester, dan wordt

de deugd onttroond. Wat twijfelt gij dan nog aan het doel der deugd? Het is heerschappij der rede.

Dat mag een heerlijk doel worden genoemd, waarbij al het ijdele schoon der wereld in het niet verzinkt. Wilt gij den man kennen, die in alles door de rede bestuurd wordt? Ik sta gereed u zijn beeld te schetsen. Met huivering neem ik die taak op mij. Aan grootscher onderwerp was nimmer eenig penseel gewijd. Het ideaal der menschheid ontsluijert zich voor mijnen geest. Hoe zou ik krachtig genoeg zijn, om u den indruk, dien het op mij maakt, even levendig weder te geven? Ook mijne oogen worden nog door den nevel der zinnelijkheid verduisterd; wat vermeet ik mij, de zon der deugd in het aangezigt te staren.

Hoe veel bekrompenheid woont er op onze aarde; door hoe kleine belangen wordt het menschelijke hart vervuld! Daar zien wij één onzer broeders slaven en zwoegen om een handvol gouds. Hij kent geene andere begeerte, dan om schatten te verzamelen. De liefde klopt aan zijne deur, maar zij wordt afgewezen, want het geld alleen schuift zijne grendels af. Met

de eerekroon in de hand nadert hem de deugd, maar hij keert haar den rug toe, want die kroon schittert niet van edele gesteenten. Hij heeft alles over voor zijne onverzadelijke drift. Zijne rust offert hij op; de stem der waarheid slaat hij in den wind; voor de tranen der armoede heeft hij geene oogen. Hij heeft zijn doel bereikt, zijne schatkist is gevuld. Daar nadert hem de dood, en deze alleen laat zich niet terugwijzen. Naast zijnen rijkdom zinkt hij neder in het graf; en wat blijft er van hem over voor de eeuwigheid? Hij heeft geene werken achtergelaten, die van hem zullen spreken; hij heeft te vergeefs geleefd. Hoe geheel anders de man, die aan de vermaningen der rede het oor leent! God, die het beginsel der rede is, staat altijd helder voor zijnen geest. Niets, wat eindig is, boeit zijn hart, moge de wereld het adel of rijkdom, eer of genot noemen. Om de goedkeuring der menschen, waar zij ongepast is, bekommert hij zich niet; hij streeft alleen naar de goedkeuring van God. Bij iederen tred door het leven houdt hij zich de vraag voor: wat wordt er van mij gevorderd? Al moest het loon zijner da-

den in schande bestaan, hij wankelt niet. Al aanschouwt hij in het verschiet een giftbeker of een kruis, hij treedt niet terug, want hij weet het, al blaast hij aan een schandpaal den adem uit, zijne werken blijven, zij zullen leven tot in eeuwigheid toe, en de gedaante der wereld helpen hervormen. Dat verdient wel den naam van ware Godsdienst, die nimmer zich zelve zoekt, maar alleen hem, die de oorsprong is van ons bestaan. Voorwaar! wanneer de rede in ons gebiedt, dan mag onze ziel godsdienstig heeten.

Hoe veel onreinheid aanschouwt ons oog; hoe vele onzuivere bedoelingen liggen aan schijnbaar goede daden ten grondslag! Met een kracht en volharding, die bewondering wekt, wordt ginds het zwaard gevoerd tegen geweld en overheersching. Een vurige welsprekendheid verheft hare stem, om den geest van onderdrukking en gewetensdwang te verpletteren. Wij schenken onze toejuiching; maar onze blik dringt door tot het hart, en wij beven terug. Slechts op eigene eer en heerschappij was het gemunt. Er werd geijverd voor de vrijheid, zoolang men onderdrukt werd; men vertrapt

hare regten, nu de vaan van het gezag is omgedraaid. Met eerbied hebt gij het hoofd gebogen voor de geestdrift der hervormers, en gij staat aan den brandstapel van Servetus. Gij wordt weggesleept door de schitterende taal van Mirabeau, maar gij ziet den zetel der ministers in de verte, en het masker der eerzucht bedriegt u niet langer. Hoe geheel anders de man, die aan de vermaningen der rede het oor leent! Door geen zinnelijke drijfveren wordt hij tot pligtsbetrachting opgewekt; hij doet het goede, omdat hij er toe geroepen is, nimmer omdat het hem den weg ontsluit tot den troon der eer. Indien er ééne drift is, die hem bezielt, dan is het heilige ijver voor het geluk der menschheid. Voor haar wil hij leven en werken, want de rede predikt hem, dat hij zoo alleen aan zijne bestemming kan voldoen. Op het outer der liefde wil hij al zijn heil ten offer brengen, want de rede houdt hem het beeld van ware zielegrootheid voor oogen. Voorwaar! wanneer de rede in ons gebiedt, dan mag onze ziel een reine ziel heeten.

Hoe vele kniën worden er gebogen voor de zonde; hoe vele geesten in hare slavenboeijen

gekluisterd! Wel verbeeldt zich de mensch, dat hij eerst dan waarlijk vrij is, wanneer hij alleen naar eigen lust en willekeur handelt, en met de eischen der zedelijkheid den spot drijft; maar jammerlijk bedriegt hij zich zelven. Toomeloos holt hij voort; maar hij kan in de vaart, waarmede hij voortsnelt, zich niet meer tegenhouden, en als hij aan den rand des afgronds genaderd is, en met schrik wil terugtreden, dan is het te laat, en hij stort reddeloos neder. O! hoe vele uren zijn er, waarin het gewicht des jammers met looden zwaarte den zondaar op het hart drukt; dan treedt de tijd zijner jeugd en zijner onschuld dreigend voor zijnen geest, hij wil aan de zonde de gehoorzaamheid opzeggen, en den eed verbreken, dien hij haar gezworen heeft; maar vruchteloos is zijne poging. De verleidster laat hem niet los, te vaster knelt zij hem aan haren boezem, nieuwe genietingen spiegelt zij hem voor, de plooijen van angst en wroeging kust zij weg van zijn voorhoofd, en hij zweert haar andermaal trouw, en wordt op nieuw aan haar gebied onderworpen. Hoe geheel anders de man, die aan de vermaningen der rede het oor leent!

De wereld lacht met het juk, dat hij zich op de schouders laadt, en roemt in hare vrijheid; maar hij veracht hare spotternij, en voelt geen dwang in wetten, die hij zich zelven heeft gekozen. Aan de deugd te gehoorzamen, ziet daar de ware vrijheid. Wanneer de geest waarachtig uit eigene beweging zal handelen, dan moet de rede hem besturen, want in haar wordt zijn eeuwig wezen gevonden. Vrij rigte de zonde hare feestmalen aan, en noodige hem aan den vrolijken disch; hij ontvliedt hare zalen, en bewaart zijne onafhankelijkheid. Zij biedt hem de eer der menschen aan, en toont hem de koningrijken der aarde, om ze voor zijne heerschappij te doen bukken, maar hij verheft zich boven hare verlokking, en keert zich verontwaardigd van haar af. Één enkele voetval, en zij is voldaan, maar hij weigert voor haar te buigen, en versmaadt haar prachtkleed, dat voor hem een slavendos wezen zou. Voorwaar! wanneer de rede in ons gebiedt, dan mag onze ziel een vrije ziel heeten.

Hoe vele goede daden worden er verrigt, die op den titel van schoonheid geen aanspraak kunnen maken? Wat al weifeling tusschen deugd

en zonde! Al behaalt de eerste de overwinning, toch staat die onbeslistheid ons tegen, toch kwetst het ons gevoel, als de mensch nog beraadslaging noodig heeft, of hij het hart zal verbinden aan zijne trouwste vriendin of wel aan de ergste vijandin, die zijn eeuwig onheil bedoelt. Al wordt de deugd gekozen, zulk eene lang beradene keus kan nimmer den naam van schoon dragen. In een zijner brieven aan KÖRNER heeft SCHILLER ons een treffend voorbeeld voor oogen gesteld. Daar ligt een reiziger aan den weg, gevaarlijk gewond, en van alle hulp verstoken. Een voetganger gaat langs hem henen, en aanschouwt zijne ellende. Hij geraakt met zich zelven in strijd. Wat zal ik doen? zoo spreekt hij. Indien ik hem bijsta, dan bereik ik het doel mijner reis niet ter juister ure, en mis de voordeelen, waarop ik had gehoopt. Maar als ik hem overlaat aan zijn lot, dan vergeet ik mijne heiligste verpligting. De beslissing is moeijelijk; wat zal ik kiezen? Maar neen! pligt gaat boven voordeel; ik zal mijne hulp bewijzen. Die daad is edel; maar schoon is zij niet. De gekwetste weigert zijnen bijstand. Daar treedt een ander nader, met een kostba-

ren last beladen. Naauwelijks heeft hij den ongelukkige ontdekt, of hij werpt den reiszak af, en tilt den gewonde op zijne schouders. Maar uw goed? vraagt deze. Gij moet gered worden, is het antwoord; hoe zou ik aan iets anders denken? Dat is een schoone daad, spreekt SCHILLER, en hij heeft regt in dat oordeel. Maar het beeld, dat hij schetste, het is dat van den man, in wien de rede ten troon zit. De gedachte aan gemis, aan het verlies van aardsche voorregten, komt niet in hem op; zijn karakter is gevestigd; de deugd wijst hem zijne taak aan; en reeds strekt hij zijne hand uit, om den arbeid te beginnen. Voorwaar! wanneer de rede in ons gebiedt, dan mag onze ziel een schoone ziel heeten.

Zoo heb ik aan het rijk van godsdienst en reinheid, van vrijheid en schoonheid de verwen ontleend, waarmede ik u het beeld der deugd zou schetsen. Zal ik nog eenig woord behoeven, om u in geestdrift voor hare bedoelingen te ontsteken, en u te doen gevoelen, hoe goed het is, wanneer de rede den scepter voert? Tot godsdienst wil zij ons vormen, en kent gij iets, dat het hart meer verheft, dan

innige vereeniging met God? Van alles wat laag en zinnelijk is wil zij ons reinigen, en zoudt gij begeeren, rond te wentelen in het slijk der aarde? Tot vrije wezens wil zij ons opvoeden, en ontbrandt er niet een heilig vuur in uwen boezem, als het lied der vrijheid u tegenklinkt? Met den stralenkrans van hemelsche schoonheid zoekt zij ons te omringen, en is er iets, dat uwe ziel meer kan bekoren? Neen! het is ons genoeg; het doel der deugd te aanschouwen, en het op te merken, wat zij met ons voor heeft, en tot welk eene bestemming zij ons wil geleiden. Dan is alle opwekking overtollig; met eerbied zinken wij neder aan hare voeten, en uit het diepst onzer ziel stijgt de bede: Voed gij ons op tot waardige burgers van uw rijk.

Daar was nimmer een vijand zoo gevaarlijk als de zonde. Met het laagste doel vereenigt zij de hoogste talenten, en geene middelen zijn haar te schandelijk. Door verblindende pracht trekt zij de menigte tot zich; wie ziet door het fluweelen kleed de gapende wonden des doods? Bevallig is haar uiterlijk; en verleidelijk is hare taal. Al verdient zij den naam niet dier echte welsprekendheid, die alleen bij de ver-

breiding van waarheid mogelijk is, toch is zij uitnemend geschikt, om haar de overwinning te verzekeren. Het hoofdwapen der zonde is de drogreden. Met een gelaat, vol liefde en belangstelling, spint zij een net van redeneringen, waarin de geest verward en gevangen wordt. Van waarheid en leugen maakt zij even gretig gebruik; zij vlecht beiden kunstig door elkander, maar altijd is haar oogmerk hetzelfde, ons verderf. Naauwelijks heeft de deugd tot ons gesproken, en ons met ijver bezield, of de zonde staat op, om hare woorden te misbruiken, en door kleine, naauwelijks merkbare veranderingen, of door schijnbaar juiste, maar in waarheid valsche gevolgtrekkingen, ze tot een middel, dat van het goede moet afschrikken, te verwringen. Naauwelijks heeft zij de stem der deugd gehoord: ik wil de heerschappij der rede grondvesten; of zij verheft haar spottend gelach, en roept ons toe: zoo zal het er op worden toegelegd, de zinnelijkheid te onderdrukken, zelfs te dooden. Aardsche genietingen zullen verboden zijn, en de geest, die tot vreugde geschapen is, zal in treurigheid moeten wegkwijnen. Zoo spreekt zij, en wijst tegelijk op

de bloeijende paden, waarlangs zij hare dienaars leiden wil. En de mensch, die nog zwak en zinnelijk is, wordt aan het wankelen gebragt; hij ziet den schijn voor waarheid aan, en valt als het slagtoffer der drogreden. Wij willen nog eenige oogenblikken aan hare beschouwing wijden. Het is een vrij gewoon vooroordeel, dat de deugd van alle genot afkeerig moet maken, en van de vreugde der wereld de blikken afwendt. Velen zijn er die door deze meening misleid worden. Zij doen te regt opmerken, dat ook de zinnelijkheid hare regten heeft, en dat ook de wereld, zoolang wij op haar geplaatst zijn, eenige beteekenis voor ons moet bezitten. Zij gevoelen het, dat hun hart voor vrolijkheid en geluk gevormd is, en omdat zij wanen, dat de deugd het tegendeel van hen zal vorderen, daarom weigeren zij, haar de hand der vriendschap toe te reiken. Niet zelden zijn zij, die zich deugdzaam noemen, de oorzaak hunner dwaling. Er zijn er bij wie alleen misvatting bestaat, en wier bedoelingen zuiver zijn; maar er zijn er ook, die zich zelven zoeken en hunkeren naar den lof der menschen. Het is hun niet genoeg, het goede te doen en het

heil hunner medemenschen met alle kracht te bevorderen; aan die taak zouden zij zich wel willen onttrekken. Zij verlangen naar iets anders; het moet door anderen aan hen kunnen gezien worden, dat zij priesters der deugd zijn. Niet om het karakter, maar om het uiterlijke is het hun te doen. Daarom moet reeds hunne kleeding somber en ernstig zijn, hun hoofd moet zich ter aarde buigen, en gedruktheid moet te lezen staan op hun gelaat. Geen blijdschap sluipt er binnen in hun hart; op alles, wat in staat is het leven te veraangenamen, zien zij met verachting neder. De kunst is hun een verleidster, die zoekt te betooveren en te verblinden; de toonen der muzijk noemen zij de Sirenenzangen der wereld; het schouwspel is in hunne schatting de gevaarlijkste klip voor reinheid des harten. Of in eenzaamheid brengen zij hunne dagen door, óf zij vereenigen zich met anderen, die eveneens gestemd zijn, en wijden zich aan overpeinzingen en zuchten. Terwijl zij voorttreden door de bloemengaarden des levens, zweeft overal het woord op hunne lippen: alles is ijdelheid. Dat moet erkenning van God heeten, in wien dat alles gegrond is,

en die het onderhoudt en bestuurt. Indien er iets op de wereld ijdel is, dan is het voorzeker de ongerijmdheid, die door hen gepredikt wordt. Moest het leven der deugd aan het hunne gelijk zijn, wij zouden het als een folterbank van het menschdom beschouwen. Maar het is een breede kloof, die hen van de deugd gescheiden houdt. Haar hoofdkarakter, de liefde, wordt bij hen gemist. Uit hunne zalen, waar zij tot vrome overdenkingen zich vereenigen, verbreidt zich een geest van uitsluiting en vervolging, die het smeulende vuur van den godsdiensthaat telkens doet aanwakkeren. Neen! hun somber bestaan heeft met de deugd geen gemeenschap. Niet de doornen van het verdriet strooit deze ons voor de voeten, maar de bloemen van blijdschap en geluk. Er is een strijd tusschen zinnelijkheid en rede; de overwinning moet niet daarin bestaan, dat de eerste gedood worde; het doel is schooner en grootscher; zij moet tot bondgenoot der rede worden gemaakt. Zij moet leeren medewerken, om de nevelen van jammer en ellende te verdrijven, opdat de morgenzon der vreugde met helderen glans moge opgaan. Die waarachtig zedelijk is keert aan

de genietingen der wereld den rug niet toe, maar stelt ze op haren regten prijs. Wij bewonderen de schoonheden der natuur; zouden wij het oog sluiten voor de gewrochten van den menschelijken geest, die meer is dan zij? Wij leenen het oor aan het gezang der vogelen, en het is ons, of de lof des eeuwige er in gehoord wordt; zouden wij doof zijn voor de zangen, die door menschen worden aangeheven, en voor de toonen, die hunne kunst uit onbezielde stof weet te voorschijn te roepen? Wij verkwikken en sterken onzen geest door de groote daden van het voorgeslacht; waarom zou het ons genot niet verdubbelen, en onze kracht nog meer verhoogen, wanneer de schilder ze ons maalt op het doek, of het tooneel ze ons nog aanschouwelijker, nog rijker voorstelt? Ik prijs mij gelukkig, dat ik het u mag verkondigen: daar is geen leven zoo zalig, zoo kalm, zoo door reine blijdschap geheiligd, als dat leven, dat aan de deugd gewijd is. Niets is er schoon en groot in de natuur of in de menschheid, wat de vreugde des deugdzame niet vermeerdert. De gewrochten der wetenschap, de meesterstukken der kunst,

alles trekt hem tot zich, want het is hem alles de openbaring Gods. Hij zal geen loflied stemmen voor de armoede, en over de gevaren des rijkdoms jammeren; integendeel, hij zal de armoede als ééne der vreeselijkste rampen beschouwen, die met al ons vermogen moet worden bestreden. Geen treurzang doet hij hooren over den voortgang der beschaving, die ons met tallooze voorwerpen van weelde omringt; veeleer begroet hij iedere ontwikkeling met blijdschap, en ziet er het blijk in, dat ons geslacht niet tot stilstand gedoemd is. Aan het genot der wereld neemt hij deel, en er zijn slechts twee dingen, waarvoor hij zich bewaart, omdat zij buiten de grenzen der deugd liggen; het zijn wansmaak en ligtzinnigheid. Een genoegen, dat alleen geschikt is, om den tijd te dooden, maar dat ter verheffing noch van den geest noch van het gemoed iets kan bijdragen, waarin verstand noch vernuft te voorschijn treden, is voor hem een rampzaligheid. Ach! waarom zijn onze genietingen zoo zelden van een beteren stempel? Laten wij het oog alleen op ons vaderland vestigen. Hoe vele bijeenkomsten, die den geest verlammen en schier vernietigen, waar

de gezellige vreugde buiten de deur staat, en alleen de eentoonige verveling voorzit. En dan onze openbare vermaken. Gelukkig begint de toonkunst eenige meerdere belangstelling te ondervinden, en ontwaakt er de zucht tot een hoogeren en beteren stijl. Maar staat daar niet ons schouwtooneel, waaraan nog zoo dikwijls de hulde der goedkeuring wordt gebragt, staat het daar niet als een bewijs, dat het grootste deel onzer natie van goeden smaak naauwelijks eenig begrip heeft? Het is onmogelijk, dat de deugd haar vonnis zou terughouden. Wat niet edel en schoon is, dat staat aan hare verbreiding in den weg. Het wekt gevoelens op, die ver beneden dat verhevene zijn, waarmede zij het hart tracht te vervullen. Het doet eene tevredenheid ontstaan met het kleine en geringe, en wie daarin een welbehagen schept, die heeft het gevoel verloren voor alles, wat groot en heerlijk is. Maar spreekt de deugd haar vonnis uit over den wansmaak, niet minder breekt zij haren staf over ligtzinnigheid. De vreugde der aarde moet worden gewaardeerd, maar niet hooger, dan zij het verdient. Altijd moet de rede meester blijven over onzen

geest. Wat zoudt gij oordeelen van den staatsman, die het gewigtigste ontwerp, waaraan ieder uitstel kan schaden, ter zijde legt, om zich in de armen van het vermaak te werpen? Van roekeloosheid en misdaad zoudt gij hem beschuldigen; maar waarom zijn dan onze handelingen zoo dikwijls aan de zijnen gelijk? Menigmaal worden onze uren aan de heiligste verpligtingen ontwoekerd, om ze ter beschikking te stellen van genietingen, die ons dan geene winst, maar enkel verlies kunnen aanbrengen. Wanneer er aan geene regeling van onzen tijd wordt gedacht, maar wij de schoonste jaren van ons leven, de jaren onzer jongelingschap, waar de geest nog zoo vatbaar voor het goede en zoo vrij van vooroordeelen is, en waar de strijd van maatschappelijke belangen nog slechts in de verte zijn gerucht doet hooren, wanneer wij die kostbare jaren verbeuzelen, en, als de staat onze diensten vordert, met een ledig hoofd en een arm gemoed optreden, rampzalig dan ons lot en het lot der menschheid, die zich jammerlijk in ons heeft bedrogen. De deugd zoekt ons tot vrijheid te vormen; zij wil, dat wij met onbenevelden blik telkens de

betrekkingen des levens zullen beschouwen, en het goede kiezen, dat er voor ons te doen valt. Zij wil onze zinnelijkheid niet dooden, maar veredelen; aan niets, wat in den mensch is, onttrekt zij hare zorg; zij geeft aan alles zijne regten, maar de kroon geeft zij aan de rede.

Aan de rede de kroon. Naauwelijks heeft de zonde dat woord vernomen, of andermaal trekt zij er partij van, om schrik en afkeer in te boezemen van de deugd, die zulke bedoelingen koestert. Zij stelt het voor, alsof door het gezag der rede het gevoel op den achtergrond werd gedreven, en over die terugzetting slaakt zij hare jammerklagten. Zij zou er regt toe hebben, wanneer zij regt had in de beschouwing van het feit. Een leven, waar het gevoel was buitengesloten, zou als een jaar zijn, waaraan de verkwikkende en bezielende lente ontbrak, en dat alleen vruchten, geen geurende bloemen voortbragt. Wij deden het u reeds opmerken, een daad, die lange overweging noodig had, en die niet tot stand kon komen, zoolang er niet bedaard en naauwgezet, maar zonder eenige geestdrift, het vóór en tegen gewogen was, zij moge edel zijn, den naam van

schoon verdient zij niet. Maar als het hart in heiligen gloed is ontstoken, en er niet geaarzeld wordt tusschen goed en kwaad; als de deugd het geheele gemoed zoo heeft vervuld, dat hare vijandin er niet eens kan binnen sluipen, om hare bekoorlijkheden ten toon te spreiden, dan komen er schoone handelingen te voorschijn. Wanneer er nog geaarzeld wordt, en de beslissing niet terstond met opgewektheid wordt gegeven, dan behoort geenszins het geheele hart aan de deugd. Wij prijzen den geldgierige, die, in hevige verzoeking gebragt, om zich straffeloos met het goud van anderen te verrijken, aan de stem van pligt gehoor geeft, en de hand terughoudt, die reeds naar de verbodene vrucht was uitgestrekt. De rede behoudt het veld, en wij vieren het feest harer zegepraal. Maar hoe luid ook de vreugdekreten der overwinning weerklinken, toch verkiezen wij de kalme rust van een ongeschokten vrede. Zou de man, die de stem der hebzucht reeds lang heeft gesmoord, in wien zij hare verleidende taal niet meer doet hooren, daarom mindere aanspraak hebben op den eeretitel van redelijk? Zou het hart, dat van

liefde voor den naaste gloeit, en daarom ongevraagd en zonder eenig beraad zijne hulp bewijst, zou het lager te stellen zijn dan het gemoed, dat de kille adem van het eigenbelang van allen gloed zoekt te berooven? Ik weet het, de palm siert slechts den strijder, en wie niet te kampen heeft verdient geene lauweren; maar zoudt gij het eerekruis ook aan hem onthouden, die door wijs beleid alle zaden van den oorlog wist te verstikken en een eeuwigen vrede kon bewaren? Andermaal sta ik tegenover de zedeleer van KANT. Volgens hem kon er alleen dan van deugd gesproken worden, wanneer er krachtsinspanning was noodig geweest, om onedele gedachten, lage driften ten onder te brengen. Niets voor den lijder te gevoelen, en toch hem bij te staan, dat noemt hij groot en verheven. Maar als bij het gezigt der smart het gemoed van medelijden klopt, wat edels dan, vraagt hij, dat men aan de begeerte van zijn eigen hart voldoet? Men bevredigt dan zich zelven, niet de heilige eischen van den pligt. De groote wijsgeer heeft hier ligchamelijk en zedelijk gevoel met elkander verward. Zeker zijn er velen, die weldadigheid bewijzen, maar toch

de deugd hunne vriendin niet mogen heeten. Wanneer de rijke, zwak en weekelijk opgevoed, en aan niets anders gewoon, dan de toonen der vreugde te hooren en de bloemen van het genot te aanschouwen, te weinig kracht heeft, om, zooals men het uitdrukt, het leed te zien, en daarom aan de armoede, die aan zijne deur klopt, een genadepenning toereikt, wie zou die daad, die aan zijnen overvloed niets ontrukt, en slechts zijn eigen gemak verzekert, deugdzaam willen heeten? Bij de voorbeelden, die ik u reeds heb medegedeeld, voegde SCHILLER nog een ander. „Een troetelkind van den rijkdom gaat langs den gekwetste heen; en, in plaats van de wonden te verbinden, en hem naar een zachte rustplaats te voeren, haalt hij zijne goudbeurs te voorschijn. Ik kan uw lijden niet aanzien, spreekt hij, maar ziedaar geld; ginds naderen mannen, wier hulp gij daarvoor zult kunnen koopen. Wel onderschrijven wij het oordeel van den diep gevoelenden dichter: die handeling is noch schoon noch deugdzaam. Maar anders is onze uitspraak, wanneer niet een ligchamelijk, maar een zuiver zedelijk gevoel de bron der daden

is. Ver boven hem, die overdenkt en aarzelt, staat in de schatting der deugd de man, die geen andere begeerte kent, dan om het goede te doen, wat zijne hand mogt vinden, en die alle andere driften aan deze ééne ten offer heeft gebragt. Neen! de rede sluit het gevoel niet buiten, maar onderhoudt en rigt het. De zedelijkheid is niet met een rij van handelingen tevreden, die allen afgezonderd van elkander zijn, en door geen gemeenschappelijken band worden vereenigd. De Duitsche wijsbegeerte van onzen tijd heeft het woord van pligten vóor onze afzonderlijke daden bewaard, maar de bron, waaraan zij ontspringen, het gemoed, dat ze voortbrengt, bestempelt zij met den naam van deugd. Zij heeft er volkomen regt in. In ons binnenste moet het vuur gloèijen, dat het leven bestendig verwarmt. Er is niet genoeg gedaan, wanneer alleen de denkende mensch wordt ontwikkeld; zijn geheele wezen moet worden gevormd. God, de oneindige, in wien alles, wat wij zijn, den grond van zijn bestaan heeft, wil meer dan een gedeelte; niets van het onze mag hem worden onthouden. Het is een schatting, die

hem toekomt, en die wij met blijdschap hem moeten brengen. Iedere polsslag moet voor zijne dienst slaan; iedere gedachte met hem zijn verbonden; iedere keus gedaan zijn met het oog op hem. Verstand en rede, gevoel en wil, alles moet harmonisch zijn, alles zamenstemmen tot één loflied, den eeuwige tot eer.

Rigt nog eens uwe blikken op den mensch, in wien de deugd haar doel bereikte. Neen! gij aanschouwt geen stoischen wijze, die onverschillig is voor de aarde, en in een andere sfeer te huis behoort; geen kluizenaar, die aan het genot het vaarwel toeroept; geen dweeper, die een hemel in het oog heeft, maar geene poging waagt, om reeds de aarde tot een hemel te hervormen. Gij aanschouwt een wezen aan u gelijk, in wien gij uw beeld herkent, maar in wien alle de trekken schooner en edeler zijn. Het is een mensch als gij, maar die niet wordt rondgeslingerd in den maalstroom der driften; het is een vrije geest, die de zinnelijkheid beheerscht, en zich buigt voor God alleen. Ziet! hij kan lagchen aan den bruilofts-disch, maar hij kan ook sterven aan het kruis,

wanneer het heil der wereld het vordert. Hij kan voorttreden op bloemen, maar hij kan ook een distelkroon op het voorhoofd en een spotmantel om de leden dragen. Het Hozanna! eener jubelende menigte dringt tot hem door, maar het betoovert hem niet; en het weg met hem! eener zinnelooze schare boezemt hem geen schrik in. Buig voor hem neder zondige menschheid! in hem ziet gij uw ideaal.

Wat waarlijk goed is heeft geen lofspraak noodig. Zoudt gij aarzelen, trouw te zweren aan een vorstin, die u met zegeningen wil overladen, die welvaart in uwe woning, en geluk in uw land wil verspreiden? Geluk in uw land, ja! ook dat ligt in den kring harer bedoelingen. Zij wil de gedaante der aarde hervormen, en van de jammeren, die op onze maatschappij drukken, ons ontslaan. Het sneeuwkleed des winters heft zij op; de lentezon roept zij aan den hemel, en een tapijt van prachtige bloemen ontrolt zij. Hoort! nog gieren de stormvlagen om ons heen; de donder van den oorlog rolt in de verte; de bliksemschichten van haat en verdeeldheid vlammen; moedeloos zinkt gij neder; het oog op de deugd, van

haar alleen kan hulpe komen. Een eeuwige middag heerscht in haar gebied; alleen de adem des vredes laat zich er hooren; alleen de straten der liefde schitteren er; zij koesteren, maar verzengen niet. Hoe vele heete tranen vloeijen er nog op deze schoone wereld; op uw geweten branden zij, dienaars der zonde! gij alleen hebt ze ter verantwoording. Als uw doodsklok slaat, dan is het ook de laatste ure van leed en rouw. Vruchteloos tracht de misdaad de orde der schepping te verstoren; naauwelijks is zij verschenen, of het verdriet volgt haar op de hielen; zietdaar waarin die orde zich krachtig openbaart. De hand der zonde draagt een geeselroe voor hare bondgenooten; de deugd nadert u met een groenenden palmtak, en met het Euangelie des heils. Ik herhaal het woord, dat ik vroeger tot u sprak: de aarde zou een tooneel van zaligheid zijn, als zij een tooneel ware van deugd, en zelfs de natuurlijke rampen zouden minder drukkend zijn, als geene verkeerdheid hare zwaarte deed gevoelen. Daar treedt gij waggelend voort afgeleefde grijsaard! en de last des ouderdoms drukt uwe schouders; maar een dankbaar kroost omringt u,

het helpt u dien last dragen, en verheldert den avond van uw leven. Er woont rust in uw gemoed, en als de nacht des doods met zijn sluijer u bedekt, dan blijft gij leven in hen, die gij achterlaat, en het zaad der deugd, in hun boezem gestrooid, gaat nimmer verloren. Daar ligt gij neder op het ziekbed, magtelooze lijder! maar de deelneming staat aan uwe zijde, en er groeit balsem voor de wonden, die het lot u geslagen heeft. Daar weent gij aan de lijkbaar uwer ouders, beklagenswaardige weezen! maar een vriendenhart is voor u geopend, en er vloeijen zoete druppels in den beker uwer smart. Dat zijn tafereelen der deugd; wij wenden den blik af van de tafereelen der zonde, die het werkelijke leven ons dagelijks vertoont. Maar neen! den blik niet afgewend; de diepte gepeild; hoe zullen wij anders in staat zijn, haar te dempen? Het doel der deugd is ons geluk; het doel der zonde is ons verderf; laten wij beider bedoelingen elkander gestadig voorhouden. Nog staan wij op den tweesprong. Hier is de weg ten leven, daar de weg ten dood. Wij aarzelen niet langer in onze keus; de deugd heeft ons hart gewonnen.

DE HULPMIDDELEN DER DEUGD.

S*

Wanneer het doel der deugd ons helder voor den geest staat, en in ons binnenste de begeerte is ontbrand, om ons aan hare dienst te verbinden, dan rijst de vraag bij ons op: wat zal in onze pogingen ons ondersteunen? Met geestdrift vangen wij dikwijls het werk aan, dat ons werd opgedragen, maar al spoedig verflaauwt onze ijver, en afgemat zinken wij neêr; wat zal onze opgewektheid in stand houden en onze krachten schragen? Betooverend klinkt de stem der verleiding ons tegen,

en zoo ligt dwalen wij af op hare zijpaden; wat zal ons het oor doen sluiten voor hare vleitaal, en ons doen voorttreden op het regte spoor? Iedere dag predikt ons onze zwakheid, en, al roemt de wereld onze zedelijke waarde, wij zelven gevoelen het, daar wordt zoo weinig gevorderd, om ons van die hoogte af te storten en in de armen der zonde te werpen. Onophoudelijk hebben wij behoefte aan ondersteuning, en reikhalzend zien wij uit naar de hulpmiddelen der deugd. In dit uur wil ik, zooveel in mij is, aan dit verlangen voldoen, opdat althans de kennis ons niet ontbreke van datgene, waaraan ons het meeste gelegen is. Een uitgebreid veld vertoont zich aan mijnen blik; gelukkig is er veel, wat ons de betrachting onzer pligten gemakkelijk kan maken, en slechts tot enkele punten moet ik mij bepalen. Ik zou u kunnen wijzen op die instellingen des levens, die onze zedelijke kracht zoo uitstekend verhoogen en leiden; op het huwelijk en het huiselijke leven, op maatschappij en staat en kerk; maar met die allen maak ik u liever dan bekend, wanneer ik u de zegepraal der deugd doe aanschouwen. Van vele dingen,

die ons somtijds de schoonste dienst bewijzen, moet ik zwijgen, omdat zij niet in alle omstandigheden ons tot voordeel kunnen strekken. Dat alleen mag onze aandacht boeijen, wat ons nimmer kan bedriegen, en het valt ons gemakkelijk, het op te sporen. Wanneer wij op die toestanden letten, waarvan de zonde het meest partij trekt, om ons voor hare belangen te winnen, en tegelijk alles in het oog houden, wat ons voor die toestanden kan beveiligen, dan voorzeker worden de hulpmiddelen der deugd ons bekend. En zoo ontwikkelt zich het plan mijner reden. De zonde trekt partij van onze zwakheid, en het gevoel der vrijheid verhoogt onze kracht; de zonde trekt partij van onze zinnelijkheid, en het gebed verheft ons tot den onzinnelijke; de zonde trekt partij van onze verblindheid, en het geweten ontrukt ons den blinddoek. Daarom wil ik u spreken van vrijheid, slaven der wereld, die u door haar laat voortslepen waarheen zij het verkiest. Ik wil u spreken van het gebed, dienaars der zinnelijkheid, die aan alles wat voorbijgaat uw hart zorgeloos verbindt. Van het geweten wil ik u spreken, bedrogenen door

den schijn, en u het oog ontsluiten voor de verleidster, die gij als uwe trouwste vriendin aan het hart hebt gedrukt. Het is een heerlijk drietal, dat mijne verbeelding aanschouwt. Als een onverschrokkene heldin staat daar de vrijheid, en vertrapt de boeijen der overheersching; een bevallige jonkvrouwe is mij het geweten, en openhartigheid, waarheid en liefde stralen mij tegen van haar gelaat; en, als uit een hooger rijk afgedaald, zweeft de engel des gebeds zegenend over beiden, en verbroedert de aarde met den hemel.

De zonde trekt partij van onze zwakheid. Waar in het hart van den strijder magteloosheid is ontwaakt, en het vertrouwen op eigen krachten geweken is, daar kan de nederlaag niet achterblijven. Daarom acht de wereld geene inspanning te groot, om dat gevoel in ons op te wekken, en in een geest van verslapping ons te doen wegzinken. Het geloof aan ons zelven te verzwakken, dat is hare bedoeling, want zij weet het, dat ieder, die aan zich zelven wanhoopt, aan hare voeten zal nederknielen. Zij begint met hare gewone krijgslist, en wapent zich met de drogreden. Ziet rondom

u, zoo roept zij ons toe, en aanschouwt de daden der menschen, en spoort de bronnen op, waaraan zij ontspringen. Is het niet een zamenloop van omstandigheden, die den één tot het goede, den andere tot het kwade drijven? Met verschillenden aanleg geboren, genieten zij de meest onderscheidene opvoeding; is het wonder, dat de uitkomst hier de deugd, ginds de misdaad is? Het geloof aan vrijheid is een ijdele droom, waarin de mensch zoo gaarne leeft, omdat hij er groote gedachten van zijne waarde en zijn vermogen door leert voeden. Maar als hij wakker wordt geschud, en met onbenevelden blik rondziet, dan ontdekt zijn oog overal den ijzeren keten der noodzakelijkheid, en de kroon der vrijheid tuimelt hem van het hoofd. Aan die begoochelende taal paart zij hare gewone valschheid. Zij prijst ons hare leer als het beste middel aan, om de liefde in stand te houden. Hoe zou er haat in onzen boezem kunnen wonen tegen den man, die ons geluk verwoest en onze zielrust belaagt, wanneer het hem onmogelijk was, anders te handelen? Wel verkiezen wij de bloeijende roos boven de verdervende giftplant, maar

zullen wij de laatste immer veroordeelen? Wij zoeken het roofgedierte uit te roeijen, maar het komt niet in onzen geest op, het van zonde en misdaad te beschuldigen. Zoo verwart zij ons langzamerhand in hare strikken. Ons hart weigert het vonnis over den broeder uit te spreken, en onze rede grijpt met gretigheid een stelsel aan, dat zijne daden ontschuldigt, en op zoo stevigen grondslag schijnt te rusten. Zuiver is ons doel, en toch wij zetten den eersten voet op den weg des verderfs. Het regt, dat wij op anderen toepassen, doen wij ook voor ons zelven gelden. Ook onze schuld wordt met den mantel der noodzakelijkheid bedekt, en met de taal der onmagt op de lippen: wij zijn een speelbal van het lot, laten wij moed en veerkracht ontzinken. Nu heeft de zonde bijna gewonnen spel. Voor iederen misslag heeft zij een verschooning in de omstandigheden, die ons dwingen. Het genot reikt ons den beker; de pligt waarschuwt ons, maar hij waarschuwt te vergeefs; de natuur schonk ons immers een vrolijk gemoed; die ernstige bedachtzaamheid, die zij anderen verleende, heeft zij ons onthouden; wij kunnen

niet handelen tegen ons eigen wezen. Aan de hand der eer zijn wij voortgetreden; daar onthult zij ons hare schoonste kostbaarheden, maar ondeugd alleen is de prijs, die ze kan koopen; wij wiegen ons geweten in slaap; thans is het ons onmogelijk, terug te keeren; de gebeurtenissen dringen ons voorwaarts; wij zijn geen meester meer van ons zelven. De stem van het berouw weerklinkt in ons binnenste; maar wij versmoren haar, en brengen ons telkens de gedachte voor den geest: het was ons onmogelijk, een anderen weg te bewandelen. Vruchteloos wekt ons de zedelijkheid tot krachtig handelen op; trager stroomt ons het bloed door de aderen, en geen brandende geestdrift bezielt ons. Wij gevoelen ons loom en uitgeput, te zwak, om zelven ons pad te kiezen; de stem des drijvers laat zich achter ons hooren, en hij stuwt ons voort naar den eindpaal, dien hij ons gesteld heeft. Gij kent immers dat doel, waarop hij bestendig de oogen rigt? Het is de dood van ons beter leven; ons zedelijk bestaan te vernietigen, dat is het wat hij zoekt; en hoe zou er dan iets zijn, dat beter met zijne plannen overeenkomt, en hem meer be-

hulpzaam is, dan het akelige bewustzijn van magteloosheid, dat met den doodslaap zoo naauw is verwant?

Maakt de zonde een gretig gebruik van onze zwakheid, het gevoel der vrijheid verhoogt onze kracht. Eerst dan, wanneer wij tot de erkenning gekomen zijn, dat ons lot in ónze eigene hand is gesteld, en het van onze keus afhangt, met wie het verbond van trouw zal worden gesloten, eerst dan leeft in ons de kennis van goed en kwaad, of liever van deugd en misdaad. Vóór dien tijd moge men het ééne reeds met den naam van schadelijk, het andere met dien van voordeelig betitelen, schuld en zonde blijven ijdele klanken. En zoolang zij geen diepen indruk maken op ons gemoed, zoolang is er aan geen zedelijken ijver te denken. Het zou een dwaasheid zijn, krachtig te handelen, wanneer ons niet de overtuiging bezielde, dat onze inspanning ons vruchten zal schenken op den arbeid. Wie zou aan de stormen het bevel geven om te zwijgen, die niet wist, dat zij aan zijne wenken zullen gehoorzamen? Wie zal naar het roer snellen, om het schip te wenden, wanneer het overal

door ijsschotsen omsloten is? Wie zal worstelen tegen het kwaad, die er niet op rekenen mag, dat van de kloekheid en volharding, waarmede hij den kamp voert, de overwinning zal afhangen? Maar wat heilig vuur ontgloeit er ook in den boezem, waar wij het weten, dat wij niet aan wind en golven ten prooi zijn, maar het aan ons zelven te wijten is, wanneer wij de haven niet bereiken. Met den glimlach op het gelaat nadert ons de zonde, en wijst ons op den drang der omstandigheden, die ons beletten, anders te handelen, dan zij het verkiest. Maar het gevoel der vrijheid spreekt in onze borst, wij ademen ruimer, en wij verheffen ons boven de bedwelmende dampen, waardoor de wereld ons dreigt te verstikken. Het is niet iedereen gegeven, een voorbeeld van zedelijkheid te zijn, zoo fluistert de ondeugd ons in het oor; maar met waardigheid klinkt ons antwoord: ons karakter, zooals het thans gevestigd is, het is grootendeels een gewrocht van ons zelven, en dat is ons ten minste mogelijk, het te wijzigen en te hervormen. Wanneer moedeloosheid den val dreigt, dan kan het terugkeeren van den moed

ons nog staande houden, en op het groote slagveld des levens is niet één strijder voor de nederlaag bestemd; het is zijn eigen schuld, wanneer hij overmeesterd en in boeijen geklonken wordt. Daar is niets, wat het hart zoo verheft, als de gedachte der vrijheid. Geheele volken geraken in een hoogeré stemming en voelen nieuwe krachten ontwaken, waar hare feestzangen worden aangeheven. De overheersching tilt haar dwangjuk op de schouders; en laf en magteloos kromt de menigte haren nek. Maar de kreet van vrijheid gaat op; het is of een ander leven allen doorstroomt; de vonk is gevallen, daar ontbrandt een vuur, dat de dwingelandij verteert. Ginds smeedt de onverdraagzaamheid hare kluisters, of bluscht het licht, dat ons in den nacht der dwaling zou geleiden; maar de morgen der vrijheid verrijst, en met jubelend geschal begroeten wij zijne komst. De geest is ontwaakt, en om zijn leven te behouden, wil hij het leven des ligchaams der vervolging opofferen, en voor het heerlijke goed der menschheid is hem al het andere nietig. Is zoo burgerlijke en godsdienstige vrijheid reeds in staat, ons in schoone

geestdrift te doen ontvlammen; hoe veel levendiger zal nog onze ijver zijn, waar wij ons vrij gevoelen van het geweld der zonde. Zoo eerst worden wij van onze waarde verzekerd, en in de ladder der schepselen ontdekt zich de hoogte, waarop wij geplaatst zijn. Een sprekend voorbeeld heeft Duitschland ons opgeleverd. Het leven der zedelijkheid was schier verdwenen; het was, alsof de geest der achttiende eeuw overal met den zwijmeldrank rondging; zoo was alles in verdooving weggezonken. Daar weêrgalmt door de geheele wereld het lied der vrijheid, maar helaas! de ontboeide hand trekt den moordenden dolk, en men plast in het bloed. Op den Duitschen bodem ruischen ons liefelijker toonen tegen; het zijn die van de vrijheid der deugd. Kant en fichte verheffen zich, en prediken der wereld, dat 's menschen waarde in zijne vrijheid te zoeken is. Dat bewustzijn bezielt al hunne schriften, en overal vindt hunne vurige taal weerklank. Het menschdom is tot kennis zijner grootheid gekomen; een schoone dag des geestes breekt aan, een dag, waarop de adem niet meer in de borst zal worden gesmoord; de schellen vallen af van

de oogen, en Europa begroet de eeuw der vrijheid.

Och of niemand onzer zich haar onschatbaar voorregt door drogredenen liet ontrooven! Ik ken al de bedenkingen, die tegen het bestaan onzer vrijheid worden ingebragt, maar zij schokken mij niet, en zijn te zwak, om datgene te vernietigen, wat ik telkens in mijn binnenste ondervind. Ze hier te wederleggen zou ongepast zijn, en miskenning verraden van het doel onzer zamenkomst. Maar ik wil u toch op een hoogst belangrijk verschijnsel opmerkzaam maken. Van alle de wijsgeeren, die de menschelijke vrijheid verdedigen, is er niet één, in wiens stelsel zich niet nu en dan de noodzakelijkheid op den voorgrond dringt. Maar aan den anderen kant bestaat er ook onder de bestrijders der vrijheid niet één, van wien wij niet sommige uitspraken hooren, die zonder hare erkenning ongerijmd zijn. Zelfs SPINOZA, die voor geene gevolgtrekkingen ooit terugbeefde, zonder ik hiervan niet uit. Maar uit dat verschijnsel mag ik de stelling afleiden, dat het vasthouden van vrijheid of van noodzakelijkheid, ieder op haar zelve, eenzijdig wezen

zou, en dat zij integendeel overal van elkander onafscheidelijk zijn. De waarheid ligt alleen in beider vereeniging. Niet alsof de mensch nu eens vrij, dan weder gedwongen zou zijn; veeleer zijn de twee strijdende krachten in ieder oogenblik van zijn leven te zamen, en doordringen elkander, zoodat zij in hare werking één worden. Wanneer men ons de leer verkondigt, dat de mensch bij iedere handeling met dezelfde gemakkelijkheid het goede of het kwade kan kiezen, en op ééns alle banden kan verbreken, die hem aan deugd of ondeugd verbinden, dan komt onze ervaring er tegen op, en logenstraft die menschelijke almagt. Maar wanneer men ons elders toeroept, dat al onze pogingen ijdel zijn, wanneer de natuur ons tot misdadigers bestemde, dan komt ons hart in opstand tegen die beweering, en met bittere tranen geven wij de schuld aan ons zelven, wanneer wij den eed schonden, die aan de deugd gezworen was. Hoort de getuigenis der ervaring. Bij iedere daad, die wij bedrijven, wordt ons karakter vaster, en inniger de betrekking, waarin wij ons hetzij tot het goede, hetzij tot het kwade bevinden. Voor den man, die door eerzucht

zich laat prikkelen, en dagelijks in hare zoete droomen zijne zaligheid vindt, wordt de taak, die op hem rust, telkens drukkender; en als haar troon hem tegenschittert, dan zal het hem eindelooze moeite kosten, zich af te houden van den weg, die er henen voert, al is hij ook met bloed bevlekt. Maar toch, hij behoeft niet te wanhopen aan zijne kracht; hij kan wederstand bieden, en iedere overwinning, die hij bevecht, maakt hem de zegepraal gemakkelijker. Niet op ééns verdrijft men de kwaal, die het ligchaam dreigt te sloopen; niet op ééns verplettert men den vijand, die tot in het hart des lands is doorgedrongen. De zonde wordt langzaam ten onder gebragt, gelijk zij eerst langzaam zich op den zetel verhief. Niet door ééne krachtsinspanning wordt de dienaar der wereld in een heilige herschapen; maar toch, hoe diep gevallen, hoe krachteloos en uitgeput, hij kan weder opstaan, en, als hij volhardt in zijn pogen, weldra keeren zijne krachten terug, en hij kan andermaal in den wedloop der deugd naar den prijs dingen [1]). Maar is het

---

[1]) Wer immer strebend sich bemüht,
Den können wir erlösen.

mogelijk, zich uit het slijk der ondeugd te verheffen, het is ook mogelijk, er in te verzinken, al meent men zich er ver boven verheven. Ook hier wordt de misdaad niet op ééns krachtig. Langzaam neemt zij toe; in het begin is zij naauwelijks merkbaar. Gij kent de schoone verzen, waarin ons GÖTHE haren wasdom schetste [1]),

---

[1])

Wenn erst die Schande wird geboren,
Wird sie heimlich zur Welt gebracht,
Und man zieht den Schleier der Nacht
Ihr über Kopf und Ohren;
Ja, man möchte sie gern ermorden.

Wächst sie aber und macht sich gross,
Dann geht sie auch bei Tage bloss,
Und ist doch nicht schöner geworden.
Je hässlicher wird ihr Gesicht,
Je mehr sucht sie des Tages Licht.

Deze verzen zijn zeer schoon door BILDERDIJK overgebragt:

Als 't wanbedrijf is voortgebracht,
Het wordt ter sluik geboren.
Men trekt het d' overrok der nacht
Tot over hals en ooren.
En zou het, had men 't in zijn macht,
In 't wiegelaken smoren.

Maar als het eens tot wasdom raakt,
Dan schuilt het in geen hoeken.
Het draagt den boezem bloot en naakt,
Schudt hulsels af en doeken,
En zal, hoe schendiger mismaakt,
Te meer het daglicht zoeken.

en wat de taal des dichters u meldt, dat vertoont u de treurige ervaring van het leven. Hoe lang wij ook zijn voortgegaan op den weg der zedelijkheid, zoolang het einde niet bereikt is, blijft er nog afdwaling te vreezen; bij iedere nieuwe afwijking is de terugtogt langer, en eindelijk verliezen wij het ware spoor geheel uit het oog. In de wereld van goed en kwaad heeft er niet slechts ontwikkeling, maar ook achteruitgang, niet slechts groei en leven, maar ook tering en dood plaats, en, waar de hoogmoed ons toefluistert en het tafereel onzer grootheid ons ontrolt, daar schrijft een ongeziene vinger aan den muur: die staat zie toe, dat hij niet valle.

Zoo werkt de gedachte der vrijheid in alle omstandigheden van het leven ten goede. De slappe kniën rigt zij op, en den kranke, die aan de jammerlijkste ziekte dreigt te bezwijken, predikt zij herstelling. De moedeloosheid en de wanhoop van den zondaar neemt zij weg, en zij schraagt zijne kwijnende krachten. Maar ook den deugdzame is zij ten zegen. Overal wijst zij hem op de gevaren, waardoor hij omringd is; tot waakzaamheid wekt zij hem

op, en het altaar der eigenliefde, waarop hij ligt zou offeren, rukt zij omver. Ja! gij brengt ons enkel heil aan, zegenend gevoel van vrijheid, dat in onzen boezem wortelt. Daar zal niemand in staat zijn, ons uwe schoone plant te ontrukken, en waar men ons toeroept, dat gij verdord of ontworteld zijt, daar wijzen wij op den grond, die u draagt, en op de vruchten, waarmede gij ons wilt laven; het zijn vruchten van zedelijke kracht.

De zonde trekt partij van onze zinnelijkheid. Er is wel geene uitspraak, die meer op algemeene toestemming mag rekenen. Meestal vertoont zich de strijd tusschen goed en kwaad als een opstand onzer zinnelijke tegen onze zedelijke natuur. De begeerten des ligchaams, die door de eindige dingen der aarde te voldoen zijn, en de rede, die aan het vergankelijke nimmer genoeg heeft, schijnen de twee partijen, die elkander de zege betwisten. Men is aan dat verschijnsel zoo gewoon, dat men er zich dikwijls zeer gemakkelijk door laat verblinden. Aan zulk eene verblinding hebben wij de leer te danken, dat de oorsprong, het beginsel der zonde alleen in onze zinnelijkheid

zou gelegen zijn. Dikwijls krachtig bestreden, vooral ook door de eerste hervormers, verhief zij telkens op nieuw het hoofd. Zij meent, dat de schuilplaats van het booze in ons ligchaam is, en het van daar zijn aanval op onze rede beproeft. Zij beroept zich op de woorden en op de heerschende strekking der schrift; het vleesch, zegt zij, begeert immers tegen den geest, en, als de laatste gewillig is, moet dan niet alle schuld worden gegeven aan de zwakheid van het eerste? Daarom hoopt zij dan ook op een toekomst, die de banden des ligchaams verbreken zal, en, al kan zij zich van een zuiver geestelijk leven bezwaarlijk eenige voorstelling maken, toch teekent zij het ons als een tijd, waarin de scepter der ondeugd voor eeuwig zal gebroken zijn. Dikwijls slaan de voorstanders dier leer tot dweepzucht over. Zij verklaren dan aan het ligchaam den oorlog; onthouden het zijne regten, verstoppen iedere bron van genot, of zoeken soms door eigen daad den gehaten kerker te ontvlugten. Tegen al die beschouwingen moeten wij ons met nadruk verklaren. Niet in onze zinnelijkheid, maar in onzen wil huist de zonde. In

onze eigenliefde vindt zij haren oorsprong, niet in ons ligchaam. De begeerten onzer stoffelijke natuur moeten niet gedood, maar gevormd, ontwikkeld en bestuurd worden. Zij eischen voldoening, en onze rede is gehouden haar te verleenen, wat haar toekomt. De uitstekende JULIUS MÜLLER heeft overtuigend bewezen, dat de uitspraken des bijbels met de taal der ondervinding en der wetenschap geheel overeenstemmen, en het ongerijmd zou zijn, een kruistogt te prediken tegen het vleesch. De geest moet op den troon worden verheven, maar niet ten koste, neen! ten zegen van het ligchaam, opdat het alle schadelijke driften aflegge, en een weldadige rol vervulle in de rij der dingen. Eerst dan verheft zich de zonde, als onze wil de heerschappij der rede veracht, alle gehoorzaamheid haar opzegt, en voor de zinnelijkheid zijne kniën buigt. Vraagt gij, hoe het mogelijk is, dat hij tot zulk eene verlaging van zich zelven besluit; ik antwoord: hij wordt door den schijn bedrogen. Lagchend reikt de vreugde hem de hand toe; hij ontdekt de keten niet, die zij achter zich verbergt. De rijkdom spreidt hare gaven voor hem

uit, en hij vergeet het, dat ook gouden kluisters knellend zijn. Met haar schoonste gewaad wil de eer hem omhangen, en hij waant, dat een prachtlivrei verkieslijk is boven het schamele kleed der onafhankelijkheid. Zijne driften worden geprikkeld; allerlei begeerten rijzen in hem op; de zonde maakt er gretig gebruik van, en roept hem toe: voldoe aan het verlangen, dat uwe zinnelijke natuur bij u doet ontstaan, en laat de rede, die u van bedachtzaamheid en zelfsverloochening spreekt, u niet aan haar gezag onderwerpen. Ziet daar hare handelwijze; en, al moge haar oorsprong elders, in onzen wil, te zoeken zijn, toch hadden wij regt tot onze bewering: de zonde trekt partij van onze zinnelijkheid.

En daarom juist is het voor ons zoo noodig, dat onze geest van het zinnelijke worde afgetrokken of het uit een ander standpunt leere beschouwen. Zoolang de goederen, die de aarde ons aanbiedt en die ons hart nimmer mag verachten, zoolang zij het hoofddoel van ons streven zijn en onze geheele ziel vervullen, blijft de toegang tot ons gemoed voor de deugd gesloten. Of zijn er niet duizende

omstandigheden, waarin zij van ons vordert, dat wij afstand zullen doen van een vlugtig genot? En hoe zou het ons mogelijk zijn, aan dien eisch te voldoen, wanneer dat genot één is geworden met ons innigste wezen? Het is onze roeping, te ijveren voor het rijk der zedelijkheid; wij kunnen er alleen dan aan beantwoorden, wanneer onze geest zich boven het rijk der zinnelijkheid heeft verheven. Dan zien wij met onbenevelden blik op de aarde neder, en worden door den schijn, die ons zoekt te begoochelen, niet langer verblind. Het oog, dat op de zon heeft gestaard, kan de voorwerpen der natuur niet onderscheiden, maar het oog, dat de zon des heelals in het aangezigt staarde, onderscheidt alle dingen, en dringt tot de kennis van hun wezen door. Om vrij te zijn van het zinnelijke, moet ons hart zich innig verbonden gevoelen met den onzinnelijke. En zou het u onbekend zijn, wat het is, dat aan hem ons verbindt? Reeds noemt gij den naam; het is het gebed.

Of is misschien de kracht, de heilige kracht van het gebed u vreemd gebleven? Staan zij u niet levendig voor den geest, die plechtigste

uren des levens, waarin het u te moede was, alsof al het aardsche was voorbijgegaan, en als verrees u de dag der eeuwigheid? Dan was het, of alles u van God predikte, en te midden der wereld zaagt gij geen eindige dingen meer, maar overal vertoonden zich u de voetstappen des oneindige. Ziet! toen onze kindschheid verdwenen was, en wij vol verwachtingen het werkzame leven intraden, toen moest er gekozen worden tusschen goed en kwaad. Onze keus rigtte zich tot het beste deel, en aan het altaar der godsdienst legden wij den eed van getrouwheid aan de dienst des Heeren af. Toen doorstroomde het reinste genoegen onze borst, en wij gevoelden het, dat een nieuw leven voor ons was aangebroken. Sints hebben wij dikwijls met onzen eed den spot gedreven, en den vriend, dien wij toebehoorden, uit het oog verloren. De wereld lachte ons toe, en haar glimlach veroverde ons hart. Maar als een beter gevoel in ons ontwaakte, en ons oog, moede van den schijn, tot God zich verhief, dan stonden wij op uit onzen val, en onze kracht keerde terug. Nooit was ons leven zaliger, onze deugd nooit reiner, dan wanneer

wij leefden in gemeenschap met God. Als zegeningen ons toestroomden en ons hart zich baadde in blijdschap, dan zocht de zonde ons te verleiden, en ons te boeijen aan de keten van het vermaak; maar wij vereenigden ons met God, en onze zedelijkheid bleef ongeschokt, en onze vreugde werd geheiligd. Als het verdriet ons belaagde, en verguizing het loon werd van onze deugd, dan zocht de zonde ons van haar af te trekken, en wees ons op het tooverpaleis harer genietingen. Maar onze geest verbond zich met God, aan hem klemden wij ons vast, en op het schild, waarmede de oneindige ons wapende, stuitten de slagen af van het lot. Niet ééne omstandigheid was er, waarin de gedachte aan God ons niet zaligde. Wij dolven het graf voor onze dierbaren, en met diepen rouw staarden wij hen na; maar wij gevoelden het, God ontzonk ons niet, en in hem kenden wij onze geliefden onsterfelijk. Met wolken overtrok zich de lucht, maar als een liefelijke star glinsterde de godsdienst ons tegen, en wij dwaalden niet af van het regte spoor. Zonder God was de aarde ons nietig, en een bittere beschimping van het gevoel onzer groot-

heid; met God in het hart werd zij ons het tooneel der schoonste werkzaamheid, en zelfs op de dorste klippen des levens ontkiemden ons de graanhalmen, die rijke vrucht beloofden. Wat zou het ons schaden, al moest alles ons ontvallen; in den oneindige vonden wij het terug, en wij stemden het den dichter toe: al werd alles door den tijd veroverd, altoos bleef hij ons over. Neen! zij zijn ons niet onbekend, die heerlijkste oogenblikken van ons bestaan; het zijn de uren des gebeds.

Ik durf op u aller toestemming rekenen, waar ik het gebed in een ruimeren zin heb genomen, dan waarin het gewoonlijk wordt opgevat. Er zijn velen, die door gebed niet anders verstaan dan het nederleggen van een verzoekschrift voor den troon des almagtige. Zij stellen het over tegen dankzegging, en slechts dan meenen zij, dat wij in een biddenden toestand verkeeren. Vandaar, dat het gebed vooral in rampspoed wordt aangeprezen, en geheele volken bij het dreigen van algemeene gevaren ten biddag worden opgeroepen. Ik zal mij wachten, over dit alles het vonnis te vellen. Ook bij zulke handelingen is de geest

met den eeuwige verbonden, en oefent gemeenschap met hem, en ik weet het, wanneer de droefheid prangde en de ondeugd vleide, dan keerde er vaak in het hart, dat God om hulp aanriep, leven en kracht terug. Moge die versterking niet aan het verhooren der smeeking worden toegeschreven, zij was toch het gevolg der bede, die den band had gevlochten tusschen God en tusschen ons. Onder welken vorm zich de godsdienst ook vertoone, al is hij in onze schatting nog zoo kinderlijk en eenvoudig, toch onthouden wij hem onze achting niet, en wij zeggen het JACOBI na: wanneer aan Niagara's waterval de wilde vol eerbied nederzinkt voor den grooten geest, dan staat hij hooger bij ons aangeschreven dan de beschaafde zoon van Europa, die zich tot het eindige natuurtooneel bepaalt, en de gedachten niet tot God kan verheffen. Maar toch mag een lagere vorm niet voor het wezen zelf worden aangezien. Het opdragen onzer behoeften aan God kan nooit meer dan een gering gedeelte van het gebed zijn; onze afhankelijkheid blijft dezelfde, al zijn alle onze wenschen bevredigd; en zou de mensch ophouden den

naam van vroom te verdienen, wanneer hij de godheid nimmer met eenig verzoek naderde, overtuigd van de onveranderlijkheid der wereldleiding en de bekrompenheid van eigen inzigt? Of meent gij, dat de Apostel, als hij ons toeroept: bidt zonder ophouden, ons tot een voortdurend vragen wil opwekken, en dat Christus, als hij geheele nachten in het gebed doorbragt, allerlei wenschen voordroeg, hij die zelfs in den doodsangst sprak: Uw wil geschiede? Gij gevoelt er de ongerijmdheid van, en gij wilt met mij de erkenning afleggen: Het wezen des gebeds is gemeenschap met God.

Zoo eerst is voor ons het ruimste veld ontsloten, dat wij overal biddend kunnen betreden. Niet één oogenblik bestaat er in ons geheele leven, waarin het ons onmogelijk zou zijn, ons met God te verbinden. En die vereeniging moet niet slechts in een plotseling opwellend gevoel, maar in de toewijding van onze geheele menschheid bestaan. Overal moeten onze gedachten op hem gerigt zijn; geen ander dan hij moet onzen denkenden geest immer bezig houden. Hoe? vragen sommigen, zal het van ons gevorderd worden, uitsluitend

over Gods natuur te peinzen, wier begrip wij toch zoo moeijelijk bereiken? Zal het ons verboden zijn, ons bezig te houden met de eindige dingen der wereld, en de aandacht te vestigen op de voorwerpen der natuur, of op ons zelven en de geschiedenis van het menschdom? Die gevolgtrekking zou belagchelijk zijn, maar zij ligt ook geenszins in onze stelling opgesloten. Waarom zou de schoone schepping, die ons omringt, niet bestendig het voorwerp onzer gedachten zijn? Waarom zouden wij de kennis van het leven en de ontwikkeling der redelijke wezens niet op den hoogsten prijs stellen? Alle die navorschingen verhoogen onze waarde, en zijn, wanneer zij op de regte wijze worden voortgezet, zelfs echt godsdienstig te noemen. Ik wil u niet opwekken, om aanhoudend over Gods wezen te denken; ook op Gods openbaring past het ons te letten, omdat zij alleen ons zijne natuur kan ontsluijeren. En is niet de geheele wereld met alles wat zij bevat zulk eene openbaring? Getuigt het natuurkundigen! wanneer gij in de grootste geheimenissen den blik slaat, klopt u dan het hart niet van verrukking, en gevoelt gij het

niet, dat geen vergankelijke dingen u kluisteren? Vrij moogt gij de begrippen van wijsheid en doel te gering achten, om ze op hem toe te passen, die met den mensch niet is te vergelijken, toch ontdekt gij hem overal, en een onwankelbaar vertrouwen bezielt u op de orde, die hij overal te voorschijn riep. Getuigt het beoefenaars der geschiedenis! als gij het groote drama der wereldgebeurtenissen u voor den geest brengt, en overal eenheid ontdekt, de ontknooping overal ziet voorbereid, beseft gij het dan niet, dat de godheid u nabij is? Zoo kan iedere steen van het groote gebouw ons opleiden tot den bouwheer. Alleen dan is de beoefening der wetenschappen ongodsdienstig, wanneer zij in het gebouw enkel steenen ziet, maar den geest der eenheid, die ze verbindt, niet ontdekt. Dat heet, zooals een Duitsch spreekwoord het uitdrukt, wel de boomen, maar niet het woud te zien. Wanneer uit de scholen der natuurkunde de taal wordt gehoord: overal heb ik God gezocht, maar hem nergens gevonden, dan zeker kan er van godsdienst noch gebed meer sprake zijn. Maar gelukkig klinken zulke toonen ons slechts zelden tegen; en al zijn er eveneens

sommigen op het tooneel der geschiedenis, die niets dan het toevallige streven van eindige menschen aanschouwen, ook hier verkwikt ons het woord van een HEGEL: »wat aan de historie eerst waarachtig belang geeft, is niet anders dan het geloof aan de Voorzienigheid. Hem, die op het gebied des geestes alles voor toevallig houdt, is het geen ernst met het geloof aan een goddelijke wereldregering, en alles wat hij daarvan spreekt is een ijdel geklap."

Wanneer het zoo mogelijk is, zelfs in onze kennis voortdurend met God vereenigd te blijven, zou het dan minder doenlijk zijn, waar het ons gevoel en ons handelen geldt? Maar ik weet het, gij twijfelt niet langer; gij erkent het, overal en altijd kunnen wij leven in gemeenschap met den onzinnelijke. Wat zou dan ons hart nog vreezen voor de zinnelijkheid, daar zij krachteloos is voor hem?

De zonde trekt partij van onze verblindheid. Hoe minder het oog onzer ziel geoefend is, te zekerder is zij van hare overwinning. Wie zou het vijandelijke vaartuig kunnen ontvlugten, die niet in staat is, het reeds in de

verte te zien naderen? Wanneer de misdaad er in slaagt, ons te verblinden, zoodat wij haar niet herkennen, dan is de weg haar ontsloten, en zij heeft den toegang gewonnen tot ons hart. Vandaar haar reeds duizendmaal herhaalde en ook tot schande van ons geslacht reeds duizendmaal gelukte kunstgreep, om zich in het gewaad der deugd te hullen en hare gelaatstrekken na te bootsen. Wat de waarheid zonde noemt, dat noemt zij voortreffelijkheid, en wat voor God zwakheid is, dat huldigt zij als het bewijs van een krachtigen geest. Het jagen naar den lof der menschen prijst zij als bescheidene belangstelling in het oordeel van anderen; de dartele ligtzinnigheid, die met alles wat ernstig en heilig is den spot drijft, verheft zij als het bewijs van een gemoed, dat tot blijdschap gevormd is; voor verkwisting heeft zij den naam van onbekrompenheid, voor schraapzucht dien van spaarzaamheid gereed. Den dweeper versiert zij met den krans der vroomheid, en den man, die niet anders kent dan zijn belang, roemt zij als verstandig. Zoo zoekt zij ons telkens den blinddoek voor te binden, opdat wij onzeker zouden

rondtasten, en neerstorten in den afgrond, dien zij ons gedolven heeft. Onze val is nabij; wat zal ons te hulpe komen, en dien blinddoek wegrukken? Ziet! wij dragen de kracht er toe in ons zelven om; God schonk ze ons in het geweten.

Er is wel geen vermogen van onzen geest, waarover meer verschillende gevoelens zijn voorgedragen, dan het geweten. Men heeft ook hier meer gesteld dan waargenomen, en verkreeg daardoor een groote speelruimte voor willekeur. Staat mij toe, u mijne gedachten te ontvouwen. Dwaal ik niet, dan zullen zij met hetgeen gij in u zelven en anderen ontdekt het meest overeenkomen.

Wanneer wij letten op onze ontwikkeling en op die van het menschdom in het gemeen, dan ontdekken wij terstond, dat ook onze kennis van goed en kwaad, even als die van al het andere, toeneemt. De krachtvolle en ijverige jongeling houdt dikwijls voor pligt wat door den bedaarden man gestreng wordt veroordeeld, en wat door onbeschaafde stammen voor een bewijs der reinste deugd, der zuiverste godsdienst wordt gehouden, dat is in de schatting van

hoogere volken vaak een gruwel. Wie zou in onze streken de gedachte aan bloedwraak in zich laten opkomen, of welke vrouw zou het bij ons als een heilige verpligting beschouwen, haren echtgenoot moedwillig in den dood te volgen? Meer en meer streeft onze eeuw naar vrijheid en menschelijkheid, terwijl vroeger duizenden in den vroomen waan verkeerden, dat God met welgevallen op den brandstapel hunner afgedwaalde broeders nederzag. Zoo staan ten opzigte der vraag: wat is goed en wat is kwaad? waarheid en dwaling naast elkander, en eerst langzamerhand gaat de zon der eerste voor ons geslacht op. Voor zij hare middaghoogte heeft bereikt, is het mogelijk, dat de mensch met volle overtuiging den schijn voor het wezen begroet, en voor zedelijkheid erkent wat den naam van misdaad verdient. Handelt hij volgens die overtuiging, dan handelt hij verkeerd, maar niet zondig; hij is een schadelijk, geen schuldig wezen, en voor de regtbank der deugd mag over hem het vonnis niet worden geveld.

Maar hoedanig ook het oordeel onzer rede zij, en op welk standpunt zij zich moge bevin-

den, of zij waarheid of dwaling omhelze, daar wordt nog een ander vermogen in ons gevorderd, dat hare uitspraken van bloote gedachten tot gezindheden, tot begeerten van het hart verheft, en ze zoo inderdaad tot ons innigste wezen maakt. Terwijl aan de rede de beslissing blijft overgelaten, wat goed en wat kwaad is, moet er in ons binnenste een stem weerklinken, die ons opwekt, om het eerste met ijver te volbrengen, en ons af te keeren van het laatste. En Gode zij dank! zij ontbreekt in ons niet; zij spreekt tot ons in het geweten. Bij iedere handeling roept zij ons toe: laat u niet wegslepen door datgene, wat uwe overtuiging als zonde verwerpt; en na elke daad, die wij in de dienst der ondeugd pleegden, bestraft zij ons met plegtigen ernst. Zoo weegt ons geweten alles wat wij doen, maar weegt het op de schaal onzer eigene rede.

En hiermede is de vraag, die menigeen verwart, of namelijk het geweten kan dwalen, hoogst gemakkelijk te beantwoorden. Het is noch feilbaar noch onfeilbaar, want het oordeelt in het geheel niet, en slechts bij oordeelvellingen kan er sprake zijn van dwaling. Zijn eenige taak

bestaat daarin, dat het opwekt, goedkeurt en bestraft. De rede spreekt bij den éène geheel iets anders dan bij den andere, maar het geweten spreekt bij allen hetzelfde. Het komt overal tot den mensch met dezelfde taal: handel zoo als gij het waarachtig voor het beste houdt. Zoo predikt het ons nimmer een bepaalde leer, maar opent ons het oor, om naar de leer der rede te luisteren; zoo wijst het ons nimmer een bepaalde taak aan, maar schudt ons wakker, opdat wij met helderen geest telkens den arbeid zouden aanschouwen, waartoe de deugd ons roept. Neen! het is geen leidsvrouw op onzen weg door het leven; het is veeleer een teedere vriendin, die ons met belangstelling opwekt, om nimmer den besten gids te verlaten. Bedrieg ik mij, of komen u hier niet de woorden van Paulus voor den geest: alles wat niet uit het geloof is, dat is zonde. Krachtig spreekt er de Apostel de leer uit, die wij u verkondigden. Hem treft de naam van zondaar, die aan de roepstem van het geweten geen gehoor verleent; maar wat er gedaan moet worden, dat ontvouwt het geweten ons niet; het laat de beslissing over aan onze rede. Het ontrukt ons, zoo stelde ik u de zaak voor, het ont-

rukt ons den blinddoek, en stelt ons daardoor in staat, de voorwerpen, die zich vertoonen, naauwkeurig waar te nemen en te onderscheiden; maar ons in dat werk behulpzaam te zijn en ons oordeel te vestigen, zoo ver reikt zijn vermogen niet.

Maar al reikt het zoo ver niet, toch is het ons een heerlijk geschenk der Godheid. Zou de blinde, wien de kunst het gezigt teruggaf, zijne dankbaarheid aan den heelmeester ontzeggen, omdat deze er zich niet mede bezig houdt, hem alles aan te wijzen en te leeren kennen, waardoor hij omringd is? Zal het vermogen, om zelf te aanschouwen en door eigen kracht zich het heiligdom der natuur te ontsluiten, hem niet genoeg zijn? Wee ons, wanneer zijne handelwijze de onze was. Gelijk het bezit der oogen het krachtigste middel is, om tot kennis te komen, al verleent het zelf ons die kennis niet, zoo is het geweten één der uitstekendste hulpmiddelen tot de deugd, al maakt het zelf ons met hare eischen niet bekend. Ons hart klopt van erkentelijkheid voor den Oneindige, die ons niet alleen in de rede een toetssteen schonk, waaraan wij het goud zouden beproeven; maar die ons tegelijk in het

gemoed liet toeroepen: Begraaf dat goud niet zorgeloos in de aarde, maar doe er winst mede voor de eeuwigheid.

Helaas! waarom moeten wij ons ook hier van de grootste dwaasheid beschuldigen? Wat zoudt gij oordeelen van den man, die het gezigt had herkregen, maar toch weder de oogen sloot, en in dien toestand verkoos rond te dwalen? Spottend ziet gij op hem neder; en toch, in hem aanschouwt gij uw beeld. De zonde spant alle hare krachten in, om ons geweten in slaap te wiegen; want zij weet het, tot den slapende spreekt de rede te vergeefs; en wij, die geen sluimering aan onze oogleden moesten gunnen, wij nemen den bedwelmenden drank, die ons wordt toegereikt, dikwijls zoo gretig aan. Zoo zinken wij neder op onzen post, en wat wonder, dat de vijand onze stad overrompelt? Daarom laten wij waakzaamheid leeren voor de toekomst. Laten onze ooren geopend zijn voor de stem van het geweten; zoo zal het gevoel van pligt levendig zijn in ons binnenste, en onze hand zal zich nimmer tot eenigen arbeid uitstrekken, die ons niet door de rede geboden wordt.

Wij leven in eene wereld, waar aanhoudend

gevaar ons bedreigt. De zonde rust nimmer, maar van iedere zwakheid, die zij in ons ontdekt, maakt zij aanstonds gebruik. Thans kent gij de wapenen, die u de overwinning kunnen verzekeren, en gij weet het, dat vrijheid, gebed en geweten gereed zijn, om als bondgenooten aan uwe zijde te staan. Ik heb geen anderen wensch meer dan dezen: God geve, dat die kennis niet onvruchtbaar zij voor onzen wandel!

DE OPSTANDING DER DEUGD.

Er zijn oogenblikken in ons leven, waarin wij ons gelukkig droomen in het gevoel onzer zedelijke voortreffelijkheid. Die zoete waan bezielt ons dan vooral, als wij ons bezig houden met de beschouwing van anderen. Zoo gemakkelijk laten wij ons dan verleiden, om hunne gebreken met de levendigste kleuren te doen uitkomen, en hunne deugden in de schaduw te stellen. In het oordeel, dat wij over onze medemenschen uitspreken, vertoont zich zelden liefde tot hen, maar gewoonlijk liefde tot ons

zelven. Hoe dieper hunne waarde zinkt, te hooger verheft zich de onze; en ieder klaaglied, dat ons over de zonden onzer broeders ontsnapt, ruischt als een lofzang op eigene grootheid ons in het oor. Maar geheel anders wordt onze stemming, wanneer het ons om waarachtige zelfkennis te doen is. Dan wordt ons vonnis over anderer daden meer toegevend, over de onzen alleen uiterst gestreng. Wel sluiten wij ons oog niet voor het kwaad, dat ons omringt, noch volgen het voorbeeld van den heiligen Macarius, die het pligt rekende, zich altijd vier maal zoo veel zonde toe te schrijven dan hij werkelijk bezat; maar toch wij zijn naauwlettender op het booze, dat ons eigen gemoed verontreinigt, dan op dat, wat anderen vervult. Het eerste ligt ons zoo veel nader, en berokkent ons zoo veel grooter onheil. En wanneer wij onpartijdig zijn, hoe zouden wij het ons dan kunnen verbloemen, dat de ondeugden, die wij elders opmerken, ook in ons niet te vergeefs worden gezocht, en dat wij nog zoo weinig gevorderd zijn op den weg der zedelijkheid? Wanneer hoogmoed ons niet verblindt, dan stort de eerzuil ter neder, dien wij voor

onze deugd hadden gesticht, en als wij het schuldregister van anderen opmaken, dan is het als fluisterde een waarschuwende stem ons toe: het is de lijst ook van uwe overtredingen; ook gij zijt die man, op wiens schouders zoo zwaar een last drukt. In zulke uren sterft ieder woord van zelfverheffing weg op onze lippen, en iedere loftuiting, waarmede men meent ons te streelen, staat ons tegen, alsof het een bittere beschimping ware. Levendig gevoelen wij het, wij behoeven het kwaad niet buiten ons te zoeken; het woont in ons, en de geheime drijfveren van het menschelijk hart, die onzuivere bedoelingen, waardoor het ontsierd wordt, die eigenbelangzuchtige berekeningen, waardoor iedere goede daad hare waarde verliest, zij worden ons het best bekend, wanneer wij den blik in ons binnenste slaan. De bron van menschenkennis is in zelfkennis te vinden. Maar is deze laatste zoo beschamend voor ons, ontdekt zij ons de diepte, waarin wij zijn weggezonken, dan komt de dure verpligting ons voor den geest, op te staan uit onzen val, en er naar te streven, de verlorene hoogte te herwinnen. Ook tot ons dringt zij door,

die roepstem tot bekeering, die den zondaar moet terug brengen, want ook wij zijn afgedwaald van den weg, en hebben een eigen pad gekozen. Maar is het ons wel mogelijk, aan haar gehoor te leenen en hare vermaning te volgen? Wat eischt zij van ons, en is hare vordering niet te groot, of het loon, dat zij wil schenken, niet te gering? Dit uur geve op die vragen het antwoord. Tot bekeering willen wij u opwekken, en daarom maken wij u bekend met haren aard, hare gepastheid en moeijelijkheid, maar ook tevens hare mogelijkheid en haar loon. Zoo ontbrande er in ons een vuur van ijver, en welke bezwaren ons mogen afschrikken, het worde de spreuk van ons leven: Voor het heerlijkste goed der menschheid is geene inspanning te groot.

Indien er één woord is, waarmede men ligtzinnig den spot drijft, het is het woord: bekeering. Men gebruikt het dikwijls zonder het minste regt. De man, die het werkzame leven ontvlugt, en in plaats van geluk rondom zich te verspreiden overal een nare droefgeestigheid doet ontstaan, noemt zich een bekeerde. Waar het hart nog onveranderd is, waar de stengel van den

hoogmoed nog niet is geknot en het oog nog vol verachting en veroordeeling op anderen nederziet, waar er nog geen vruchten worden getoond in den wandel, daar spreekt men van bekeering. Aan het sterfbed, waar de gordijn der toekomst valt en het ons niet vergund is hare slippen op te ligten, put een bekommerde schaar al hare krachten uit, om eenige vrome klanken van de tong te lokken, en roemt, als het streven haar gelukt is, in de bekeering des ontslapene. Maar, zoo vraagt gij reeds, als de naam daar ongepast is, waar wordt hij te regt gebezigd? Waarin bestaat dan het wezen der bekeering, en welke zijn hare kenmerken? Gaarne geef ik u het antwoord: zij ziet met schaamte op het verleden, met droefheid op het heden, met krachtvolle hoop op de toekomst.

Met schaamte ziet zij op het verleden. Dat is de eerste gedaante, waarin de bekeering zich vertoont. Zal de mensch, die het verderf in de armen snelt, terugkeeren tot het spoor, dat ten leven leidt, dan moet het helder aan zijnen geest zijn, waar hij afweek van dat pad, en het berouw moet diepe wortels schieten in zijn ge-

moed. Hij moet het diep gevoelen, hoe hij eenmaal het lot van zijn zedelijk leven in zijne hand zag gesteld. Toen bood hem de wereld hare schijngoederen en de deugd hare kostbaarste schatten, maar hij keerde er het gelaat van af, en liet door het verleidende schoon zich verblinden. Zoo wierp hij zijn geluk roekeloos daarhenen, en de liefelijke lentemorgen, die boven zijn hoofd was opgegaan, werd door wolken verdüisterd. Als een tijd van vreugde en genot ging zijne jeugd voorbij; nog sluimerde de kracht der hartstogten en de stem der zonde liet zich niet hooren. Maar die schoone jaren snelden heen, en daar stond hij op den tweesprong des levens. Brandend was zijn ijver en frisch waren zijne krachten, maar het was nog onzeker, aan welke dienst hij ze zou toewijden. De akker was bereid, maar nog was het onbeslist, welk zaad hij er in strooijen zou. Zou er eens de sikkel in golvende graanhalmen worden gezwaaid, of zou de doorn er welig opschieten? Ach! zijne keus viel ten verderve uit, en de heerlijkste verwachting werd treurig beschaamd. Voor alles wat edel en goed was kon hij leven en werken, maar hij ver-

smaadde die bestemming, en verbond het hart aan dingen, die het hart onwaardig zijn. Thans treedt die ure voor zijne verbeelding terug, en het schuldgevoel ontwaakt, en het geweten spreekt het vonnis der veroordeeling over hem uit. Dwaas, die gij waart, zoo roept het bestraffend hem toe; gij hadt het geluk voor u, en gij klemdet u vast aan het onheil; gij stondt op een stevigen bodem, maar gij zelf hebt den grond ondermijnd, die u droeg. Hoe gaarne zou hij die stem logenstraffen en aan dat verwijt zich onttrekken! Maar hij gevoelt het, het is de taal der waarheid, en al klinkt zij hem vreeselijk in het oor, hij moet zelf haar bekrachtigen, en met het schaamrood op de wangen blikt hij op het verleden terug.

Of heeft die afdwaling hem misschien ten zegen gestrekt? Is zijne zielrust toegenomen, zijn levensgeluk verhoogd, zijne kracht aangewakkerd, sints hij aan de zonde de hand reikte? Is zijne vrijheid meer onbeperkt, sedert hij aan hare wetgeving zich onderwierp? Inderdaad, zoo oordeelt meestal de wereld. Zij meent, dat de dienaar der deugd een zwaren last op de schouders heeft genomen, en dat

hij gemakkelijker zou voorttreden, wanneer hij dien afwierp; maar haar oordeel is onbillijk en steunt op onkunde. Die eens aan de zonde gehoorzaamheid heeft gezworen, die wordt door haar tot slavernij gedoemd. Naauwelijks is aan hare ééne vordering voldaan, of reeds staat zij met een tweede gereed. En het is oneindig moeijelijker aan hare eischen bevrediging te verschaffen, dan aan die der deugd. Hare verlangens zijn met elkander in hevigen strijd. In het wetboek der deugd zijn geene artikelen in tegenspraak; en al zoekt de casuistiek ons te verblinden en ons een strijd van pligten te vertoonen, het hart zegt ons, dat de liefde, die de vervulling der wet is, ook in hare uitlegging nimmer verlegen staat. Maar de zonde spreekt zich zelve onophoudelijk tegen. Zij wordt door gierigheid gediend, maar ook door verkwisting; door kruipende vleijerij, maar ook door hoogmoed; door geveinsde zachtheid, maar ook door opbruisende drift. Tot onverschilligheid in onze heiligste belangen wekt zij ons op; maar tegelijk predikt zij ons haat en onverdraagzaamheid en vervolging. Schier in den doodslaap tracht zij ons te doen wegzinken;

en in het andere oogenblik wil zij een vuur in ons ontsteken, dat niet tot koestering, maar tot vertering werkt, en alles wat bestaat roekeloos zoekt te vernielen. Zoo wordt de mensch, die zich aan haar toewijdde, voortgesleept van het éëne uiterste tot het andere, en vindt nimmer een baan, waarop hij ongehinderd kan voorttreden. Hij heeft zijne vrijheid verloren, en wordt door de zonde voortgedreven zoo ver het haar mogelijk is. Waar was ooit de man, die bij het eerste vergrijp al de gevolgen voorzag, en bij den eersten val den afgrond peilde, waarin hij zou nederstorten? De ligtzinnige, die voor het eerst de stem van zijn geweten smoort en aan de feesttoonen der wereld deel neemt, beschouwt zich met een soort van welgevallen, en vreest niet voor de rampzalige uitkomst. Nameloos zoet zijn de eerste teugen uit den beker der eer, wie vermoedt, dat de nasmaak zoo bitter zal wezen, of dat er vergif op den bodem zal liggen? Wanneer de zonde haar doel heeft bereikt en den troon harer heerschappij in het hart heeft gevestigd, vreeselijk is het dan voor den misdadige, als het geweten ontwaakt en zijne regten herneemt.

Dan houdt het plotseling hem den onbedriegelijken spiegel voor oogen, en sidderend aanschouwt hij zijne beeldtenis; zoo misvormd had hij nimmer zijne gelaatstrekken gewaand, en zulk eene verandering had hij zich nimmer als mogelijk voorgesteld. Maar het is niet alleen zijn zedelijk leven, dat de ondeugd heeft verwoest; ook zijn geluk heeft zij vernietigd, en alles wat er liefelijk bloeide heeft haar kille adem doen sterven. Geen grooter leugen is ooit onder het menschdom verspreid dan deze, dat de zondaar gelukkig kan zijn. Het is waar, snarenspel kan hem tegenruischen, maar het bezweert de stormen niet, die in zijn binnenste woeden. Zijne prachtige zalen kunnen schitteren van licht, maar het verdrijft die donkere gestalte niet, die aan den vrolijken disch telkens voor hem oprijst. Dartele vreugde kan hem omzweven, maar zij kan den regter niet wegspotten, die hem van pligt en vergelding spreekt. Vaak hechten de menschen het denkbeeld van geluk alleen aan het uiterlijke, maar de waarheid zoekt het in het gemoed, in kalmte en zielrust. Alleen hare zegeningen blijven, terwijl het goed der aarde wisselvallig is en voor-

bijgaat; heden wordt het genoten, morgen reeds treedt het verdriet in zijne plaats. Daar is niets wat ons voortdurend kan zaligen, dan alleen het bewustzijn, dat al onze krachten aan het reinste doel waren geheiligd, en dat liefde de bron was van al onze daden. En er is aan den anderen kant niets in staat, ons leven voortdurend te verbitteren, dan dat pijnigende gevoel: wij konden ten zegen der menschheid zijn, en wij zijn integendeel haar ten vloek; als weldadige starren konden wij vonkelen aan haren hemel, en wij zijn als een dwaallicht, dat den wandelaar misleidt. Zoo zich zelven te leeren kennen; tot de belijdenis te worden gedwongen, dat zijn toestand diep rampzalig is; ziet daar het lot, dat den zondaar treft, die het geweten niet langer kan verdooven. En zoo moet hij zich leeren kennen, zal de weg tot bekeering voor hem ontsloten zijn. Zoo lang men niet weet, in welke gevaren men verkeert, zal men naar geene redding uitzien. Die genezing verlangt moet overtuigd zijn van zijne kwaal, en met verpletterende droefheid moet de zondaar nederzien op het heden.

Neen! niet met verpletterende droefheid. Zoo

ware de taak slechts ter helfte vervuld, en hoe kan een arbeid, waarvan men afscheid neemt voordat hij voltooid is, het gewenschte gevolg hebben? En toch, wanneer men het gewone leven overziet, dan schijnt het wel een algemeen vooroordeel te zijn, dat het voor den zondaar genoeg is, het hoofd ter aarde te buigen en over zijne misstappen te jammeren. Het is, alsof men herstel wachtte alleen van het gevoel van zwakheid, en schuldvergeving alleen van de smart des berouws. Men vergeet, dat een vloed van tranen niet in staat is, één enkele overtreding uit te wisschen, en dat alleen krachtsontwikkeling den prijs doet verkrijgen. Dat is de hoofdzaak, waarop alles aankomt. De geest moet zich krommen onder het bewustzijn van schuld, maar om met nieuwen moed en met een heilig besluit zich weder te verheffen, en de blik, die op ellende heeft gerust, moet met krachtvolle hoop de toekomst tegenstaren. Op te staan en tot den vader terug te keeren, waren dat niet de trekken, waaraan het u geleerd werd, den bekeerde te herkennen? En waarlijk, zij zijn onafscheidelijk van zijn beeld. Ziet, het is nacht rondom

hem, en in den blinde tast hij rond; nergens schijnt redding, nergens uitkomst; daar klieft een bliksemstraal de wolken, en in het verschiet aanschouwt hij het oord zijner bestemming. Het is droefheid in zijn binnenste, maar de hoop dringt er door en de kwijnende krachten worden versterkt. Bij het gevoel der zonde voegt zich het besluit der verbetering. Reeds ontrolt de toekomst een schooner tooneel, waarop de deugd andermaal de heerschappij heeft verkregen, en thans den scepter krachtiger omklemt dan ooit. Het leven, dat aan de zedelijkheid werd onttrokken, zal haar op nieuw worden geheiligd; het verleden zal eeuwig verleden zijn, en geen anderen invloed meer uitoefenen dan dezen, dat het waarschuwt en op de gevaren opmerkzaam maakt. Maar wee den mensch, wanneer alles bij dat voornemen blijft, en het door geene daden wordt gevolgd. Wat baten ons die prachtige bloesems, die de wind afschudt en verstrooit? Zij schonken ons niets dan een voorbarige hoop. en een bittere teleurstelling. Er zijn uren in het leven, waarin men der godheid nader is dan gewoonlijk, en waarin zoo menig krachtig besluit met opge-

wektheid wordt opgevat. Meestal is er weinig noodig, om ons te stemmen voor alles wat edel en goed is, want nog is ons hart niet van zijn oorsprong vervreemd. Een bezielende reden, een ernstig kerkgezang, een verhevene muzijk, zij zijn dikwijls genoegzaam, om ons te doen gevoelen, dat er iets hoogers is dan het genot der zinnen, en om ons de taal te ontlokken: daar zal geen onreinheid ons gemoed meer bezoedelen. Maar te dikwijls vervliegt die stemming met het uur, waarin zij ontstond; en naauwelijks zijn de laatste toonen, die ons troffen, weggestorven, of het besluit, dat in ons geboren werd, daalt mede ten grave, en het heeft niets anders gedaan, dan een nieuwe beschuldiging tegen ons ingebragt. Zal er waarlijk bekeering zijn, dan moet onze wandel haar vertoonen. Wij moeten niet gelijk zijn aan de kringen in het water, die telkens flaauwer worden en eindelijk verdwijnen, maar veeleer aan de sneeuwvlok, die van oogenblik tot oogenblik aanwast. De pas herstelde deugd is nog zoo zwak en magteloos; de minste ademtogt van den wind kan van het kleine plantje de blaadjes doen verwelken; daarom

laten wij het beschermen tegen het gure weder, en waken, dat onze hoop op bloemen niet worde beschaamd. Het moet een krachtvolle hoop zijn, die ons bezielt; wat dunkt u, verdient zij dien naam, als morgen reeds haar doodsuur geslagen is?

Zoo heb ik u het wezen der bekeering herinnerd. Meer dan herinnering mag ik het niet noemen. Waar het de zaak der zedelijkheid geldt, daar kan ik geene dingen mededeelen, die u vreemd en ongewoon zijn; alleen het lang bekende, maar helaas! dikwijls verwaarloosde, kan ik u juist en eenvoudig ontwikkelen. Mag ik thans een gissing wagen omtrent uwe gedachten, dan komt de vraag naar de gepastheid dier bekeering bij de meesten uwer niet op; en toch, die vraag moet worden gedaan en beantwoord, want er zijn wijsgeeren, die een antwoord hebben gegeven, dat ons onmogelijk kan bevredigen. Ook hier zullen wij van geene geleerdheid eenige partij behoeven te trekken; waarneming van ons zelven en toepassing van hetgeen wij vroeger overdachten zal ons genoeg zijn. Het zijn de bestrijders der menschelijke vrijheid, die wij hier

tegen ons over zien. Uit de scholen van Spinosa roept men ons toe: die schaamte en droefheid over gepleegde misdaden is ongerijmd, want zij zou alleen dan te pas komen, wanneer wij vrij waren geweest in onze handelingen. Waar alles met noodzakelijkheid gebeurde, daar kan niets anders van ons worden gevorderd, dan in den onvermijdelijken loop te berusten, al is ook de uitkomst het verderf onzer deugd geweest; maar alle berouw is er misplaatst, het is een ijdele hersenschim. En op dat standpunt heeft men regt ons zoo toe te spreken. Als het den bloeddorstigen overheerscher even onmogelijk was, zijn karakter als zijn gelaat te veranderen, waarom zou dan eenige schaamte over zijne wreedheid hem bedekken? Ik zal mij niet andermaal in een bestrijding dier noodzakelijkheidsleer inlaten, maar ook hier mag ik u op de tegenspraak wijzen, waarin men onwillekeurig vervalt. Er kan, zegt men, slechts berusting worden geëischt. Welk eene dwaasheid! Wanneer het ons aan vrijheid ontbreekt, dan kan er niet worden geëischt, dan is het woord pligt de ijdelste klank, die ooit werd uitgesproken, en, als wij dan bestemd zijn om

niet te berusten, wie zal het ons ten kwade kunnen duiden? Maar ik zou u beleedigen, als ik hierbij langer wilde stilstaan. Wij staan hier op het gebied der waarneming, niet op dat der bespiegeling, en gij gevoelt het in u zelven, dat uwe verkeerdheden alleen aan eigene schuld te wijten zijn. Zietdaar de regtvaardiging van ons berouw. Zelfverwijt grieft ons, omdat alleen in ons zelven de bron onzer zonden is, en, waar wij anderen aanschouwen, die beter zijn dan wij, daar ontwelt aan ons hart de jammerklagt der wroeging: ik kon ook zoo gelukkig zijn als zij, indien ik slechts gewild had.

Maar onze partij geeft den strijd niet gewonnen; van een andere zijde hervat zij den aanval. Dat berouw, al moge het dan gegrond zijn, het is immers geheel nutteloos, en maakt ons den weg der bekeering slechts moeijelijker. Moedeloos doet het ons nederzinken, waar er kracht noodig was om te handelen. Het is een nietige zelfkwelling; het vergalt ons den levensbeker, maar brengt ons geen genezing aan. De zonde is op haar zelve reeds kwaad genoeg; wat zullen wij ons leed verhoogen door

die foltering in ons binnenste. Dat ware slechts een dubbele pijniging. Het is oneindig beter, dat berouw te laten varen, en zonder eenige droefheid het besluit te nemen, voortaan waakzamer te zijn en aan onze verpligting getrouw te blijven. Het oog der ziel kan niet helder zijn, als het door de tranen der smart wordt verduisterd; alleen met opgeruimde stemming is werkzaamheid te vereenigen. Zullen wij het ontkennen, dat er in die taal veel verleidelijks is, veel wat den schijn heeft van waarheid? En toch, wij voelen ons door de rede gedwongen, haar te verwerpen. Het is leugen, dat het berouw ons den moed zou ontrooven, en voor krachtsinspanning ons onvatbaar zou maken. Het is de uitspraak eener oppervlakkige beschouwing, die zich bepaalt tot het eerste, wat zij ontdekt, en het geheel niet weet te omvatten. Het is eene opvatting, die tot ongerijmde gevolgen leidt, en eveneens het medelijden verwerpt, alsof het ons in een ziekelijken toestand bragt, waardoor de ware menschenliefde werd belemmerd. Zal men dan de kracht missen, om van den afgrond terug te treden, omdat men met schrik er voor achter-

uitdeinsde? Zal men den vijand met minder vuur bestrijden, omdat men tranen stort over de jammeren, die hij stichtte? Maar ik wil verder gaan; ik wil het berouw verwerpen, wanneer ook dan de verbetering mogelijk blijft. Ik wil den spot drijven met die droefheid, die het gemoed beklemt, wanneer de bekeering zonder haar kan worden gedacht. Maar juist dat is het, wat ik ten sterkste moet ontkennen. Zou het niet dwaas zijn te verlangen, dat de morgenschemering achterbleef, opdat de volle dag ons des te eer zou bestralen? Zou het niet een belagchelijke wensch zijn: Och of dat donker van den avond, dat ons belet helder te zien, toch werd gemist, en de maan terstond onze paden verlichtte! Het is de wensch van den man, die bekeering wil zonder berouw. Wij verlangen die inwendige wroeging, niet omdat zij op zich zelve zoo gelukkig is, maar omdat zij alleen dat geluk kan voorbereiden. Daarbij, die droefheid is geen zaak, die men naar willekeur in zich kan toelaten of afweren. Het is even goed, alsof men tot den kranke zeide: Gij moet u laten genezen, maar geen pijn

gevoelen; en tot den ongelukkige: gij moet uwen toestand verbeteren, maar niet denken aan uw ongeluk. Waarlijk, wanneer men erkent, dat men door eigene zorgeloosheid op een verkeerd spoor is afgedwaald, dan is het onmogelijk, dat men zich die verblinding niet verwijte; en wanneer men moet toestemmen, dat men zijn geluk moedwillig met voeten heeft getreden, dan is het onmogelijk, de stem der beschuldiging te smooren. Van den ladder der bekeering moet men op iedere trede den voet zetten; men kan de hoogste sport niet bereikken zonder eerst de laagste te beklimmen.

Maar terwijl ik u opwek, om langs dien ladder omhoog te stijgen, mag ik u de bezwaren niet verbergen, die er aan verbonden zijn. Vordert reeds de waarheid van ons, dat wij de zaak zullen voorstellen zooals zij is, ons belang voert ons hier tot hetzelfde doel. Het is ons hoogst nuttig, zelfs onmisbaar, de hinderpalen te kennen, die aan onze bekeering in den weg staan, omdat het ons zoo eerst mogelijk wordt, ze te vermijden. En waarin anders zouden zij te zoeken zijn dan in ons zelven? In ons eigen hart schuilt de reden, waarom er

zoo zelden opregte verbetering tot stand komt. Wij worden in het gewigtigste werk onzes levens belemmerd door onze traagheid, onze zwakheid, onzen hoogmoed. Gewoonlijk is werkzaamheid datgene, waarvan de menschen den sterksten afkeer hebben. Zij verlangen wel, zich met de vruchten van den oogst te voeden, maar er voor te ploegen en te zaaijen en al den veldarbeid te verrigten, dat is het wat hun tegenstaat. Ik heb onzen tijd een tijd van verslapping genoemd, en als ik de oogen vestig op de maatschappij, die mij omringt, dan ontdek ik telkens, hoe regtvaardig dat oordeel was. Traagheid van ligchaam en geest is immers de oorzaak, die aan het ontstaan der armoede het aanzienlijkste deel heeft. Men schroomt alle inspanning, en men gaat de dagen van ellende liever zorgeloos, dikwijls bedwelmd, te gemoet, dan dat men ze door ijver en werkzaamheid zou weren. Er wordt geklaagd over gebreken in staat en kerk; men hunkert naar verbetering, althans in woorden; maar men ziet tegen de moeite op, en laat de armen magteloos nederhangen. Men jammert over het verval onzer wetenschap, maar het is, alsof men moed-

willig voorbijzag, dat vooral in traagheid de grond van den verminderden bloei gelegen is. De eerste schreden op den weg van het onderzoek zijn ver van gemakkelijk, en de jeugd, voor wie niets te zwaar moest wezen, vindt het aangenamer, ledig neer te zitten of den tijd door te brengen met dingen, die niets van het hoofd vorderen, dan aan afmattende bezigheid den tijd te wijden, die tot werken gegeven is. Van het minste, dat er gedaan moet worden, maakt men een ophef, alsof het niets minder ware, dan bergen te verzetten. Men heeft nimmer tijd genoeg, maar den tijd, dien men heeft, laat men ongebruikt voorbijgaan. En wat men op het gebied der waarheid doet, dat doet men eveneens op het gebied der deugd. Men ziet wel in, dat de dienst der zonde de rampzaligste slavernij is, maar toch blijft men hare boeijen gewillig torschen, want men vreest den strijd, die er noodig zal zijn, om de overheersching te fnuiken, en men wil liever knielen voor een drukkend gezag, dan het zwaard voeren voor zijne onafhankelijkheid. Wie zal ontkennen, dat in den eersten tijd, nadat het verbond met de ondeugd gebroken is, een in-

spanning zal worden gevorderd, waarvan men vroeger naauwelijks eenig begrip had? Een krachtig besluit en een onverwrikbare volharding is er noodig, om alles te laten varen, waaraan het hart zoo lang gehecht was, en om een nieuwen regel voor het leven te kiezen. Het is den landman niet gemakkelijk zijne stille dreven te ontvlugten, en zich aan het spel der onstuimige zee prijs te geven. Het is voor den zondaar geen ligte taak, zijne woonstede in het gebied der deugd te verplaatsen. De grond, waarop hij zijn gebouw moet oprigten, is hem ongewoon; het kost hem moeite, zich er op te bewegen, en telkens dreigt hij neder te storten. Wat meer is, tot voortdurenden arbeid wordt hij geroepen; geen sluimering mag zijne moede leden verkwikken, want als de bouwmeester komt moet het werk voltooid zijn. Is het wonder, dat de trage mensch, die telkens plag te rusten, en die zoo vele moeiten in het verschiet heeft, liever blijft voortleven in het kwade, waar hij meent, dat geene zorgen hem kwellen en geen last hem drukt? Hij weet het, terwijl hij nederligt in de vlakte, dat zijne bestemming boven op den

berg is, maar die berg is steil en bekoorlijk de vallei, wat wonder, dat de traagheid hem van het opstijgen terughoudt?

Overdreven zijn dikwijls de jammerklagten, die men over 's menschen zwakheid hoort aanheffen. Het behoort volstrekt niet tot ons wezen, krachteloos te zijn; integendeel wij zijn tot mannelijke kloekheid gevormd, en zijn ook in staat, haar te vertoonen. Maar toch, wien ook de beschuldiging van zwakheid niet moge gelden, hem althans treft zij met volkomen regt, die zich pas aan de heerschappij der zonde heeft ontworsteld, en wiens vriendschap met de deugd nog maar van korten duur is. Het ware verkeerd, de oorzaak daarvan in het vleesch te zoeken, en aan het ligchaam, dat ons eigen werk niet is, de schuld te geven, die alleen door onzen wil moet worden gedragen. De reden onzer zwakheid bestaat eenvoudig in gebrek aan oefening in het goede; en tevens in eene vatbaarheid, door lange gewoonte verkregen, om door alles, wat tot de ondeugd lokt, gemakkelijk verleid te worden. De wond, die pas genezen is, blijft nog zoo gevoelig; en wat elders niet deren zou, zelfs naauwe-

lijks zou worden bemerkt, dat zal op die plek schadelijk werken. Wij hebben het ernstige voornemen opgevat, ons van onze gebreken te zuiveren. Telkens bruischten wij op in teugellooze drift; wanneer onze eigenliefde maar even werd gekwetst, en men ons den eerbied weigerde, die naar onze meening ons toekwam, dan ontgloeide in ons een vuur van toorn en wraakzucht. Wij willen een beter rijk in ons grondvesten, en ons tot zachtmoedigheid en liefde vormen. Wij treden met ons besluit de wereld in, en het eerste, wat ons treft, is gevoelige krenking onzer waarde. Nog trachten wij ons te bedwingen, maar de verzoeking houdt aan, de wond wordt opgereten, en wij zijn geen meester meer van ons zelven. Ginds heeft een dienaar der wereld met diep berouw besloten, zich aan de armen der ligtzinnigheid te onttrekken; maar zij waagt een laatste poging, om hem te behouden. Zij kleedt zich met het gewaad, waarin hij haar het liefst plag te ontmoeten; zij schittert van smaakvolle pracht, en met liefelijke stem zingt zij hem hare schoonste feestliederen. Ach! hij is nog te zwak, om haar weerstand te bieden, en de vlam wordt

gedoofd, die op het altaar der bekeering pas was ontstoken. Kent gij ze niet, de voorbeelden van hen, die weer afdwaalden van het veld der deugd, omdat zij er in tranen zaaiden en in tranen moesten oogsten? Daar zagen zij den zondaar geëerd en verheven, den huichelaar met loftuitingen overladen, en den dommen dweeper, die geen enkele goede daad weet aan te wijzen, boven den man van wetenschap gesteld, die eer en genot kan opofferen voor hetgeen in zijne schatting goed en heilig is. Aan alles, wat door uiterlijke praal de aandacht trok, hoorden zij den naam van groot toekennen, en naar niets werd zoo weinig gevraagd, als naar zedelijkheid. Zoo was het, of alles zamenspande, om een dikken nevel voor hen te doen oprijzen. Hun oog was te zwak, om dien te doordringen, het werd nacht rondom hen, en zij zonken neer in den afgrond der zonde.

Nog heb ik niet gesproken van den grootsten hinderpaal, die ons in onze verbetering belemmert. Ik bedoel den hoogmoed. De mensch is gewoonlijk zoo met zijne eigene daden ingenomen, dat hij niet eens tot berouw wordt

gestemd, maar zich met een glimlach van welgevallen in den spiegel zijner verbeelding beschouwt. Verplaatst u in uwe gedachten op het gebied der wetenschap. Slechts zeer weinigen zijn er, die zoo ver durven gaan, dat zij hunne vooroordeelen erkennen en afleggen. Het geschiedt alleen bij uitzondering, en slechts door die sieraden van ons geslacht, wier grootheid door geen enkele dwaling verdwijnt, en wier zon er niet door verliest, dat zij een poos lang door dampen werd verduisterd, die zij zelve weet op te trekken. De groote menigte der zoogenaamde geleerden klemt zich aan ieder denkbeeld vast, dat in hun brein is opgekomen. Het zijn voortbrengselen van hun eigen geest, hoe zouden zij zelven die verwerpen? Het is het eenige kroontje, dat hen versiert, zullen zij ook dat zich van het hoofd rukken? Zij denken er niet aan, dat hun verstand misschien een kweekplaats is van oude vooroordeelen; zij klagen wel over de feilbaarheid van den mensch, maar zij bedoelen daarmede de feilbaarheid van andere menschen. Zich zelven zonderen zij natuurlijk uit. Vandaar dat zij hun gevoelen niet alleen met warmte verdedi-

gen, dat toch is hun dure pligt, maar zelfs verdoemen en vervolgen wie tot andere gedachten kwam. Is zoo de mensch reeds afkeerig, om het te bekennen, dat hij gedwaald heeft, hoeveel te minder zal hij het zich willen belijden, dat hij aan misdaad zich heeft schuldig gemaakt. Wel noemt hij zich, met een zeer bedrukt gelaat en een klagende stem, een armen zondaar, maar aan dien laffen, algemeenen titel hechten wij weinig. Wanneer hij zich zoo noemt, dan fluistert de eigenliefde hem toe: alle menschen zijn zondaars, gij zijt dus niet erger dan zij, en kunt tegenover hen vrijmoedig het hoofd verheffen. Ik vraag het u: wat hebt gij bij anderen, of liever wat hebt gij bij u zelven waargenomen? Bekent gij het met eerlijkheid aan den regter, die in u woont, dat gij verkeerdheden koestert, die anderen althans niet in denzelfden graad bezitten? Bedekt gij het niet met den mantel van verontschuldiging, als gij een kwade daad hebt gepleegd, en ontrouw zijt geworden aan uwe roeping? Helaas! ons antwoord moet beschamend zijn. Voor ons zelven hebben wij meestal slechts verschooning, zelden veroordeeling, en wij dragen de borst

hoog, alsof wij helden waren in het rijk der deugd. Maar ziet gij het dan niet in, dat met zulk eene stemming de weg der bekeering nimmer betreden wordt? Eer zal de aarde de zon beginnen te verlichten, eer de hoogmoedige afstand doet van zijne zonden.

Zonder twijfel hebt gij het dikwijls opgemerkt, hoe de mensch door valsche schaamte van het goede wordt afgehouden. Maar hebt gij ook nagedacht over haren oorsprong? Gij vindt dien alleen in hoogmoed, die hier, even als overal elders, ongerijmd en belagchelijk is. Menigeen zou met de zonde willen breken, maar hij vreest den spot der zondaren. Hij zou blozend voor hen staan, als hij het woord moest uitspreken: ik heb een ander rigtsnoer voor mijne daden gekozen. Hij is aan zijn geliefkoosd ik nog te veel gehecht, om het te hooren beschimpen, en hij begeert geen duurzame verhooging ten koste eener kortstondige vernedering. Ware hem rijkdom toegestroomd, hij zou er gaarne voor uitkomen, en het openlijk vertoonen, dat de fortuin hem begunstigde. Maar nu de grootste schat hem wordt aangeboden, waarbij al het andere nietig is, nu vindt

hij het verkieselijker, dien te versmaden, dan hem aan te nemen en die aanneming niet te verbergen. Doch het is mij, als hoorde ik mij toeroepen: thans is uwe leer met de ervaring in strijd, die ons juist het tegendeel predikt. Het is er zoover van af, dat men zou vreezen, zijne bekeering te erkennen, dat men haar veeleer op de daken verkondigt en overal ons er mede lastig valt. Ik ben op die bedenking gewapend, en antwoord u, dat gij den schijn voor het wezen aanziet. Ten onregte zoudt gij u laten misleiden door hen, die zoo veel ophef maken van hunne verbetering. Vrees om te spreken is verkeerd; maar zucht tot spreken zonder onderscheid van tijd of plaats is welligt nog verkeerder. Wantrouwt den man, die overal met zijne geloofsbelijdenis te voorschijn treedt; wel zegt het spreekwoord, dat de mond overvloeit van hetgeen het hart vervult; maar bedenkt, dat er een andere spreuk is, die zegt: dit volk eert mij met de lippen, maar houdt het hart verre van mij. En wantrouwt eveneens den man, die telkens zijne bekeering in den mond heeft; het is onwaarschijnlijk, dat zij ook in zijn gemoed besta. Die waarachtig

verbeterd is, vindt er geen behagen in, zijne schulden op te tellen en zich in anderer schatting te vernederen; maar hij schroomt ook niet, die schuldbelijdenis te doen waar het noodig is. Hij weet zich zelven, zijne eigenliefde, op te offeren aan zijne verpligting, en hij rukt den berg van hoogmoed, die in zijn binnenste was gegrond, omver, overtuigd, dat men eerst over zijne puinhoopen den weg der bekeering kan bereiken.

Het zou mij smarten, wanneer ik door het voorstellen der bezwaren, die voor onze verbetering zoo dikwijls den slagboom opwerpen, het denkbeeld bij u had opgewekt, alsof zij tot de hersenschimmige wenschen behoorde en inderdaad onmogelijk was. De overwinning moge bloedigen strijd kosten, toch is zij te behalen. Onze natuur moge door het kwaad, zoo lang gevoed en gekoesterd, bedorven en tot traagheid gevormd zijn, wij roemen in vrijheid, en gevoelen het vermogen in ons, om die natuur te herstellen, en die veerkracht te doen herleven, waartoe onze geest oorspronkelijk geschikt was. Wilt gij weten, wat ons hierin de ruimste hulp kan verschaffen? Het is gesta-

dige herinnering van het gevaar, dat ons dreigt. Die de vlammen aan alle kanten ziet uitbreken, hij zal niet rustig blijven liggen, maar het gebouw ontvlugten, dat weldra boven zijn hoofd zou instorten. Die het diep gevoelt, wat leed de zonde in haar gevolg heeft, hij zal van haar vlieden, en aan geen uitstel denken. Het is waar, de tijd van verbetering is voor ons niet gesloten, zoolang ons bestaan blijft voortduren, en de mogelijkheid der genezing kan niet worden ontkend, zoolang de dood onze woning niet is ingetreden. Maar zal het een reden zijn, om de gewigtigste taak te verschuiven? Wel is nog de dag niet geweken; maar het is ons onbekend, of de avond ons helder en krachtig zal vinden; zal het ons goed zijn, den middag te verbeuzelen? Waarlijk, het zal in onze gedachten niet opkomen, wanneer wij er slechts innig van overtuigd zijn, dat het ons diep rampzalig zou maken, indien het werk onvoltooid achterbleef. Wanneer wij het weten, dat wij den afgrond tegengaan, het pad telkens steiler zal worden, en wij gedurig met sneller vaart zullen voortijlen, dan zal het besluit om terug te keeren geen ijdel voornemen

blijven. Met armoede en gebrek voor oogen, zal de landman den zaaitijd niet ongebruikt voorbij laten gaan; met smadelijke gevangenis in het verschiet zal de strijder het wapen niet uit de hand werpen; hoe zou het ons mogelijk zijn, in traagheid nog een belemmering te vinden, waar ijver alleen ons aan den dood kan ontrukken? Maar ik gevoel het, al moge ik hier uwe vrees u ontnemen, zij keert terug, waar gij aan uwe zwakheid en uwen hoogmoed denkt. Wel u dat gij vreest; zoo is er waakzaamheid te hopen. En wanneer zij u niet verlaat, dan is de hinderpaal te vermijden. Zwak is de mensch, die in de dienst der deugd zijne krachten niet heeft ontwikkeld, maar hij kan sterk worden, als hij volhoudt en zich dagelijks oefent in den strijd. Hoogmoedig is het hart, maar het kan zich bevrijden van een kwaal, die zoo geheel onnatuurlijk is. Wie zou met bewondering, neen! met goedkeuring slechts, zich kunnen beschouwen, die zijne daden aan den maatstaf der volmaaktheid meet, en zich vergelijkt bij het ideaal, dat hem is voorgesteld? Wie, die onder een last van schulden zucht, zal van zijnen rijkdom droomen; wie in

zijne sterkte roemen, die niet eens zich zelven kan overwinnen, maar telkens voor de zonde buigen moet? Ziet, zoo reike de traagheid ons haar slaapdrank toe, zoo spreide ons de zwakheid haar leger en bedwelme ons de hoogmoed, het lied der vrijheid wekt ons op, en wij gevoelen het: wij kunnen leven voor de deugd, indien slechts ons hart het wil.

Stemt gij mij de mogelijkheid der bekeering reeds toe, als gij op u zelven het oog vestigt, vaster nog wordt die overtuiging, als gij bedenkt, dat de hulp van God u niet zal ontbreken. Is God de grond van alle volmaaktheid, hoe zou hij ons niet bijstaan, waar het de bestrijding van het booze en de vestiging van het goede geldt? Het kan mij niet onbekend zijn, dat deze waarheid dikwijls wordt misbruikt, maar zij houdt daarmede niet op waarheid te zijn. Velen roemen in goddelijke genade, die uit het rijk der duisternis hen op eens in het rijk des lichts overbragt, en weten allerlei buitengewone middelen op te noemen, waardoor de verbetering van hun gemoed, die zij trouwens meer voorgeven dan vertoonen, bewerkt is. Reeds vroeger maakte ik u daarop

opmerkzaam, dat men niet in één oogenblik den misdadige tot een heilige ziet hervormen, en ik kan daarom dat spreken van plotselinge bekeering slechts voor pralerij houden. De bekeering is een werk, dat tijd vordert; wel moet zij in één oogenblik aanvangen, maar zij is daarmede niet voleindigd, en kan niet als een duurzaam herstel worden aangemerkt. Het is slechts één dier heldere uren, die bij den krankzinnige nu en dan worden aangetroffen. En bij dat plotselinge mishaagt mij tevens het buitengewone. Het is mij het blijk eener zeer geringe vroomheid, als de werking Gods niet overal wordt aanschouwd, maar alleen in enkele lichtpunten des levens wordt waargenomen. Den waarachtig vroome past het, God tot zelfs in de kleinste, in de meest gewone omstandigheden terug te vinden, en zich, volgzaam als de zonnebloem, overal door zijne Voorzienigheid te laten trekken. En al valt er dan misschien nimmer iets vreemds met ons voor, toch zullen wij het niet ontkennen, dat wij onophoudelijk worden opgewekt, om afstand te doen van de zonde, en onze beste krachten aan de deugd te wijden. Het is niets vreemds, dat

onze dierbaren ons ontvallen, maar toch is het ons een roepstem, het hart niet aan de aarde te verbinden, wier goederen zoo vergankelijk zijn, en die ons heden rijkdom van geluk schenkt, om ons morgen in armoede te dompelen. Zoo moge het graf een gewoon verschijnsel zijn, toch ontkiemt er ons de plant der zaligheid. Het is geen bovennatuurlijke gebeurtenis, dat vriendschap en liefde ons ten goede vermanen, toch danken wij er God voor, die van allen zegen de oorsprong is. Slaat het oog rondom u, en ziet op uwen huiselijken kring en op de maatschappij, waarin gij leeft; zijn er niet duizende gidsen, die u den goeden weg aanwijzen? Is die orde der wereld, die toch in God gegrond is, en die aan zonde onrust en zielskwelling paart, is zij niet uitnemend geschikt, om u tot kennis uwer ziekte te brengen en naar den geneesheer u te doen vragen? En als gij eens uwe bekeering begonnen zijt, is er dan een betere, een krachtiger drijfveer, om haar onbezweken voort te zetten, dan die innige vereeniging van deugd en zielsrust, die ons luide van God getuigt? Wat zoudt gij dan den moed u laten ontzinken, gij

die gevallen zijt, en angstig vragen, of het wel mogelijk is, weder op te staan? ziet! nog woont er kracht in uwe leden, en daar naast u staat de trouwste vriend op aarde, en reikt u hulpvaardig de hand.

Maar al ware zij van krachtige hulp verstoken, toch zou ik de bekeering mogelijk noemen, omdat zij de kroon in het oog heeft. Vanwaar die magteloosheid, die aan zoo velen eigen is? Vanwaar, dat zij met opgewektheid den arbeid aanvangen, maar spoedig de handen laten hangen, en vragen, of nog het uur der rust niet gekomen is? Daaraan alleen is het te wijten, dat zij niet hoog genoeg denken van den zegen, dien de arbeid hun brengen zal. Die het weet, dat aan het einde van zijnen togt liefde en geluk hem verbeiden, hij zal in het voortgaan niet vertragen; die den prijs der overwinning kent en waardeert, hij zal strijden ten bloede toe. Men wijdt tegenwoordig frissche krachten aan de kunst, omdat men overtuigd is, dat zij het genot des levens zal verhoogen en heilrijk werken op het gevoelige gemoed. Men ijvert, bijna alsof er niets andres te doen ware, voor de hervorming on-

zer staatsinstellingen, omdat men er zich goede vruchten van belooft. Maar men is werkeloos op ieder gebied, waar men de verwachting niet zoo hoog heeft gespannen. Wanneer in aller geest het bewustzijn leefde, dat van algemeene beschaving en grondige wetenschap het heil des lands afhangt, dat oppervlakkigheid en onkunde de kanker der volken is, en dat de jeugd een akker is, van wiens bebouwing het zal afhangen, of wij eenmaal zullen oogsten, dan zou die onverschilligheid voor onze onstoffelijke belangen, die ons thans kenmerkt, niet bestaan. Bij onze jongelingen zou ijver zijn, om met hunnen aanleg winst te doen voor het maatschappelijke leven; en bij onze bestuurders zou niets zoo gewigtig zijn, als de verzorging en ontwikkeling van het onderwijs. En meent gij, dat het anders wezen zal in het oefenperk der zedelijkheid? Wie de vruchten der deugd niet op hoogen prijs stelt, hij zal er niet voor zwoegen om ze te kweeken. Maar aan den anderen kant, die er van doordrongen is, dat zij alleen kan zaligen en er geen waarachtig geluk is buiten haar, hij zal alles voor haar ten offer brengen. Wat moeite zou

hem te zwaar zijn? zij brengt hem schatten, die nimmer vergaan. Voorwaar, met de kroon in het oog, zullen wij den weg der bekeering met blijdschap betreden.

En ik heb inderdaad niet te veel gezegd, toen ik u toeriep, dat zij op zaligheid uitloopt. Onze betrekking tot ons zelven, tot onze medemenschen, tot God, alles wordt door de zonde verbroken; alles door de bekeering hersteld. Diep beschamend is de blik, dien wij op ons eigen gemoed slaan, zoolang nog de adem der ondeugd het ontreinigt, en ontevredenheid met ons zelven bezielt ons. Er is verdeeldheid in ons binnenste ontstaan; het is, of twee partijen tegen elkander optreden, waarvan de ééne de andere als misdadig veroordeelt. Maar als wij terugkeeren tot de deugd, dan wordt de vrede in ons hernieuwd, en het verbond der vriendschap weder gesloten. Dan spreekt het geweten ons vrij, en legt de verklaring af, dat wij aan onze bestemming beantwoorden, en in de rij der schepselen ten zegen werkzaam zijn. En als wij zoo met ons zelven verzoend zijn, dan zijn wij het ook met God. Gij kent de uitspraak: als ons

hart ons niet veroordeelt, dan hebben wij vrijmoedigheid voor God. Daar is geen vreeselijker gedachte voor den zondaar dan de gedachte van God, en toch dringt zij zich overal op aan zijnen geest. Luide weerklinkt het in hem: gij miskent de plaats, waar God u stelde, en vertrapt de bevelen, die u door hem gegeven zijn. Maar er is ook geen zaliger gedachte voor den vriend der deugd, dan de gedachte van God. Zij is hem een liefelijke avondkoelte, die verkwikking brengt na de vermoeijenis van den dag. Laat het leed hem folteren, wat nood? Hij verheft het hart tot den oneindige, en de adem des vredes waait hem tegen. Laat de engel des doods hem naderen, wat nood? Hij leeft in God, en op de puinhoopen der wereld rijst de tempel der onvergankelijkheid. En zoudt gij nog twijfelen, of de betrekking tot zijne medemenschen wel hersteld is? Hij alleen brengt in onze maatschappij ongeluk en verstoring, die er zonde brengt. Wat zouden onze broeders van ons kunnen vorderen anders dan liefde? en in liefde vonden wij den grondslag der deugd. Verschillend zijn de talenten, die God ons

schonk, maar met allen kunnen wij woekeren voor ons geslacht. Slechts weinigen zijn geroepen, om onmiddellijken invloed uit te oefenen op het lot der geheele menschheid, en haar nieuwe paden te wijzen, of krachtige wapenen te smeden voor den strijd met onkunde en verkeerdheid Maar toch, ieder onzer, hoe gering in vermogens, hoe karig door de natuur bedeeld, heeft een kring, waarin hij werken kan. En als hij de taak vervult, die hem daar is opgedragen, dan heeft hij op het altaar des menschdoms zijn offer gebragt, en aan zijne verpligting voldaan. Och of dan ieder, die nog afwijkt van het goede, voor altijd terugkeerde tot de deugd, en den band met zijne broederen herstelde, dien hij zelf moedwillig verbrak.

En die herstelling mag geen enkelen dag worden verschoven. Ik wil niet herhalen wat ik vroeger reeds aanmerkte, dat niemand weten kan, of in later tijd de omstandigheden even gunstig en de werkzaamheden even gemakkelijk zullen zijn. Ik wil het voor een oogenblik toegeven, wij hebben nog tijds genoeg voor onze verbetering, en kunnen haar nog jaren

uitstellen zonder eenig gevaar, dat het dan te laat zou wezen. Maar zou er dwazer handelwijze denkbaar zijn? Het loon der bekeering is zaligheid, en is het dan zoo goed, het geluk heden te laten ontsnappen, omdat het ook morgen nog verkrijgbaar is? Is het dan beter, eerst over jaren gelukkig te zijn, en vooraf nog in jammer en ellende te leven? Het is, alsof de kranke tot den geneesheer sprak: verwijder u van mijn ziekbed, ik kan nog wel genezen worden, al laat ik eenige maanden voorbijgaan. En toch, zulk een besluit zou het onze zijn, als wij vertraagden in hetgeen ons een eeuwig heil belooft. Wachten wij ons voor die onzinnigheid, en waar de schoonste bloem ons wordt toegereikt, laten wij daar hare bladeren niet verderven, in de hoop, dat er welligt nog anderen te plukken zijn.

Wij zien terug op den weg, dien de bekeering moet afleggen, en vergelijken zijn aanvang en zijn einde. Van droefheid ging hij uit, tot zaligheid brengt hij ons. Het is de bevestiging van het woord des Apostels: de droefheid naar God werkt bekeering tot zaligheid. Wat zouden wij dan aarzelen dat pad te betreden?

In het eerst zal menige oneffenheid ons belemmeren, menige doorn onzen voet kwetsen, en de tranen der smart zullen ontvloeijen aan ons oog; maar effener wordt ons het spoor en schooner de streek, die ons omringt; reeds blaauwen in het verschiet de bergen van ons vaderland; daar toeft ons vrede en geluk;

Dahin, dahin,
O Brüder, lasst uns ziehn!

DE ZEGEPRAAL DER DEUGD.

Bijna in aller hart woont afkeer van onregtvaardigheid. Men wil het goede aantreffen bij hem, die het verdient, en hem alleen de kroon op het hoofd zetten, die haar waardig is. Ontdekt men, dat het lot het anders heeft gewild, dan klaagt men over de grillen der fortuin, en ziet hopend op een toekomst, waarin niemand oogsten zal, die niet gezaaid en gearbeid heeft. Overeenstemming van deugd en geluk, dat is het wat men begeert; maar aan dien wensch wordt op aarde niet voldaan. Die

de meeste eer verdient zal haar daarom niet verkrijgen; hare uitdeeling steunt dikwijls op maatschappelijke vooroordeelen, en zij valt den geveinsde te beurt, die van hetgeen hij niet bezit althans den schijn weet aan te nemen. Niet den werkzame omringen de schatten des rijkdoms; vaak is het goud in de handen van den nietswaardige, die het leven als een spel en de deugd als een schrikbeeld beschouwt. Met een gefolterd ligchaam zinkt de vroome neder op het ziekbed, en de feestvreugde der zonde klinkt hem in het oor. De vriend der deugd eet soms zijn brood met tranen en brengt den nacht schreijende op zijn leger door; in genot baadt zich de dienaar der zonde, en bedwelmd door den slaapdrank van het vermaak sluimert hij rustig in. Neen! de zegeningen der wereld zijn niet voor zedelijkheid te koop, maar voor de aanbidding van haren afgod. De weg tot grootheid is een andere dan de weg der deugd. Die hem wil bewandelen moet voor niets terugdeinzen, en geen enkele daad te laag achten. Die ieder middel wil aangrijpen, hoe luid ook de godsdienst het veroordeele, die bereikt zijn doel; en als hij niet

in staat is, het hoogste te verkrijgen, wat de aarde bezit, dan moet wel zijn verstand bekrompen en zijn wil krachteloos zijn. Mijne verbeelding roept mij achttien eeuwen terug, en verplaatst mij in de nabijheid van Judea's hoofdstad. Van allen, die ooit dien grond betraden, ligt daar de beste van weedom krimpend in het stof. De drinkbeker, die hem op de hand is gezet, bevat een bitteren drank; terwijl het angstzweet hem ontrolt, smeekt hij om afwending, maar vergeefs. Dat is dan het loon voor een leven, aan waarheid en zedelijkheid geheiligd. In die borst, die thans bange zuchten slaakt, heeft nooit de vlam der driften gewoed, hij kende nooit een andere begeerte dan de eer des vaders en het heil der menschheid. Ons hart bloedt waar wij zijn lijden aanschouwen, en de taal zweeft op onze lippen: dat is de strijd der deugd. Maar welligt straalt een betere toekomst hem tegen; misschien wordt de zon slechts voor een poos bewolkt, om daarna des te helderder te schijnen. Het geklag zal veranderd worden in gejuich, en op den strijd zal de overwinning volgen. Akelige teleurstelling beschaamt die hoop.

Het is waar, die hand, die thans het beangste gelaat ondersteunt, zal weldra een scepter omklemmen, maar het zal de rietstaf der beschimping zijn; dat hoofd, dat thans ter aarde buigt, zal weldra met een kroon worden versierd, maar het zal een kroon zijn van doornen. Weinige uren later, en zijn laatste oogenblik is gekomen. Dan jubelt de zonde rondom hem; en te midden van smaad en verguizing blaast hij den adem uit aan het kruis. Zoo is dan de overwinning niet bevochten, en gij schrijft boven dien kruispaal: de strijd der deugd.

De gewone troostreden, waarmede men den vromen lijder nadert, bestaat in het voorspiegelen van een gelukkig verschiet. Men spreekt hem van een goddelijke regtvaardigheid, die niet gedoogen zal, dat zijne deugd haren prijs zou missen, en die haar slechts voor een tijd vernedert, om haar des te hooger te verheffen. Men verzamelt voorbeelden van miskende deugd, die later geregtvaardigd werd; van trotsche zedeloosheid, die zich eindelijk het graf zag gedolven. Men gewaagt van jammerklagten, die door de uitkomst treffend werden beschaamd,

en van uitreddingen, waarin de hand der Voorzienigheid zigtbaar was. Dat noemt men de zegepraal der deugd, en op haar vestigt men het oog, dat weenend op het heden zou rusten. Ik noem dien troost niet alleen schraal, maar zelfs leugenachtig. Het is een onwaarheid, dat de verbrokene band tusschen deugd en geluk zal worden hersteld, en men maakt den lijder gelukkig met een hersenschim, waarmede men kinderen misschien mag troosten, maar die niet voor mannen past, wier geest naar waarheid vraagt. Is het geen ellendige leugen, dat de tranen der smart van de wangen zullen worden weggewischt? Tegenover ieder voorbeeld van gelukkige deugd, die een korten rouw met een lang genot verwisselde, stel ik tallooze voorbeelden van het tegendeel. Ik zie Socrates den gifbeker drinken, Christus sterven aan het slavenhout, Huss op den brandstapel; wijst mij in de geheele wereld één land, waar niet duizende malen de zonde plaste in het bloed der onschuld en zich op hare lijken een troon stichtte. Het is immers dwaas, zijne hoop te blijven stellen op iets, wat telkens jammerlijk tegenvalt, en waarom zou men dan

troost ontleenen aan redding en verbetering, die zoo wisselvallig is, en zoo dikwijls vruchteloos wordt gewacht? Maar ik heb die troostreden nog niet zoo diep vernederd, als zij het verdient. Zelfs als ongodsdienstig en onzedelijk moet ik haar veroordeelen. Zij bereikt juist het tegendeel van hetgeen zij zoekt. Zij wekt tot deugd op, omdat deze toch eindelijk zegeviert, hoe lang ook haar strijd moge duren, en zij schrikt van de ondeugd af, omdat haar weg, hoe bebloemd hij ook wezen moge, in jammeren uitloopt. Zoo ijvert zij voor de deugd, en predikt het eigenbelang. Gaf het goede eindelijk genot, en de zonde eindelijk ongeluk, dan ware er slechts een overleggend verstand toe noodig, om de eerste te kiezen, maar het zou voor reinheid van hart en karakter niet het minste bewijzen. Niet in het verloochenen, maar in het zoeken van zich zelven bestond dan de deugd. Wanneer wij niettegenstaande het betrachten der zedelijkheid in leed werden gedompeld, en iemand ons met de hoop op verbetering van ons lot wilde opbeuren, wij zouden hem antwoorden: gij brengt ons hart de gevoeligste wonde toe, want gij miskent onze

deugd. Meent gij dan, dat wij haar een oogenblik zouden verlaten, al wisten wij, dat zij ons nimmer rust en verademing zou schenken? Daarin juist openbaart zich hare kracht, dat zij een last kan dragen, die voor anderen te zwaar is. Trek ons oog van dien last niet af; tracht ons niet te verblinden. Wij willen het ongeluk, waarin wij verzonken zijn, tot den bodem toe peilen; en wij verwerpen uwe hoop, die op lossen grond is gevestigd. Zoo zouden wij spreken voor de deugd, en voor de godsdienst zouden wij er bijvoegen: het is een ellendige en bekrompene vroomheid, die het godsbestuur zoo zoekt te verdedigen. Omdat God regtvaardig is, daarom zal hij eens deugd en geluk in overeenstemming brengen; maar is God dan heden nog onregtvaardig, nu zij nog onvereenigd zijn? Zullen uwe tafereelen van geredde deugd zijne voorzienigheid handhaven, wat maakt gij dan van de tafereelen der zegevierende misdaad? Wij doorzien Gods leiding niet, zegt gij; het is zoo, maar wees dan ook tevreden met hare erkenning, en tracht niet haar nu en dan als met den vinger aan te wijzen. Wat van het ongeluk geldt, dat geldt evenzeer van

het geluk: God is groot en wij begrijpen hem niet. Gij moet God overal leeren eerbiedigen, zijn wezen, ook zijne regtvaardigheid, overal ontdekken, zelfs daar, waar de schoonste deugd met de diepste ellende verbonden is. Waarachtige vroomheid, opregte godsdienst blijft dankbaar roemen in God, al verrast ons de dood zonder dat de deugd hare kroon heeft ontvangen, en ongeveinsde zedelijkheid zou niet wankelen, al ging zij een eeuwigheid van smart te gemoet. Voorwaar, wanneer de zegepraal der deugd daarin moest bestaan, dat het geluk haren dienaars tegenstroomde, wij zouden weigeren van haar te spreken, en afkeerig zijn, om u op iets anders te wijzen dan op den strijd der deugd.

Maar wel ons, dat wij uwen blik op een grootschere overwinning mogen rigten. Die daar buiten Jeruzalem de smarten des doods moet verduren, heeft geen herstel van zijn geluk, geen redding uit het lijden meer te hopen. En toch, het heerlijkste tooneel ontrolt zich voor zijn oog, en het is, als reikte hem de hemel den palmtak der zegepraal. Hij weet het, zijn leven zal niet sporeloos voorbijgaan; het werk

is volbragt, dat hem werd opgedragen, en tot in de verste toekomst aanschouwt hij er de vruchten van. En het zijn geen hersenschimmen geweest, die een verhitte verbeelding hem voor den geest bragt. Door zijne kracht is de gedaante der wereld veranderd, en al wie nog heden naar zijn voorbeeld handelt en zijne geboden betracht, die beantwoordt aan zijne bestemming en trekt het welgevallen der godheid. Nog heden vloeijen het menschdom stroomen van zedelijkheid en geluk uit die milde bron van liefde tot God en liefde tot den naaste. Dat verschiet blonk hem heerlijk tegen; het wierp zijne stralen op den doodsheuvel en verlichtte de plaats der sombere smart. Zoo werd het zaliger daar te sterven, dan te midden van wroeging den adem uit te blazen op het prachtige rustbed, waar het geweten spreekt: gij blijft in geen enkele goede daad voortleven, en alles wat gij achterlaat werkt alleen ten verderve. Daar is geen andere overtuiging, die ons in de laatste ure kan zaligen, dan deze, dat wij het goede zaad in de aarde hebben gestrooid, en het eens in volle graanhalmen zal opschieten. Dat bewust-

zijn was het, wat balsem drupte in de wonden des gekruisigde; zoo werd het leed gering bij de hoop der heerlijkheid, en gij schrijft boven zijn kruis: de zegepraal der deugd.

Inderdaad, dat is het eenige, wat den dienaar der zedelijkheid met regt kan vertroosten, niet dat hij zelf, maar alleen dat de deugd zal zegepralen. En hij zou in een eigenbelangzuchtige, in een slaaf der zonde veranderen, als die troost hem niet genoeg was. Wat zou in staat zijn de krachten en den moed des arbeiders te verhoogen, zoo het niet de zekerheid ware, dat zijn werk zal gelukken? Is den veldheer het sterven niet onverschillig, zoo maar de nederlaag der vijanden wordt beslist? Die waarachtig groot is vraagt naar de gevolgen, die zijne daden voor de wereld, niet naar die, welke zij voor hem zelven zullen hebben. Het zou een verachtelijke leeraar der wetenschap zijn, die naar eer of voordeel streefde, en met de uitbreiding van het rijk der waarheid niet tevreden was. Hij, wien het werkelijk om waarheid te doen is, vestigt het oog alleen op hare zegepraal, niet op die zijner eigene grootheid. Wat hem bemoedigt bij den

tegenstand zijner tijdgenooten, het is de vaste overtuiging, dat geen kracht ter wereld magtig genoeg is, om te beletten, dat de zon der verlichting uit de kimmen rijze. Hij weet het, dat geen enkele poging, om de nevelen der dwaling weg te vagen, vruchteloos wezen zal, en dat de ontwikkeling des geestes door niets te stuiten is. En zou het anders wezen op het veld der deugd? Ook hier bezielt ons het vertrouwen, dat ons werk nooit zal worden verijdeld. Wij ijveren voor de heerschappij der zedelijkheid, en als wij op lauwerkransen hopen, wij zullen beschaamd uitkomen. Miskenning wordt ons deel; wij zien den zondaar gevierd en verheven, terwijl ons zelven overal een moeijelijke strijd blijft wachten. Maar onze moed zal niet verflaauwen en onze ijver niet bezwijken. Wat staat gij tegen ons op, zondige wereld, die ons omringt? Vruchteloos verzet gij u; gij zult den dood niet ontgaan. Wel is het u mogelijk, ons geluk te verwoesten, en ons als het offer van uwen haat te doen vallen, maar het gebouw omver te rukken, dat door onze hand wordt gesticht, dat vermoogt gij in eeuwigheid niet. Ruk vrij met

al uwe magt er tegen op, gij zult zijne grondslagen niet ondermijnen, en al moge het u gelukken, de bouwlieden te vellen, toch zijn die grondslagen gelegd, een nieuw geslacht zal zich verheffen, en rusteloos zal het werk worden voortgezet. De geringste opoffering voor de deugd zou ons te groot zijn, als het onzeker was, of zij vruchten zou voortbrengen; maar ook het grootste offer wordt met blijdschap gebragt, waar het medewerkt, om het heil der menschheid te grondvesten. Van het meeste, dat wij verrigten, zal ons oog nimmer de schoone gevolgen aanschouwen; misschien is onze naam reeds lang vergeten en zijn er reeds eeuwen heengewenteld over ons graf, eer het nageslacht den vollen zegen onzer daden smaken zal. Wat deert het ons? Wij zoeken immers ons zelven niet, en wij nemen vrolijk afscheid van het leven, dat aan rusteloozen arbeid werd besteed, zonder te vragen, wie de vruchten zal verzamelen. Dit weten wij: iedere daad, die met het oog op God werd gedaan, zal ten zegen werken; en, al moge dan de zonde roemen in ons ongeluk, en juichen in onze nederlaag, toch viert eenmaal

de wereld het schoonste feest en juicht in de zegepraal der deugd.

Of is die hoop misschien niets meer dan een ijdele verwachting? Is het doel der deugd welligt onbereikbaar, en bestaat er eigenlijk geene de minste nadering, die niet spoedig weder door afdwaling wordt gevolgd? Beweegt zich het menschdom in een kleinen kring, nu eens wat beter, dan eens wat slechter, maar zoo, dat het over het geheel op denzelfden trap van zedelijkheid blijft staan, en er van blijvende ontwikkeling geen sprake kan zijn? Indien het zoo ware, dan had die wereldbeschouwing regt, die onder den naam van de pessimistische bekend is. Zij leert, dat het kwade altijd innig met het goede verbonden blijft, en wel over het geheel in dezelfde mate. De stelling, dat het menschdom vooruit zou gaan, bespot zij als een droom, die wel aangenaam is, maar toch geen waarheid bezit. Zij meent, dat wel eens de ééne of andere misdaad wordt vermeden, maar dat spoedig een andere in hare plaats treedt, en dat, wanneer er hier of daar een dam wordt opgeworpen voor de ondeugd, haar stroom elders een uit-

weg zoekt en een vruchtbaar landschap overstelpt. Welke hare gevolgen zijn, is ligt te ontdekken. Zij dooft in den mensch, die haar omhelst, alle opgewektheid, en verlamt alle veerkracht. Men kan klagen en jammeren over de bedorvenheid van ons geslacht, dat zich nooit laat verbeteren, maar hoe zou men handelen, waar men op geen goede uitkomst mag rekenen? Men kan zich onderwerpen, zich schikken in het treurige lot, en zich met den uitroep troosten, dat het nu eenmaal zoo is, maar wat ijver zal er ontbranden, wannneer in den boezem geen straal van hoop kan doordringen? Meestal zijn de gevolgen dezer wereldbeschouwing nog verderfelijker, en zinken hare voorstanders niet alleen in werkeloosheid ter neder, maar treden zelfs vijandig tegen de uitbreiding der deugd in het gelid. Zij bespotten den man, die voor het goede wil ijveren, en zijne krachten inspant, om het menschdom te verbeteren. Uwe menschenliefde zal wat schoons voortbrengen, roepen zij met bittere ironie; gij zult het éene kwaad wegnemen, maar wees getroost, er zal op denzelfden grond wel een andere plant der zonde ontluiken. Zij hebben

op hun standpunt regt om zoo te spreken, en men ziet bijna overal het pessimisme met een soort van geestigheid, van ironie verbonden, en tevens met een volslagen afkeer van alle krachtsinspanning, die tot veredeling der menschen wordt aangeprezen. Gelukkig, dat hunne beschouwing niet als de ware mag worden erkend. Die onbevooroordeeld de geschiedenis nagaat, hij zal vooruitgang ontdekken. Wel is de ontwikkeling langzaam, maar wat zegt een aantal eeuwen bij de eeuwigheid, en wat zijn geheele volken voor hem, die volken genoeg heeft? Vragen wij het ons zelven af: wie zou den tijd, dien wij beleven, met een vroegeren willen verruilen? Laten wij slechts dit ééne punt noemen: wanneer werd de vrijheid van iederen mensch zoo volledig erkend en zoo krachtig gehandhaafd als in onze dagen? Onder geen juk van overheersching behoeven wij ons te krommen, en staatsregtelijke en godsdienstige vrijheid wordt telkens meer het deel van allen. Wel teelt die vrijheid dikwijls bandeloosheid, en geeft men, om haar te handhaven, zich aan allerlei uitspattingen over, maar wie zal den morgenstond voor nachtelijk duis-

ter aanzien, omdat hij nog zoo helder niet schijnt als de middag? De uitspattingen der pas ontwaakte vrijheid zijn als de grillen van den knaap, die de kinderschoenen ontwassen is, maar nog niet aan de heerschappij der rede weet te gehoorzamen. Er is niemand, die zulke dwaasheden zal goedkeuren; en toch zijn de jaren der jongelingschap noodig, opdat de man worde gevormd, die met helderen blik het leven overziet, en met onbezweken geestkracht weet te handelen.

Wanneer men ons van eenig gebouw vroeg, of het wel kon worden voltooid, dan zouden wij die vraag toestemmend beantwoorden, zoodra wij konden zeggen: ziet! de grondslagen zijn reeds gelegd en de muren reeds opgetrokken. Eveneens spreken wij van de deugd: haar doel is bereikbaar, want ten deele is het bereikt. Of betwijfelt gij die uitspraak? Dan wijs ik u op de wereld, waarin gij leeft, en doe u opmerken, hoe het goede zich reeds werkelijkheid heeft verschaft, en zich een ligchaam heeft gevormd, dat zijn bestaan zigtbaar vertoont, en tevens het werktuig is, waardoor het zijnen invloed kan openbaren. Dat ligchaam der deugd,

gij aanschouwt het in het huisgezin en de maatschappij, in den staat en de kerk, die ons de bewijzen zijn, dat zij werkelijk is geworden, en de middelen, waardoor haar gezag telkens wordt uitgebreid.

Had ik geen regt, de eerste plaats aan het huisgezin toe te kennen? Het is wel de kleinste kring, waarin het goede werkt, maar tevens de gewigtigste, want de vorming van een geheel geslacht wordt er beslist. Het is het middelpunt, waarvan ons zedelijke leven uitgaat, en waar het de rigting ontvangt, die het welligt nimmer zal verlaten. Juist daarom kan de werking, die het oefent, zoo heilzaam zijn. Hier wordt in het huwelijk de eenzijdigheid aangevuld, die aan iedere helft van ons geslacht natuurlijk eigen is. Hier is de huiselijke kring het heiligdom, waar geen vijand kan indringen, het veld, waar geen afgunstige zijn onkruid zaaijen kan. Hier voert de liefde het gebied, en zij strooit zegen en geluk op allen, die haar bewind erkennen. Laat het stormen daarbuiten, het zal hare bloemen, die hier welig bloeijen, niet vernielen; laat verdeeldheid daarbuiten woeden, het zal den vrede niet verstoren, die hier

gevestigd is. Liefde is hier de grond, hoe zou de deugd er niet ontkiemen? Voorspoedig wast zij er op, en in waarachtige opvoeding, die den zedelijken aanleg kweekt en ontwikkelt, vertoont zij hare werking. Hoe heerlijk is hier vooral de taak, die der vrouw is opgedragen! Terwijl de staat de diensten van den man vordert, en de zorg voor het heden dikwijls zijn voorhoofd verduistert, blikt zij kalm en rustig op de toekomst, en wijdt alle krachten aan de vorming der geliefden, die eens paarlen moeten zijn aan de kroon harer grijsheid. O! wie herinnert zich de teedere moeder niet, die hem het eerst den naam van God leerde stamelen, en hem eenvoudig, maar diep treffend van zedelijkheid en ware grootheid sprak; wien staat zij niet voor den geest als een reine engel des hemels, die bestendig ten hemel wees, en wie roept niet met getroffen hart uit: in het huiselijke leven ontkiemde ons de plant der deugd!

Maar die kring van het huisgezin blijft bekrompen. Er zou een doffe geesteloosheid ontstaan, indien er geen uitgebreidere betrekkingen werden gesloten en er niet telkens nieuw voed-

sel werd opgenomen. Het is de maatschappij, die in deze behoeften voorziet. Hier bindt het gezellige verkeer verschillende familien aan elkander, en doet een gemeenschappelijk en grootscher doel aanschouwen, dat door een vereenigd streven kan worden bereikt. Hier wordt de gelegenheid geschonken, om kunst en wetenschap, die aansluiting en zamenwerking vorderen, met kracht te beoefenen. En hoe zouden zij nalaten, heilzaam op ons gemoed te werken, en ons te vormen voor het rijk der zedelijkheid? Van de wetenschap zal wel niemand het betwijfelen. Zij ontsteekt het licht, dat onze paden kan verhelderen, en doet ons den eindpaal aanschouwen, waar de kroon ons wacht. Zij ligt den sluijer op, die het leven bedekt, spreekt ons van onze verpligting, leert ons de waarde kennen van ons zelven en van alles wat ons omringt, en toont ons het onheil, dat de zonde overal sticht, waar zij den voet maar gezet heeft. Zij leert ons, voorzoover het den mensch gegeven is, den oneindige kennen; en bezielt ons geen vurige ijver voor het goede, waar hij ons voor den geest staat? Maar geen mindere lof komt aan de kunst toe.

Neen! zij schenkt ons niet enkel bloesems, die alleen het oog verrukken, maar ook rijpe vruchten, die bij onze levensvreugde ook onze levenskracht verhoogen. Haar doel is schoonheid, en schoonheid is ons de vorm, waarin de hoogste waarheid verschijnt. Waar de kunst waarlijk aan hare roeping beantwoordt, daar doet zij ons leven in de wereld der idealen. Te midden van haar genot is het ons, als zonk de aarde met al de kleine en nietige bedoelingen, met al de onreine driften en onedele daden harer bewoners onder onze voeten weg, en als leefden wij in een andere wereld, waar de vorm der schoonheid in volmaakte overeenstemming is met een rein en onbevlekt wezen. Ziet! dan ontbrandt in ons de begeerte, om die harmonie reeds hier te doen ontstaan, en dien hemel over te brengen op onze aarde. Dan heeft de deugd onze verkeerdheden vernietigd, en zij juicht in hare zegepraal.

En toch, hoe veel waarde wij aan het maatschappelijke leven mogen toekennen, het bevredigt nog onze behoeften niet. Er worden nog zoo vele uiterlijke voorwaarden gevorderd, die onmisbaar zijn, om ons onze bestemming

te doen bereiken. Onze vrijheid moet worden verzekerd, zoodat wij onzen aanleg ongestoord kunnen ontwikkelen, en ons dien werkkring kunnen kiezen, die voor onze krachten de meest gepaste is. Een menigte van instellingen is er noodig, om ons tot het doel te brengen, dat ons is voorgesteld. Al wat verstoorend werkt moet krachtig worden geweerd, of, zoo het zijn verderfelijken invloed reeds deed gelden, gestraft en, indien het mogelijk is, verbeterd worden. De deugd moet het toonen, dat zij magtig genoeg is, om alles te overwinnen, wat haar tegenstaat, en dat zij door niets hare zelfstandigheid kan verliezen. En ook hier beschaamt zij onze hoop niet. Het orgaan, waardoor aan al deze behoeften wordt voldaan, heeft zij zich gevormd; wij aanschouwen het in den staat. Het is een bekrompene voorstelling, die in den staat slechts een verdrag ziet, waarbij de één aan den andere iets heeft afgestaan, om iets anders in ruiling te ontvangen. In onze schatting staat hij oneindig hooger. Hij is ons de verwerkelijking der zedelijkheid, datgene, waarin zij zich leven heeft verkregen. Al blijft hij ook,

gelijk thans, binnen de natuurlijke grenzen der volken besloten, hij zal meer en meer als een grooter huisgezin zich met andere huisgezinnen, met andere staten verbroederen, totdat eenmaal één heilig verbond de geheele aarde omvat, en het werk der deugd voor het menschdom voltooid is.

Weet gij wat de komst van dien dag het best kan verhaasten? Het is de godsdienst. Zij toch voert ons op tot den oneindige, en voor het oog, dat op hem gerigt is, vallen alle grensscheidingen weg. In hem leeren wij elkander kennen als allen tot ééne taak geroepen en tot één geluk bestemd. En zoudt gij nog twijfelen, of die godsdienst reeds onder de menschen leeft? Ziet op de kerk, die zij gesticht heeft, de gemeente Gods, die haar werk is. De mensch is niet in staat, datgene, wat zijne ziel vervult, voor zich te behouden; hij moet het mededeelen, en wederkeerig opnemen wat in het gemoed van anderen leeft. Zou die behoefte voor het hoogste, dat hij bezit, niet bestaan? Zou zijne godsdienst geen opleiding noodig hebben? Gij gevoelt het ongerijmde, en gij roemt de kerk als ver-

schijning, als openbaring der godsdienst. Wat verheft het hart meer, dan de levendige mededeeling van gedachten en gevoelens, die zich altijd om hetzelfde middelpunt, om den onzienlijke, beweegt? Wij verlangen, dat de wetenschap ons hare geheimen bekend make, en de kunst ons hare schoonste vormen ontsluijere: waarom zou de begeerte ons vreemd zijn, dat ook de godsdienst tot ons spreke, en ons opwekke tot alles, wat goed en heilig is? Alle goederen zijn gering bij de goederen, welke zij ons schenkt. Zij vertroost ons, waar het leed ons foltert; zij verheft ons, waar de staf des jammers ons nederdrukt; zij bemoedigt ons, waar de hemel zwart wordt van wolken en het duister rondom ons is. Maar wat meer zegt dan alles, zij verhoogt onze zedelijke kracht, en wijdt ons leven aan getrouwe pligtsbetrachting. Het hart, dat van liefde klopt voor de leden van het huisgezin, kan zich nog sluiten voor den broeder, die buiten dien kring staat; de kunst kan nog met ligtzinnigheid en de wetenschap met gevoelloosheid gepaard gaan; maar het gemoed, dat de godsdienst met haren adem bezielde,

het kan geen enkele gedachte meer wijden aan de zonde; het is een tempel, waarin de vlekkeloos heilige woont. Opdat zoo groot een heil geboren worde, daartoe is de kerk het krachtigste middel. Zoo juicht dan de deugd in het gebouw, dat zij stichtte, en waar zij ons wijst op de gemeente Gods, die door haar werd gegrondvest, daar zwelt haar het hart van verrukking, en zij viert het feest harer zegepraal.

Ik heb de overtuiging bij u opgewekt, dat het doel der deugd kan worden bereikt, daar ik u op de vormen en instellingen wees, waarin het ten deele reeds bereikt is. Maar ook slechts ten deele. Is het gevaarlijk, het goede, dat bestaat, voorbij te zien, en zich aan een treurig pessimisme over te geven, niet minder verderfelijk werkt een andere wereldbeschouwing, de optimistische genoemd, die overal in het heden volkomene bevrediging vindt. De eerste roept ons toe: werk niet voor uw brood; al uwe hoop zal toch in ijdele damp vervliegen, en uwe beste pogingen zullen mislukken: de laatste fluistert ons met verleidelijken toon in het oor: werk niet voor uw brood; gij zijt

immers rijk genoeg, en bezit alles wat uw hart kan verlangen. Zoo vernietigen beiden allen ijver en alle kracht, want zij ontrukken ons het ideaal des levens, daar de ééne het in een ongenaakbare toekomst verplaatst, de andere het zoo digt bij ons stelt, dat het ophoudt ideaal te zijn. Zij zijn, als de meeste dwalingen, éénzijdig en overdreven; en bevatten iedere een gedeelte der waarheid, die zij ons in haar geheel vertoonen, wanneer zij worden vereenigd en elkander binnen hare juiste grenzen houden. Het optimisme heeft regt, dat het goede geen luchtkasteel is, maar reeds bestaat, en ook het pessimisme heeft regt, dat het kwade nog niet van de aarde verdreven is. Zoo ontstaat ons de ware wereldbeschouwing, die het bestaan der strijdende magten erkent, maar tegelijk van dien strijd de beslissing te gemoet ziet, en de overwinning van het goede niet twijfelachtig rekent. Zij verdient den naam van de poetische te dragen; in dien strijd toch tusschen goed en kwaad en de telkens meer zekere overwinning van het eerste bestaat het wezen der poezij. Zij verdeelt zich in twee hoofdtakken, die als ro-

mantische en humoristische wereldbeschouwing bekend zijn. De romantische houdt zich overtuigd, dat het doel bereikbaar is, maar gevoelt het tevens, dat wij nog eerst naderen en ons niet ter ruste mogen nedervlijen. Zij wekt geen wanhoop in onze borst, maar bezielt ons veeleer met een vertrouwen, dat tot inspanning van alle krachten aanvuurt. Gij kunt de kluisters der zonde verbreken, zoo spreekt zij tot ons, want vrijheid is uw wezen, maar toch kwijnt gij nog weg in slavernij, en vernedert u beneden het peil uwer waarde. Staat op uit uwe magteloosheid; voelt uwe krachten, en toont het, dat gij onafhankelijk wezen kunt. En waar zij het gevoel onzer onvolkomenheid misschien te levendig zou opwekken, en het hart te diep zou doorwonden, daar komt het humorisme haar te hulp, en ondersteunt hare pogingen. Het veroordeelt onze jammerklagten over het gebrekkige der wereld, want het drijft met dat gebrekkige den spot, en smaakt een stoorelooze vreugde in den aanblik der idealen, die het zich reeds als werkelijk voorspiegelt. Het stelt leed en zonde als ligte zomerwolkjes voor, die den gloed der zon voor een oogenblik ver-

duisteren, maar niet in staat zijn, ons haar licht voor altijd te ontrooven. Het roept ons op schertsenden toon toe: wat beangstigt gij u over de aardsche onvolmaaktheid, en wat vreest gij voor al dien tegenstand, dien de deugd moet ondervinden. Meent gij dan, dat de worsteling van zwakke, nietige wezens de komst van het godsrijk zal verhinderen? Inderdaad, belagchelijk is hun tegenstreven; het is het opwentelen van den steen, die even snel weder afrolt. Bekommert u niet om hen, ziet op de vorderingen, die het goede reeds heeft gemaakt, en verkwikt uwen geest met de voorstelling der zegeningen, die het eens zeker zal uitstrooijen. Dat is de echte humor, die met de gewone geestigheid niet de minste gemeenschap heeft. Gij kent dien in hoogen stijl bij JEAN PAUL, gij vindt haar eenvoudiger en innig roerend bij STERNE en in menig gevoelig tooneel van DICKENS, die waarlijk meer dan geestig is, en door het nietige der aarde het eeuwige ideaal laat doorschemeren, als de glans van een helder oog door de tranen der smart. Dat zulk eene beschouwing der aardsche dingen slechts van korten duur kan zijn, en weder voor de romantische plaats moet maken, is niet vreemd.

Eerst vereenigd vormen zij de waarheid. Zoo eerst geven zij ons lust en krachten, en vuren ons aan tot een hevigen, maar hoopvollen kruistogt tegen de zonde, die ons geluk nog verstoort, en nog blijft knagen aan onze rust. Zoo stemmen zij ons beurtelings tot vreugde en tot droefheid, maar paren aan beiden de vermaning, om te streven naar het doel, dat nog maar ten deele bereikt is.

Of meent gij welligt het tegendeel? Slaat dan nog eens het oog op huisgezin en maatschappij, op staat en kerk, en leert het gebrekkige kennen, dat hun allen nog aankleeft. Onvolkomen is nog ons huiselijk leven, en het is er ver van verwijderd, dat het aan zijn wezen reeds zou beantwoorden. Niet altijd is de familie het heiligdom van eendragt en liefde; waar verstand en hart niet zamenstemden, maar het eigenbelang de vereeniging sloot, daar heeft zij het ongeluk in haar gevolg. Niet overal is de verbindtenis het middel, waardoor beide echtgenooten gevormd en nader aan hunne heilige bestemming worden gebragt. En wat zal ik spreken van de opvoeding, zooals zij onder ons in gebruik is? Wordt zij rijpelijk

overdacht, en naar een leiddraad ingerigt, die met oordeel is gekozen? Heeft zij voortdurend één doel in het oog, krachtige menschen te vormen, die den levensweg met kloekheid kunnen bewandelen, voor geene gevaren terugdeinzen, en werkzaam willen zijn voor hunne eigene veredeling en het geluk hunner natuurgenooten? Wordt het voldoen aan dwaze vormen, ook al verbitteren zij de vreugde des levens, niet voor het hoogste gerekend, en wordt niet alles daarop toegelegd, dat men schitteren kan voor het oog der wereld, en rijk kan schijnen zelfs bij innerlijke armoede? In niets anders, dan in een flaauwhartige en beginsellooze opvoeding, ligt de grond van het gebrek aan veerkracht, dat onze jeugd begint te kenmerken, de grond van dat najagen van vermaken, zonder eenig hart te hebben voor hoogere belangen, die ernst en inspanning vorderen. Maar van daar ook, dat de band, die de leden van het gezin verbindt, meestal zoo zwak is, en men daarbuiten moet zoeken wat daarbinnen niet te vinden is. Waarlijk, wij zouden ons zelven bedriegen, indien wij meenden, dat de volmaaktheid hier reeds verkregen was, en wij erkennen het met

schaamte: nog ligt het doel ons in het verschiet.

Vinden wij nog menige verkeerdheid in die grondvereeniging, waarvan al de anderen moeten uitgaan en hare kracht ontvangen, hoe zouden wij dan in dezen niet dezelfde gebreken aantreffen? Slaan wij het maatschappelijke leven gade, en wij ontdekken, dat het nog ver is van het genot eener ongestoorde gezondheid. Vraagt gij naar het lot der wetenschap, ik wijs u op het beschaafde Europa, en laat het aan uwe beslissing over, of zij er reeds die vrijheid bezit en in die erkenning mag roemen, die haar toekomt. En is er een land, dat als het onze hare regten ongekrenkt handhaaft, ontmoet zij dan die belangstelling en kan zij op dien ijver rekenen, die alleen haren bloei kan bevorderen? Vraagt gij naar het lot der kunst, ik antwoord u: het is heerlijk in schijn, maar niet in wezen. Moest men hare grootheid afmeten naar het aantal feesten, die zij viert, en de bloemkransen, die men haar voor de voeten werpt, het goud, dat haar toevloeit, men zou wanen, dat zij haar toppunt had bereikt. Maar men ontwaakt uit dien droom, wanneer men doordringt

tot het innerlijke. Dan ontdekt men het, de eer, die men haar toezwaait, is dikwijls een hulde, die men aan de gewoonte brengt, of een ijdele pralerij, die den naam wil hebben van ook tot de groote, kunstminnende wereld te behooren. Men neemt deel aan hare feesten, maar men smaakt er geen hartverheffend genot; en men ziet menigmaal voor hare werken aan wat niets anders is dan het gewrocht van den wansmaak. Wil men weten, hoe hoog de kunstzin onzer eeuw gestegen is, en tot hoe ver haar schoonheidsgevoel is ontwikkeld, men trede slechts hare woningen binnen, en men zal stof genoeg vinden voor een oordeel van verwerping. Ik weet niet, wat meer voegt, de glimlach der bespotting, of de donkere blik der verontwaardiging, bij het aanschouwen van dien ballast van sieraden, waarmede men de oogen zoekt te verblinden en een groote gedachte van rijkdom op te wekken. Indien de spreuk waarheid bevat, dat men uit de inrigting en versiering van het huis het karakter zijner bewoners kan leeren kennen, dan waag ik het naauwelijks, het vonnis op te maken over onzen tijd, en laat het over aan ieder, die schoon

en belagchelijk niet voor hetzelfde houdt. Wat zal ik nog spreken van het gezellige verkeer? Er is naauwelijks iemand, die er zijne goedkeuring aan schenkt, en toch volgen allen den ouden sleur. Aan vorming van verstand en hart wordt niet gedacht; het is, of men er zich op toelei, om elkander te hinderen en te kwellen, alles onder den schijn van ontspanning en vreugde. Er is veel, wat onze tijd verstaat, maar er is niets, waarvan zij zoo weinig begrip heeft, als van de kunst van genieten en door keurig genot te ontwikkelen.

Misschien verdient de staat een gunstiger oordeel, en mag zijn doel als bereikt worden voorgesteld. Het hart bloedt mij, waar ik met het oog op den tegenwoordigen toestand van ons werelddeel het antwoord moet geven. Overal gisting en onrust; hier gilt men om brood, daar schreeuwt men om vrijheid. Aan allerlei oorden wordt de vaan des oproers gestoken, en in de hoofdstad der aarde zal welligt de verhitte menigte andermaal de tooneelen van moord en vandalisme hernieuwen, die voor bijna vijftig jaren de wereld met ontzetting vervulden. Aanschouwt al die jammeren, en zegt

mij, of de staat heeft gevonden wat hij zocht, en door eenheid het heil des volks heeft gegrondvest. Het is, als werd met de lessen der geschiedenis moedwillig de spot gedreven, en als holde men de toekomst verblind te gemoet. In plaats van één te zijn, wordt de staat in twee partijen verdeeld; en vorsten en volken, in wier zamenwerking de levenskracht van het organisme moest bestaan, stellen zich als strijdende magten tegen elkander over. Waar de ééne partij hare vrijheid zoekt te misbruiken, om alle banden, ook die van orde en regt, te verbreken, tracht de andere een onregtmatig gezag te herkrijgen, dat door den vooruitgang des tijds haar voor eeuwig werd ontrukt. Men arbeidt en zwoegt voor het eigenbelang, niet voor het geluk des lands. Men verbindt onderscheidingen en voorregten niet aan persoonlijke verdiensten, maar aan grillen der fortuin, en stelt bekwaamheid beneden geboorte, deugd beneden rijkdom. Men brengt de gemoederen in beweging door een tal van beschuldigingen, en door het voorspiegelen eener gouden eeuw in de toekomst, zoodra maar eenige staatsinstellingen zullen veranderd zijn. Maar

het karakter te herzien, en de jeugd, waarvan het lot der volgende geslachten zal afhangen, te hervormen, dat is een taak, die men gering acht en verzuimt. Nog zijn de voornaamste vragen van het staatsbestuur niet opgelost, en moeijelijkheden hebben zich op elkander gestapeld tot een berg, die nog niet kan worden gesloopt. Nog bestaat er een tal van wetten, dat in strijd is met den vooruitgang der natie, in strijd met haren bloei, in strijd met hare zedelijkheid, en wij schroomen niet, de taal uit te spreken: van alle vereenigingen der menschheid is de staat het verst van zijn doel verwijderd.

Neen! dat is te veel gezegd; de kerk is misschien nog op grooteren afstand van het hare. Zij moest een gemeenschap zijn van godsdienst; zij is veelal de gemeenschap van het tegendeel, van bekrompenheid en liefdeloosheid. Ziet op de tallooze secten, die ons geslacht verdeelen, en spreekt dan uw oordeel uit. Het moest ééne kerk zijn op aarde, ééne gemeente Gods, waar allen werden verbroederd door één geloof, ééne hoop, ééne liefde. Maar men verscheurt den band, die de harten vereenigt, en men klemt zich vast aan ieder punt van ver-

schil, als was de zaligheid juist daaraan onafscheidelijk verbonden, en als kon er geen eenheid van godsdienst bestaan bij verscheidenheid van meeningen. Daar is geloof en hoop en liefde, doch de meeste van dezen is de liefde, dat is de taal der godsdienst; maar men vertrapt de liefde, en zwaait den fakkel der verdeeldheid. De waarheid zal u vrij maken, spreekt de godsdienst; maar men verkiest de dwaling en laadt het juk der slavernij op de schouders. Die den wil des Vaders doet zal het rijk der hemelen ingaan, spreekt de godsdienst; maar men telt de zedelijkheid gering, en hecht hoogere waarde aan een geloof, dat niet in het hart, maar in het hoofd en op de lippen woont. Die de meeste wil zijn zij aller dienaar, spreekt de godsdienst; maar men dingt naar heerschappij, en zoekt zich eer en invloed en rijkdom te verwerven. Europa brengt het Euangelie der liefde tot Heidensche volken, en datzelfde Europa vertoont ons tafereelen, waarvan onbeschaafde stammen zouden terugdeinzen. O! eerst de dageraad der godsdienst is voor ons aangebroken; nog is de middag ver, en het graf zal ons stof reeds hebben verzameld, eer de

kerk haar ideaal heeft bereikt en het Godsrijk gekomen is op aarde.

Voorwaar, slechts ten deele is de zegepraal der deugd bevochten. Maar toch, hoe onvolmaakt, reeds bestaat zij. Ik wil met niets anders eindigen, dan met een woord van opwekking. Niet daarom rigtte ik onzen blik op zoo menig gebrek, opdat wij in werkeloos geklag zouden nederzinken, maar integendeel, opdat onze ijver zou aanwakkeren, en wij niet zouden rusten, voor wij den vijand volkomen hebben verslagen. Wat wanhoopt gij aan de uitkomst! Gij bedriegt u, zoo gij hem voor onverwinnelijk houdt. Reeds menige slag is hem toegebragt, reeds menige vaste plaats hem ontweldigd. Ziet! hij verzamelt al zijne benden, maar de vrees is te lezen op zijn gelaat; hij voorziet zijne nederlaag. Het verhooge uwen moed en uwe krachten. Trekt ook uwe geheele legermagt bijeen, geeft geen vingerbreedte van uw terrein gewonnen, maar dringt onbezweken voorwaarts, het is de eenige krijg, die den naam van een heiligen oorlog verdient Het lot der wereld is in uwe hand gesteld; zoo gij wankelt, reeds worden de ketenen der zonde

voor u gesmeed; zoo gij volhoudt, gij zult nader komen aan het doel; aan uw nageslacht zal de strijd weêr ligter vallen, en, als eindelijk de heerschappij van het kwaad gebroken is, dan is alle moeite en alle leed vergeten, dan licht de dag der zaligheid voor ons geslacht aan, en met stoorelooze blijdschap in het hart viert de menschheid het schoonste feest, het zegefeest der deugd. Zoo zij het!